

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЦУЙ ХАОЖАНЬ

УДК: 373.2.015.31:78]:[37.091.33-022.7:004]](043)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

01 – освіта/педагогіка

014 – Середня освіта (Музичне мистецтво)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Цуй Хаожань

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор **Устименко-Косоріч
Олена Анатоліївна**

Суми-2025

АНОТАЦІЯ

Цуй Хаожань. Формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 – освіта/педагогіка, зі спеціальності 014 – Середня освіта (Музичне мистецтво). – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, 2025.

У дисертації представлено результати дослідження процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

У роботі запропоновано інтерпретацію змісту понять «активність», «пізнавальна активність», «діяльність», «пізнавальна діяльність», «комп'ютерні технології», «творчість». З'ясовано, що на сучасному етапі глобалізаційні процеси висувають нові вимоги до активності особистості. Насамперед, має бути затребувана багатопланова активність: трудова, пізнавальна, соціальна, духовна. Активність допомагає особистості конструктивно діяти в розробленні життєвої стратегії і тактики поведінки, у спілкуванні та взаємодії, у вирішенні пізнавальних ситуацій.

Актуальність роботи визначається формуванням інформаційного суспільства, безпосередньо пов'язаного з проникненням комп'ютерних технологій в усі галузі людської діяльності на межі ХХ–ХХІ ст., зокрема такого, що торкнулося і системи загальної мистецької освіти. Проте, нині в багатьох закладах загальної середньої освіти на уроках мистецтва склалася ситуація, за якої пізнавальна активність школярів знижується не тільки через недостатньо високу кваліфікацію педагогів, а й через необхідність застосування нових підходів, форм і методів навчання мистецтву. Названі причини стали підставою для пошуку ефективних заходів, пов'язаних із забезпеченням системи загальної

мистецької освіти методологією і практикою оптимального використання комп'ютерних технологій.

Мистецько-педагогічна поняттєва база не містить визначення ключового поняття дослідження, що зумовило необхідність його авторської інтерпретації. Так, пізнавальна активність молодших школярів визначається нами як *інтегративне особистісне утворення, яке знаходить свій прояв в інтенсивному вивченні дійсності, породжується потребою та передбачає стійкий інтерес і готовність до свідомої творчої пізнавальної діяльності.*

Обґрунтовано структуру навчально-пізнавальної активності молодших школярів, до якої увійшло три взаємопов'язані компоненти: *мотиваційний* (передбачає мотивацію, зумовлену інтересом до досліджуваного предмету, та в цілому до мистецтва; здатності школярів до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями, вміннями та навичками в мистецькій галузі), *інтелектуально-процесуальний* (включає наявність у школярів необхідних знань про мистецтво, сформованість відповідних умінь та навичок; здатність до успішного виконання різноманітних мистецьких завдань; інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності), *особистісно-пізнавальний* (визначає рівень енергійності та активності школярів на уроках мистецтва, допитливість та сумлінність у процесі набуття учнями мистецьких знань, умінь та навичок).

Процес формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій забезпечують наступні наукові підходи: *особистісно зорієнтований* (розглядається як процес навчання мистецтву молодших школярів засобами комп'ютерних технологій, у якому не просто враховуються їх особливості; це інша методологія організації умов навчання, що передбачає включення особистісних функцій учнів та їх суб'єктивного досвіду), *діяльнісний* (дає можливість вирішити проблему зміни традиційного погляду на освіту з формувальної на розвивальну модель, створити освітній простір для ефективного розвитку пізнавальної активності учнів).

Формування досліджуваної активності в учнів молодшої школи засобами комп'ютерних технологій сприятимуть як принципи сучасної системи музичної освіти школярів, так і загальнодидактичні принципи. Принципи сучасної системи музичної освіти школярів: *діяльнісного освоєння мистецтва* (розглядається як усвідомлення дитиною цінності музики через її особисту участь у різних видах музичної діяльності, зокрема з використанням комп'ютерних технологій), *формування інтересу до музичної діяльності* (реалізовується через освоєння мистецтва за допомогою комп'ютерних технологій, як засобу емоційного сприйняття мистецьких творів, що сприяє залученню учнів до процесу художньої творчості та стимулює їхнє творче самовираження), *захопленості музичною діяльністю* (пов'язаний з використанням комп'ютерних технологій як можливості представлення музичного матеріалу за допомогою комп'ютерної гри, враховуючи гру як провідний вид діяльності цього вікового періоду), *варіативності та гнучкості* (передбачає вибір форм і методів з використанням комп'ютерних технологій у процесі входження у світ мистецтва, що передбачає здатність нового використання вже відомого об'єкта; вибору інноваційних способів засвоєння мистецької інформації), *розвитку естетичного почуття* (актуалізується через синтез емоційної чуйності та мислення, що дає змогу збалансувати процес пізнання світу засобами музичного мистецтва з використанням комп'ютерних технологій). До загальнопедагогічних принципів належать: *свідомості та активності* (покликаний сприяти прояву учнями високого ступеня пізнавальної активності на шкільному уроці мистецтва при використанні можливостей комп'ютерних технологій, детермінуючи становлення суб'єкт-суб'єктних відносин між усіма учасниками освітнього процесу, що є значущою умовою ефективного здійснення освітньої діяльності), *науковості* (визначає зміст нашого дослідження з проблеми формування пізнавальної активності на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, що включають наукові факти,

теорії, закони), *зв'язку навчання з практикою* (враховує розвивальний потенціал комп'ютерних технологій, надаючи можливість для ініціації набутих знань дитиною в галузі мистецтва в реальність за допомогою виконання різнорівневих завдань), *системності* (дозволяє використовувати комп'ютерні технології в певному логічному порядку, що не підпорядковується меті розробленого змісту дослідження), *доступності* (забезпечує врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку учнів початкових класів, що дозволяє продуктивно і результативно використовувати комп'ютерні технології на уроці мистецтва, надаючи можливість суб'єкту навчальної діяльності самостійно визначати шлях вивчення теми), *наочності* (дозволяє за допомогою комп'ютерних технологій задіяти всі канали людського сприйняття, сприяючи ефективності навчання основ мистецтва в сучасних закладах загальної середньої освіти).

Виявлено, що досягнення якісних результатів експериментальної роботи в рамках досліджуваної проблеми можливе завдяки зв'язку та взаємодії між собою відповідних методів навчання, що сприяє творчому використанню набутих знань, умінь і навичок у процесі формування пізнавальної активності. У рамках дослідження визначено та використано: *наочний метод* (знаходить своє вираження у процесі сприймання музичних творів за допомогою комп'ютерних технологій, а також у виконавській діяльності як показі необхідної якості вокального звучання, демонстрації прикладу виконання творчого завдання вчителем чи учнями тощо; показі картин, малюнків, музичних інструментів, мультимедіа-презентацій, відеофрагментів, відеофільмів, електронних енциклопедій тощо, які конкретизують враження та фантазії школярів); *словесний метод* (тон мови вчителя що посилює враження незвичності, казковості ситуації, надає бесіді поетичності або святковості; манера спілкування зі школярами – емоційне забарвлення, що викликає й підтримує інтерес учнів до мистецтва та мистецької діяльності); *практичний метод* (використовується переважно під час образотворчої діяльності, де є власна

творча діяльність учнів: виконання графічних, живописних, декоративно-прикладних чи конструктивних робіт навчально-творчого характеру); *пояснювально-ілюстративний метод* (передбачає повідомлення учням певних відомостей, пояснення, розповідь); *репродуктивний метод* (застосовується для закріплення засвоєного та передбачає повторення матеріалу (Інтернет, електронні підручник та енциклопедії) або повторення способу діяльності за завданнями вчителя); *евристичний (частково пошуковий) метод* (використовується для того, щоб учень навчився здобувати знання, досліджувати, і передбачає спонукання школярів до висловлювань, міркувань щодо поставленої вчителем проблеми та часткове її розв'язання).

Визначено педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій: запровадження навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»; організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій; запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Перша педагогічна умова покликана сприяти формуванню пізнавальної активності учнів в процесі вивчення різних видів мистецтва (збагачення теоретичних знань у галузі музичного, образотворчого, хореографічного мистецтв; оволодіння практичними вміннями та навичками у творчій діяльності на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій; розвиток інтересу, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, потреби в спілкуванні з ним у процесі самоосвіти і самовиховання).

Друга педагогічна умова реалізується через системно організоване функціонування науково-методичного та організаційно-управлінського

компонентів, які покликані сприяти підвищенню інтенсивності та результативності формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій шляхом забезпечення навчальної, розвиваючої, світоглядної, виховної, соціокультурної та комунікативної функцій.

Третя педагогічна умова безпосередньо пов'язана з наданням допомоги учневі в саморозвитку, передбачає орієнтацію вчителя на особистісну модель побудови взаємодії з учнями та проявляється через організацію позитивної мотивації, актуалізацію суб'єктного досвіду, організацію рефлексії школярів.

У процесі реалізації означених педагогічних умов було використано: *форми*: урок мистецтва, позакласні заходи, музична творчість, драматизація пісень, казок, музичні концерти, імпровізації. *Засоби*: навчальний комплекс «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»; комп'ютерна техніка (синтезатори, комп'ютерні програми, мінусовки, інтерактивні мультимедійні диски); електронний ресурс (каталог репродукцій картин зарубіжних та вітчизняних художників, представників минулого та сьогодення; каталог відеоуроків з образотворчого мистецтва; каталог електронних акомпанементів до пісень; відеофрагменти та ігри).

Розроблено схематичну модель означеного процесу, яка включає блоки (цільовий, змістово-процесуальний, оцінно-результативний); принципи, компоненти та критерії досліджуваного об'єкту, педагогічні умови, форми та засоби реалізації, спрямовані на досягнення поставленої мети та взаємозв'язки між ними.

Експериментальне дослідження формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобом комп'ютерних технологій здійснювалося в умовах констатувального та формувального експериментів. Задля організації констатувального експерименту з використанням методу теоретичного моделювання було розроблено критеріальний апарат, що включає

такі критерії та показники: мотиваційно-вольовий (мотиви навчання; прояв пізнавального інтересу до мистецтва; здатність до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями та способами в галузі мистецтва); пізнавальний (сформованість мистецьких знань, умінь, навичок; успішність у виконанні різних мистецьких завдань; інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності); особистісний (енергійність, активність на уроках мистецтва; допитливість; сумлінність). Визначено рівні сформованості досліджуваного утворення: високий (творчий рівень), достатній (евристичний рівень), середній (пошуково-репродуктивний рівень), низький (репродуктивний рівень).

Введення в навчально-виховний процес ЗЗСО формувального експерименту, з подальшою кількісною та якісною обробкою його результатів дали змогу підтвердити ефективність запропонованої експериментальної методики з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобом комп'ютерних технологій.

Отже, вперше в українській педагогічній науці здійснено цілісне дослідження процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобом комп'ютерних технологій, а саме: виявлено стан розробленості досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній науці; розроблено структуру пізнавальної активності у єдності мотиваційного, інтелектуально-процесуального, особистісно-пізнавального компонентів; обґрунтовано методику формування досліджуваної активності в молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій у складі принципів, методів, педагогічних умов, форм та засобів. Здійснена експериментальна перевірка ефективності запропонованої методики формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобом комп'ютерних технологій.

Ключові слова: активність, пізнавальна активність, діяльність, пізнавальна діяльність, комп'ютерні технології, молодші школярі, заклади загальної середньої освіти, урок мистецтва.

Список публікацій здобувача

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Cui Naoran. Cognitive activity as a personal quality of a student. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»*. 2024. № 9(27). С. 582–594.
2. Cui Naoran. Scientific approaches to the formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»*). 2024. № 10(38). С. 475–482.
3. Cui Naoran. Methods of formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies. *«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»*). 2024. № 11(39). С. 386–396.

Опубліковані праці апробаційного характеру

4. Cui Naoran. Computer technology in pedagogical practice: the essence of the concept. *The 11th International scientific and practical conference «Science and society: modern trends in a changing world» (October 1-3, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria*. 2024. P. 129–134.
5. Цуй Хаожань. Методи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. *The 3rd*

International scientific and practical conference «Current trends in scientific research development» (October 17-19, 2024) BoScience Publisher, Boston, USA. 2024. С. 334–338.

6. Цуй Хаожань. Принципи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. *The 2nd International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations»* (October 4-6, 2024) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2024. С. 132–135.

ABSTRACT

Cui Haoran. Formation of Cognitive Activity of Primary Schoolchildren in Art Lessons by means of Computer Technologies. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in knowledge 01 – Education/Pedagogy, specialty 014 – Secondary Education (Musical Arts). – Sumy A.S. Makarenko state pedagogical university, Sumy, 2024.

The thesis deals with the results of the study of the process of cognitive activity formation of primary schoolchildren in art lessons by means of computer technologies.

The thesis suggests an interpretation of the content of the concepts «activity», «cognitive activity», «computer technologies», «creativity». It was found that currently the globalization processes put forward new requirements for the activity of the individual. First of all, multifaceted activity should be in demand: labor, cognitive, social and spiritual. The activity helps the individual to act constructively in developing a life strategy and behavioral tactics, in communication and interaction, in solving cognitive situations.

The relevance of the study is determined by the formation of the information society, which is directly related to the penetration of computer technologies into all

areas of human activity at the turn of the 20th-21st centuries, in particular, one that affected the system of general art education. However, nowadays in many institutions of general secondary education in art classes, the cognitive activity of schoolchildren decreases not only due to the insufficiently high qualification of teachers, but also due to the need to use new approaches, forms and methods of teaching art. The mentioned reasons became the basis for the search for effective measures related to providing the system of general art education with the methodology and practice of optimal use of computer technologies.

The artistic and pedagogical conceptual base does not contain a definition of the key concept of the study, which necessitated its author's interpretation. Thus, the cognitive activity primary schoolchildren is defined by us as *an integrative personal formation, which finds its manifestation in the intensive study of reality, is generated by a need and involves sustained interest and readiness for conscious creative cognitive activity.*

The structure of educational and cognitive activity primary schoolchildren is substantiated, which includes three interrelated components: *motivational* (implies motivation due to interest in the studied subject and art in general; ability of schoolchildren to mobilize physical and mental forces in the process of mastering knowledge and skills in the art field), *intellectual-processual* (includes the necessary knowledge about art, the formation of relevant skills and abilities; the ability to successfully perform various artistic tasks; the intensity of participation in various types of artistic activity), *personal-cognitive* (determines the level of energy and activity of schoolchildren in art lessons, curiosity and conscientiousness in the process of acquiring artistic knowledge, abilities and skills by students).

The process of forming the cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons by means of computer technologies is provided by the following scientific approaches: *personally oriented approach* (considered as a process of teaching art to primary schoolchildren by means of computer technologies, which does not simply

take into account their peculiarities; it is another methodology for organizing learning conditions, which involves inclusion of personal functions of schoolchildren and their subjective experience), *activity approach* (makes it possible to solve the problem of changing the traditional view of education from a formative to a developmental model, to create an educational space for the effective development of pupils' cognitive activity).

Both the principles of the modern system of musical education of schoolchildren and general didactic principles will contribute to the formation of researched activity of primary schoolchildren by means of computer technologies. The principles of the modern system of musical education of schoolchildren are: *active mastering of art* (considered as the child's awareness of music value through his/her personal participation in various types of musical activities, in particular with the use of computer technologies), *the formation of interest in musical activities* (implemented through the mastering of art with the help of computer technologies, as a means of emotional perception of artistic works, which contributes to the involvement of pupils in the process of artistic creativity and stimulates their creative self-expression), *enthusiasm for musical activities* (related to the use of computer technologies as an opportunity to present musical material using a computer game, taking into account the game as the leading type of activity of this age period), *variability and flexibility* (presupposes the choice of forms and methods using computer technologies in the process of entering the world of art, which implies the ability of new use of an already known object; the choice of innovative ways of assimilating artistic information), *the development of an aesthetic sense* (actualized through the synthesis of emotional sensitivity and thinking, which makes it possible to balance the process of learning about the world by means of musical art with the use of computer technologies). The general pedagogical principles include: *consciousness and activity principle* (intended to promote the manifestation of a high degree of cognitive activity of pupils in a school art lesson when using the possibilities of computer technologies, determining the

formation of subject-subject relations between all participants in the educational process, which is a significant condition for effective implementation of educational activities), *scientific principle* (determines the content of our research on the problem of the formation of cognitive activity in art classes by means of computer technologies, including scientific facts, theories, laws), *the connection of learning with practice* (takes into account the developmental potential of computer technologies, providing an opportunity for the initiation of the knowledge acquired by the child in the field of art into reality by performing tasks of different levels), *systematic principle* (allows to use computer technologies in a certain logical order, which is not subject to the purpose of the developed research content), *accessibility principle* (ensures taking into account the age and individual characteristics of development primary schoolchildren, which allows productive and effective use of computer technologies in art lessons, giving the subject of educational activity the opportunity to independently determine the path of studying the topic), *visualization principle* (allows using computer technologies to engage all channels of human perception, contributing to the effectiveness of education basics of art in modern institutions of general secondary education).

It was established that the achievement of high-quality results of experimental work within the framework of the researched problem is possible due to the connection and interaction between the relevant teaching methods, which contributes to the creative use of acquired knowledge, abilities and skills in the process of cognitive activity formation. Within the framework of the study, the following was defined and used: *the visual method* (finds its expression in the process of perceiving musical works with the help of computer technologies, as well as in performing activities as a demonstration of the necessary quality of vocal sound, demonstration of an example of the performance of a creative task by a teacher or students, etc.; showing pictures, drawings, musical instruments, multimedia presentations, video fragments, video films, electronic encyclopedias, etc., which concretize the impressions and fantasies of schoolchildren); *the verbal method* (the tone of the teacher's speech, which enhances

the impression of the unusualness and fabulousness of the situation, gives the conversation a poetic or celebratory tone; the manner of communication with schoolchildren is an emotional coloring that arouses and supports the interest of students in art and artistic activities); *the practical method* (used mainly during artistic activities, where students have their own creative activity: performing graphic, painting, decorative-applied or constructive works of an educational and creative nature); *the explanatory and illustrative method* (presupposes the communication of certain information to the pupils, explanation, story); *the reproductive method* (applied to consolidate what has been learned and involves repeating the material (Internet, electronic textbooks and encyclopedias) or repeating the method of activity according to the teacher's tasks); *the heuristic (partially searching) method* (used for the pupil to learn to acquire knowledge, research, and involves encouraging pupils to make statements, reasoning about the problem posed by the teacher and partially solving it.)

Pedagogical conditions for the formation of the cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons by means of computer technologies have been determined: the introduction of the educational complex „Art and computer technologies at primary school“; the organization of a modern integrated informational and educational environment, which will contribute to increasing the intensity and effectiveness of the process of forming the cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons by means of computer technologies; introduction of a person-oriented approach in the process of forming the cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons by means of computer technologies.

The first pedagogical condition is designed to promote the formation of pupils' cognitive activity in the process of studying various types of art (enrichment of theoretical knowledge in the field of musical, visual, choreographic arts; mastering of practical abilities and skills in creative activities in art classes using computer technologies; development of interest, emotional and valuable attitude towards art, the need to communicate with it in the process of self-education).

The second pedagogical condition is implemented through the systematically organized functioning of the scientific-methodical and organizational-management components, which are designed to contribute to increasing the intensity and effectiveness of the formation of the cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons by means of computer technologies by providing educational, developmental, worldview, socio-cultural and communicative functions.

The third pedagogical condition is directly related to the provision of assistance to the pupil in self-development, involves the orientation of the teacher to a personal model of building interaction with the schoolchildren and is manifested through the organization of positive motivation, the actualization of subject experience, and the organization of student reflection.

In the process of implementing the specified pedagogical conditions, the following *forms* were used: art lessons, extracurricular activities, musical creativity, dramatization of songs, fairy tales, musical concerts, improvisations. *Resources*: educational complex «Art and computer technologies at primary school»; computer equipment (synthesizers, computer programs, backing tracks, interactive multimedia discs); electronic resource (catalog of reproductions of paintings by foreign and domestic artists, representatives of the past and present; catalog of video lessons on fine arts; catalog of electronic accompaniments to songs; video clips and games).

A schematic model of the specified process has been developed, which includes blocks (target, content-procedural, evaluation-resultative); principles, components and criteria of the research object, pedagogical conditions, forms and means of implementation aimed at achieving the set goal and the relationship between them.

An experimental study of the formation of cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons with the help of computer technologies was carried out in the conditions of ascertaining and formative experiments. In order to organize an ascertaining experiment using the method of theoretical modeling, a criterion apparatus was developed, which includes the following criteria and indices: motivational and

volitional (learning motives; manifestation of cognitive interest in art; ability to mobilize physical and mental forces in the process of mastering knowledge and methods in the field of art); cognitive (formation of artistic knowledge, abilities, skills; success in performing various artistic tasks; intensity of participation in various types of artistic activity); personal (energy, activity in art classes; curiosity; conscientiousness). The following levels of formation were determined: high (creative level), sufficient (heuristic level), medium (search-reproductive level), low (reproductive level).

The introduction of a formative experiment into the educational process, followed by quantitative and qualitative processing of its results made it possible to confirm the effectiveness of the proposed experimental technique for forming the cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons with the help of computer technologies.

Thus, for the first time in Ukrainian pedagogical science, a holistic study of the process of forming the cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons with the help of computer technologies was carried out, namely: the state of development of the researched problem in domestic and foreign science was revealed; the structure of cognitive activity was developed in the unity of motivational, intellectual-processual, personal-cognitive components; the method of formation of researched activity of primary schoolchildren in art lessons with the help of computer technologies is substantiated in the composition of principles, methods, pedagogical conditions, forms and means. An experimental verification of the effectiveness of the proposed method of forming the cognitive activity of primary schoolchildren in art lessons using computer technologies was carried out.

Key words: activity, cognitive activity, computer technologies, primary schoolchildren, institutions of general secondary education, art lesson.

List of author's publications

Research works

in which the main scientific results of the thesis are published

1. Cui Haoran (2024). Cognitive activity as a personal quality of a student. *Visnyk nauky ta osvity (Seriya «Filolohiya», Seriya «Pedahohika», Seriya «Sotsiolohiya», Seriya «Kul'tura i mystetstvo», Seriya «Istoriya ta arkeolohiya»*. №9(27). S. 582–594.
2. Cui Haoran (2024). Scientific approaches to the formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies. *Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi (Seriya «Upravlinnya ta administruvannya», Seriya «Pravo», Seriya «Ekonomika», Seriya «Psykholohiya», Seriya «Pedahohika»)*. № 10(38). S. 475–482.
3. Cui Haoran (2024). Methods of formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies. *«Nauka i tekhnika s'ohodni» (Seriya «Pedahohika», Seriya «Pravo», Seriya «Ekonomika», Seriya «Fizyko-matematychni nauky», Seriya «Tekhnika»)*. 11(39). S. 386–396.

Research works

which certify the approbation of the materials of the thesis

4. Cui Haoran (2024). Computer technologi in pedagogical practice: the essence of the concept. *The 11th International scientific and practical conference «Science and society: modern trends in a changing world»* (October 1-3, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria. (ss. 129–134).
5. Cui Haoran (2024). Metody formuvannya piznaval'noyi aktyvnosti molodshykh shkolyariv na urokakh mystetstva zasobamy komp'yuternykh tekhnolohiy [Methods of formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies]. *The 3rd International scientific and practical conference «Current trends in scientific*

research development» (October 17-19, 2024) BoScience Publisher, Boston, USA. (ss. 334–338).

6. Cui Haoran (2024). Pryntsypy formuvannya piznaval'noyi aktyvnosti molodshykh shkolyariv na urokakh mystetstva zasobamy komp'yuternykh tekhnolohiy [Principles of formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies]. *The 2nd International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations»* (October 4-6, 2024) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. (ss. 132–135).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	30
1.1. Пізнавальна активність як особистісна якість школяра: сутність та структура.....	30
1.1.1. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку та їх вплив на формування пізнавальної активності.....	48
1.2. Комп'ютерні технології: теоретичний та практичний аспекти.....	62
Висновки до першого розділу.....	73
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	76
2.1. Наукові підходи та принципи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій..	76
2.2. Педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.....	102
2.3. Модель формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.....	116
Висновки до другого розділу.....	122
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	127

3.1. Констатувальний етап експерименту з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.....	127
3.2. Методика формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій та результати формувального експерименту.....	142
Висновки до третього розділу.....	165
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174
ДОДАТКИ.....	196

ВСТУП

Стрімкий кількісний та якісний розвиток ІТ-простору вплинув на всі сфери людської діяльності та докорінно змінив уявлення про ресурсне забезпечення загальноосвітньої школи, що проявляється у супроводі та впровадженні інноваційних технологій у навчальний процес. Ці зміни торкнулися всіх предметів закладів загальної середньої освіти та потребували розробки нової моделі навчання з використанням комп'ютерних технологій, що згодом може вплинути на процес формування пізнавальної активності учнів.

До нормативних документів, в яких окреслюється вектор розвитку освітньої системи та особливості використання її модернізаційного потенціалу належать Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, Закон України «Про Національну програму інформатизації», Укази Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти», Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

У шкільній реформі рекомендується приділяти особливу увагу розвитку нахилів і здібностей кожного учня. Це можливо передусім шляхом виховання в учнів пізнавальної активності – діяльності, яка збагачує духовний світ особистості. Тому з початкової школи одним із головних напрямів повинно бути виховання пізнавальної активності дитини.

Навчальна та позакласна діяльність здійснює прямий і опосередкований педагогічний вплив на особистість школярів, розвиваючи їхню пізнавальну сферу. Позиція дорослого полягає в розумінні того, який вплив необхідно чинити на особистість учня, щоб допомогти і підтримати його самовдосконалення, розвиток активності, як внутрішньої особистісної риси, та

активізацію навчальної діяльності у процесі добору її змісту, форм і методів, й головне – постановки учня в суб'єктивну позицію.

Однак слід зауважити, що нині в багатьох ЗЗСО на уроках мистецтва склалася ситуація, за якої пізнавальна активність школярів знижується не тільки через недостатньо високу кваліфікацію педагогів, а й через необхідність застосування нових підходів, форм і методів навчання мистецтву. Названі причини стали підставою для пошуку ефективних заходів, пов'язаних із забезпеченням системи загальної мистецької освіти методологією і практикою оптимального використання комп'ютерних технологій.

Ретроспективний аналіз наукових праць доводить, що нині особливої актуальності набувають проблеми, дотичні до означеного дослідження. Так, проблеми мистецької освіти, зокрема молодших школярів, є предметом дослідження багатьох науковців, як українських (Н. Очеретяна, Е. Белкіна, Н. Лемешева, О. Гайдамака, О. Ростовський, О. Лобова, Л. Масол, О. Колотило, С. Садовенко та ін.), так і китайських (Чан Ліін, Ван Говей, Ван Чаовень, Чен Дін, Цюй Сяо Юй, Лі Чуньпен, Чжао Веньфан, Лін Хай, Фань Чженьсюань та ін.).

Зокрема, серед низки аспектів окресленої наукової проблеми, дослідників цікавило питання розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Так, питанням формування пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку засобами ігрової діяльності присвячені праці Л. Сапунової [138], К. Карпенко [62], Т. Форостюк [175] та ін. Вектори розвитку пізнавальної активності через розвиток у молодших школярів музичної культури досліджувала О. Лобова [82]. Такі дослідники, як С. Науменко [102], С. Садовенко [137], О. Хижна [178] звертали увагу на необхідність входження в особливий стан активності в процесі набуття музичних здібностей. Векторам розвитку пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку в умовах дистанційного навчання присвячено дослідження А. Носкової [107]. Л. Заря [54], В. Шакоцько [185], Ф. Халілова

[177] у своїх працях наголошували на ефективності використання мультимедійних та комп'ютерних технологій під час формування пізнавальної активності молодших школярів.

Проте злід зазначити, що вагомий теоретичний та практичний доробок сучасної музичної педагогіки не містить досліджень, присвячених проблемі цілеспрямованого формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. Виявлено, що питання педагогічного обґрунтування необхідності розробки механізмів формування досліджуваної активності в молодших школярів є недостатньо висвітленим у фахово-методичній літературі.

Отже, здійснений аналіз філософської, педагогічної, психологічної, музично-педагогічної та спеціальної методичної літератури й дисертацій, у яких акцентовано увагу на проблемах формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, виявив низку *протиріч*:

- між прискореним процесом інформатизації суспільства, постійно зростаючим потоком нових знань у системі музичної освіти та недостатньо продуктивним використанням комп'ютерних технологій у сферах пізнавальної діяльності учнів;
- між високою потребою суспільства в особистостях, здатних здійснювати активну пізнавальну діяльність із застосуванням синтезу комп'ютерних технологій й мистецтва, і недостатньою музично-комп'ютерною грамотністю сучасних учителів мистецтва в реалізації цього процесу в ЗЗСО;
- між необхідністю впровадження комп'ютерних технологій у процес формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва та відсутністю навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Відтак, актуальність, недостатня теоретична і практична розробленість та виявлені протиріччя зумовили вибір теми дисертації **«Формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри музичного мистецтва ННІ культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка і становить складову комплексного дослідження з теми «Теорія та методика підготовки фахівців у контексті інноваційного розвитку мистецької освіти» (Державний реєстраційний номер 0122U000265 від 01.2022 р. до 12.2024 р.), у рамках якої автором досліджено модель та методику розвитку музично-естетичної культури школярів в умовах ДМШ.

Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 9 від 01.03.2021 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Предмет дослідження – модель формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати модель та методику формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Мета дослідження зумовила необхідність вирішення таких **завдань**.

1. Визначити стан розробленості проблеми формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

2. Обґрунтувати сутність та розробити компонентну структуру пізнавальної активності молодших школярів.
3. Дослідити психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку та їх вплив на формування досліджуваної активності.
4. Обґрунтувати модель і методіку формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.
5. Визначити критерії, показники та рівні сформованості пізнавальної активності молодших школярів.
6. Експериментально перевірити ефективність моделі і методіки формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки вихідних положень застосовували такі **методи дослідження**:

теоретичні (індукція та дедукція, аналіз та синтез, порівняння та узагальнення філософської, педагогічної, психологічної, музично-педагогічної та спеціальної методичної літератури, дисертаційних досліджень, періодичних наукових видань, нормативних документів, навчальних планів та програм з предмету «Мистецтво»; моделювання процесу навчання мистецтву молодших школярів з використанням комп'ютерних технологій);

емпіричні (методи збору та накопичення даних – безперервне, пряме і непряме спостереження, бесіда, анкетування, тестування; методи контролю та вимірювання – зрізи, тести; методи обробки даних – графічні та табличні, математичні та статистичні (кореляційний аналіз задля доведення ефективності та достовірності результатів експериментального дослідження); методи впровадження результатів дослідження у педагогічну практику – проектування педагогічного експерименту та прогнозування результатів дослідження).

Теоретичну основу дослідження становлять: наукові дослідження в галузі філософії, педагогіки, психології, музичної педагогіки щодо різних аспектів формування пізнавальної активності молодших школярів та визначення шляхів оптимізації зазначеного процесу. Серед них:

- *дослідження щодо активності та її структури*: Ю. Ватан [23], С. Прищепа [124], О. Коберник [67], С. Собко [149] та ін.;
- *дослідження щодо активності, як умови соціалізації особистості*: О. Беспалько [5], С. Грабовська [39], В. Косоєць [72], О. Киричук [63], О. Литвиненко [80], В. Радул [130], К. Ямкова [190] та ін.;
- *дослідження щодо пізнавальної активності* А. Боднар [17], Н. Бібік [13], С. Богданова [16], Н. Бойко [19], І. Вікторенко [26], Т. Головань [35], Г. Коберник [66], С. Козачук [70], О. Киричук [64], В. Лозова [83; 84], В. Нестеренко [103], К. Сачава [139], Л. Чосік [184] та ін.;
- *дослідження, присвячені виховному аспекту розвитку пізнавальної активності*: В. Пшенична [129]; А. Лякішева [86]; О. Липецький [79]; Л. Мар'яненко [91; 92]; О. Ляшенко [87] та ін.;
- *дослідження поняття «діяльність»*: М. Варій [22], С. Максименко [53], О. Скрипченко [145], О. Столяренко [155] та ін.;
- *дослідження поняття «пізнавальна діяльність»*: Б. Набока [100], Л. Мар'яненко [91; 92], М. Солдатенко [151], М. Федорова [168], О. Яцина [193] та ін.;
- *дослідження психолого-педагогічних особливостей особистості молодшого школяра*: Ш. Амонашвілі [3], І. Бех [9], П. Гончарук [37], М. Забродський [51], Г. Костюк [73; 74], В. Котирло [75], С. Максименко [88; 89; 90], С. Підлісна [120], Г. Шевцова [187], А. Фрадинська [176], та ін.;

- дослідження щодо сутності поняття «комп'ютерні технології»: Д. Адамюк [1]; І. Серьогіна [162]; С. Сисоєва [143]; О. Фірсова [173]; Ребенок В. [132] та ін.;
- дослідження щодо сутності поняття «педагогічні технології»: Р. Тимченко [163]; Т. Гришина [40]; І. Дичківська [45]; Н. Наволокова [101]; О. Пехота [119]; І. Прокопенко [126]; І. Смолюк [148]; В. Стрельников [156]; М. Чепіль [183] та ін.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше в українській педагогічній науці здійснено цілісне дослідження процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, а саме: розроблено компонентну структуру пізнавальної активності молодших школярів у єдності мотиваційного, інтелектуально-процесуального, особистісно-пізнавального компонентів; *обґрунтовано* модель і методику формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій у складі: *наукових підходів* (особистісно зорієнтованого, діяльнісного); *принципів* (діяльнісного освоєння мистецтва, формування інтересу до музичної діяльності, захопленості музичною діяльністю, варіативності та гнучкості, розвитку естетичного почуття, свідомості та активності, науковості, зв'язку навчання з практикою, системності, доступності, наочності); *методів* (наочний, словесний, практичний, пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний (частково пошуковий)); *педагогічних умов* (запровадження навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»; організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій; запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках

мистецтва засобами комп'ютерних технологій); *форм* (урок мистецтва, позакласні заходи, музична творчість, драматизація пісень, казок, музичні концерти, імпровізації); *засобів* (навчальний комплекс «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»; комп'ютерна техніка (синтезатори, комп'ютерні програми, мінусовки, інтерактивні мультимедійні диски); електронний ресурс (каталог репродукцій картин зарубіжних та вітчизняних художників, представників минулого та сьогодення; каталог відеоуроків з образотворчого мистецтва; каталог електронних акомпанементів до пісень; відеофрагменти та ігри). Встановлено критерії та показники: мотиваційно-вольовий (мотиви навчання; прояв пізнавального інтересу до мистецтва; здатність до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями та способами в галузі мистецтва); пізнавальний (сформованість мистецьких знань, умінь, навичок; успішність у виконанні різних мистецьких завдань; інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності); особистісний (енергійність, активність на уроках мистецтва; допитливість; сумлінність). Визначено рівні сформованості досліджуваного утворення: високий (творчий рівень), достатній (евристичний рівень), середній (пошуково-репродуктивний рівень), низький (репродуктивний рівень).

Удосконалено теоретико-методичну основу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій шляхом розроблення моделі та методики формування означеного цілісного утворення.

Подальшого розвитку набули наукові уявлення про зміст та специфіку формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, та механізми її актуалізації.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначає можливість використання представлених положень, висновків та рекомендацій у навчальному процесі закладів загальної середньої освіти, у розробці

навчальних та методичних рекомендацій. Розроблені діагностувальні та формувальні методики можуть бути рекомендовані для використання в музично-педагогічній практиці освітніх закладів України та Китаю.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Уманської початкової школи № (довідка № 12/1 від 11.09.2024 р.), Старобабанівського ліцею Дмитрушківської сільської ради уманського району Черкаської області (довідка № 32/5 від 20.09.2024 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 77/24 від 03.10.2024).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри музичного мистецтва Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Суми, 2020-2024 рр.) і були презентовані на наукових конференціях, зокрема, *міжнародних*: «Science and society: modern trends in a changing world» (Vienna, 2024); «Current trends in scientific research development» (Boston, 2024); «Science and technology: challenges, prospects and innovations» (Osaka, 2024).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 6 одноосібних публікаціях, серед яких: 3 наукові статі у фахових виданнях, 3 праці апробаційного характеру.

Структура дисертації. Дисертація складається із анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (200 найменувань, із них 7 – іноземною мовою) та 4 додатків на 17 сторінках. Дисертація містить 10 таблиць і 8 рисунків.

Загальний обсяг роботи – 214 сторінок, із них основного тексту – 156 сторінок.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Пізнавальна активність як особистісна якість школяра

Проблема формування пізнавальної активності є складною і багатогранною. Питанням процесу пізнання присвячені праці у галузі філософії, психології, педагогіки, антропології, фізіології, соціології та інших наук. Філософські категорії діяльності, особистості, пізнання, активності дають змогу сформулювати низку теоретичних положень, які стають суттєвими при розробці психолого-педагогічних основ досліджуваної проблеми.

Розуміння структури активності в дослідженнях Ю. Ватан [23], С. Прищепи [124], О. Коберника [67], С. Собко [149] та інших науковців дає змогу спиратися на активність психіки як на особливу природу людського духовного потенціалу, що беруть участь у розвитку духовних потреб і здібностей особистості. Урахування вікового підходу, особливостей когнітивної сфери особистості (зокрема, її сприйняття, уваги, уяви, пам'яті), її спрямованості, типів нервової системи – основа для розвитку пізнавальної активності особистості, адже знання цих особливостей допомагає впливати на її розвиток, спираючись на інтелектуальну активність особистості.

Активність є предметом дослідження багатьох наук: філософських, природничих, соціальних, психолого-педагогічних. Кожна з них досліджує свої закономірності виникнення, розвитку і проявів активності, її специфічну динаміку.

Вивчення філософсько-психологічної літератури підтверджує наявність різноманітних визначень поняття «активність». У деяких випадках ці

визначення відрізняються як обсягом, так і змістом. Неоднозначне розуміння змісту терміна «активність» доводить не тільки існування різних підходів до вивчення цієї проблеми, а й складність самого цього терміна. У науковій літературі активність розглядається як філософська, психологічна та педагогічна проблема. При цьому, кожна наука вивчає свої специфічні закономірності походження, розвитку та динаміки функціонування активності.

У філософських наукових працях [169; 170; 171] діяльність оцінюється у співвідношенні з діяльністю. Цю позицію поділяють усі автори, які досліджують цю проблему. Проте між авторами існують розбіжності у визначенні деталей цього зв'язку.

У філософській літературі визначилося кілька позицій з цього питання. Існує точка зору, яка визнає тотожність дії та активності. Набагато виправданішою видається позиція тих дослідників, які вважають поняття дії тотожним активності. Проте, необхідно розрізняти види і типи цієї діяльності.

Протилежної думки дотримуються філософи, які вважають ці поняття самостійними. У філософській літературі поняття активність і дія часто ототожнюють. Насправді ці взаємопов'язані і досить близькі поняття мають відмінності, свої особливості. Терміни «діяльність» і «активність» використовуються як синоніми, коли вони стосуються свідомого чи несвідомого запланованого циклу діяльності. У цьому випадку, коли ми говоримо про новий кількісний і якісний рівень прояву цієї сукупності послідовних дій, активність є мірою діяльності.

Активність – це певна ознака діяльності, яка може бути більш або менш активною. О. Мачушник зазначає, що на рівні аналізу людини, не взагалі, а особистості як суб'єкта конкретної соціальної діяльності, термін «активність» уже не тотожний терміну «діяльність», і виступає як окрема, самостійна категорія, що відображає кількісні та якісні сторони індивідуальної діяльності [97].

Протилежної думки дотримується О. Мачушник, яка вважає, що зміст активності є ширшим і не може бути зведений до моменту вимірювання діяльності. На думку автора, набагато ефективніше вимірювати діяльність через витрачений час, результати тощо, а не через активність, під якою мається на увазі не лише власна активність, а й соціально-психологічний стан суб'єкта та його позиція, тому «активність» не може бути мірою діяльності. На думку О. Мачушник, активність – це насамперед свідомо діяльність [96].

Багато авторів намагаються розмежувати обсяг і зміст понять «активність» і «діяльність». Так, В. Синьов та О. Хохліна зазначають, що поняття активність ширше за своїм обсягом, ніж поняття дії, тому що активність властива всьому матеріальному світу, усім його предметам, тоді як діяльність характеризує лише частину матеріального світу, лише певний клас його об'єктів [142]. Активність не завжди збігається з діяльністю, виходячи за її межі. Відтак, можна зробити висновок, що поняття «активність» ширше за поняття «діяльність» [там само].

Усі перераховані підходи до дослідження проблеми активності містять раціональні моменти. Активність, що виражається і проявляється в дії, змінює її. Активність є ознакою діяльності, але це твердження не розкриває сутності самої активності та характеру її відношення до діяльності. Термін «активність» ширший за термін «діяльність» хоча б тому, що не кожна діяльність є активною. Активність не зводиться до діяльності, хоча в ній формується і проявляється. Незважаючи на деяку схожість, терміни «діяльність» і «активність» необхідно розрізняти, оскільки активність властива неживій і живій природі, а діяльність як вища форма активності властива лише людині.

У наукових дослідженнях активність часто розглядають як розумову діяльність. У вітчизняній науці розвиток діяльнісного підходу пов'язаний з працями Ю. Зубцової [55; 56], Т. Мартинюк [94], В. Лісового [81], Т. Молнар [99], Р. Сімко [144] та ін. У зазначених працях дослідники зходяться у думці, що поняття «діяльність» та «активність» потрібно розрізняти. Про будь-який

психічний процес – сприйняття, мислення тощо зазначається, що він є єдністю змісту і процесу, і підкреслюється його активний характер. Але мислення як процес – це активність, а не діяльність. Про діяльність і дію в специфічному сенсі слова згадується лише тоді, де є вплив, зміна навколишнього. Діяльність у власному сенсі слова – це предметна діяльність, це практика. Те, що психічні процеси, які мають активний характер, і діяльність нерозривні, і що перші формуються та проявляються в діяльності, ще не говорить про їхню тотожність.

Таким чином, діяльність є формою активного відображення і перетворення дійсності.

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке визначення активності: «активність – енергійна діяльність, активна участь у чому-небудь» [24, с. 12].

Термін «активність» у Словнику іншомовних слів означає підвищену активність або активний стан. Г. Костюк у «Педагогічній енциклопедії» розрізняє активність у загальнобіологічному розумінні та активність людини як її істотну ознаку – «здатність змінювати навколишню діяльність відповідно до власних потреб, думок, цілей. Активність, як риса особистості людини виявляється в енергійній, ініціативній діяльності в праці, навчанні, громадському житті та в різних видах творчості» [115, с. 9]. С. Гончаренко визначає активність особистості як здатність перетворювати навколишнє середовище та себе на основі матеріальної та духовної культури [36].

Н. Ковтун зазначає, що коли говорять про активність індивіда, то мають на увазі ступінь його участі в соціальному та професійному житті. Активна людина характеризується максимальної здатністю до дієвості, яка бере участь у суспільно-політичному та ідеологічному житті суспільства. Таку людину можна назвати діяльцем суспільного розвитку [69].

С. Прищепа наголошує, що особистісна активність знаходить свій прояв у різноманітній діяльності, та спрямована на перетворення й зміну оточуючого середовища, та власних особистісних властивостей (самовиховання) [125, с. 70].

О. Мачушник [96] тлумачить активність як внутрішній регулятор діяльності особистості в соціумі. На думку автора, активність є інтегрованою структурою, що складається з низки взаємообумовлених та взаємозалежних компонентів. Автор вважає, що активність також є умовою успішної діяльності. Активність, як дія, неможлива без наявності діючого суб'єкта, активності як властивості особистості. Однак взаємозв'язок і взаємозалежність активності як психічного стану і діяльності не дає права саму діяльність (ігрову, пізнавальну, трудову) розглядати як активність. Активність формується в діяльності, але не ідентична їй.

Вважаємо цікавим підхід до аналізу феномену активності О. Литвиненко [174], яка базується на припущенні, що в психології за основними функціями всі види активності умовно поділяються на адаптаційний і продуктивний. Адаптивні види активності забезпечують адаптацію, продуктивні – основу для виникнення і становлення різноманітних психологічних новоутворень, безпосередньо не необхідних для адаптації.

Отже, активність розглядаємо як рису особистості, що характеризується потребою та здатністю здобувати знання та способи дій, вмінням вирішувати пізнавальні завдання без прямої сторонньої допомоги, здатністю «приспосовувати» оновлені знання чи способи дій до нових умов, унаслідок чого діяльність набуває пізнавальної самостійності. Така самостійність вважається результатом високого розвитку індивідуальної активності.

Продуктивні форми діяльності та відповідні їм психічні процеси являють собою істотно інший вид діяльності, основою якої є пошукова пізнавальна діяльність суб'єкта. Мотиваційною основою продуктивних пізнавальних

процесів є пізнавальні потреби, процес «задоволення» яких відбувається у формі пошуково-пізнавальної діяльності, спрямованої на ідентифікацію, відкриття невідомого та його засвоєння. Дія досягає кульмінації в актах вирішення проблеми, представлених суб'єктивно в актах розуміння.

Аналіз стану теорії та практики проблеми формування пізнавальної активності дає змогу виявити позитивні тенденції її вирішення. Аналіз сучасних концепцій, підручників і навчальних посібників дозволяє відкрити нове у змісті, формах і методах пізнавальної діяльності як у школі, так і в інших сучасних, інноваційних закладах, що сприяє формуванню пізнавальної активності учнів.

У філософському погляді на поняття «пізнавальна активність» міститься деяке внутрішнє протиріччя. Так, пізнання являє собою особливий вид людської діяльності загалом. Саме ж поняття «діяльність» учені (М. Варій [22], С. Максименко [53], О. Скрипченко [52], О. Столяренко [155], та ін.), розглядають як специфічно людську форму активного ставлення до навколишнього світу, зміст якої становить його доцільну зміну і перетворення. Навіть якщо сама діяльність уже є «формою активного ставлення» до дійсності, то активізуючи пізнавальну діяльність, можна поступово сформувати і стійку пізнавальну активність особистості.

Сучасні вчені (Б. Набока [100], Л. Мар'яненко [91; 92], М. Солдатенко [151], М. Федорова [168], О. Яцина [193] та ін.) пов'язують пізнавальну діяльність із формуванням духовних потреб особистості, вважаючи пізнавальні потреби її складовою частиною. Соціологи (О. Беспалько [5], С. Грабовська [39], В. Косовець [72], О. Киричук [63], О. Коберник [67], В. Радул [130], С. Собко [149], К. Ямкова [190]), розглядаючи активність як умову оптимальної соціалізації особистості, включають до неї і пізнавальний компонент, який дає змогу насичувати соціальну активність новим змістом. Педагоги-дослідники, спираючись на філософське розуміння діяльності та активності, детермінують

пізнавальну діяльність та активність у їхньому взаємозв'язку та взаємодії в умовах шкільної практики.

По-перше, очікуваний результат діяльності учнів здається зміщеним у часі та розширеним; по-друге, сам процес навчання і засвоєння дитиною досвіду, накопиченого людством, відбувається в результаті поєднання принципів діяльності вчителя і учня. У педагогіці постійно дискутується питання про позицію суб'єкта та об'єкта учасників навчально-виховного процесу. Передбачається, що традиційно сформована освітня система ставить студента в пасивну, приймаючу (або об'єктно-орієнтовану) позицію в освітньому процесі. Проте вчитель, який активно впливає на учня, як правило, є головним організатором (чи суб'єктом) навчально-пізнавального процесу. Пасивна позиція вихованця загрожує незацікавленістю і відмовою діяти в нестандартних ситуаціях (навчальних і позанавчальних).

У наслідок цього, в низці психолого-педагогічних досліджень поставлено питання про необхідність формувати в учнів пізнавальну активність через пізнавальний інтерес. В останні десятиліття практика педагогів (А. Боднар [17], Н. Бібік [13], Н. Бойко [19], Т. Головань [35], О. Киричук [64], В. Лозова [83; 84], та ін. довела, що це не тільки можливо, а й стимулює самоосвіту учнів.

Так, вчитель не може уникнути ситуацій, коли учень потрапляє в положення пасивного одержувача знань. Навчання слід розглядати як єдиний процес, у якому беруть участь і вчитель, і учень, пов'язані певними стосунками, а не розділення та протиставлення викладання та навчання. Водночас, виокремлюючи навчання як особливий бік процесу, активність слід вважати особистісною характеристикою учня. Навчальний процес зазвичай передбачає взаємодію вчителя та учня; а навчання не є пасивним сприйняттям.

Таким чином, існує так звана пасивна позиція учня, або «приймання знань, що передаються», і активна – освоєння цих знань. Виокремлюється і роль учителя, яка передбачає не тільки тісну взаємодію з учнем, а й уміння так

організувати навчання, щоб залучити учня в самий процес прийняття й осмислення суспільного досвіду людства.

Тому пізнавальна активність, як педагогічне явище, є двостороннім взаємопов'язаним процесом: з одного боку, вона є формою самоорганізації та самореалізації учня, з іншого – результатом особливих зусиль вчителя з організації навчального процесу. Тому, даючи визначення пізнавальної активності, необхідно мати уявлення про те, про який її вид або аспект йде мова. Кінцевим результатом зусиль учителя є перетворення спеціально організованої діяльності учня на власну. Тому обидва види пізнавальної активності тісно пов'язані.

Розібравши деякі особливості формування пізнавальної активності, зупинимося на виявленні тенденцій розвитку цієї проблеми у вітчизняній педагогіці останніх десятиліть. Це дасть змогу виявити такі позитивні напрями, які можна використовувати як теоретико-методичні підходи в сучасній шкільній практиці.

В педагогічних та психологічних дослідженнях (В. Буряк [21], А. Боднар [17], Н. Бібік [13], С. Богданова [16], Н. Бойко [19], І. Вікторенко [26], С. Галкін [33], Т. Головань [35], Л. Данилова [44], М. Ігнатенко [59], Г. Коберник [66], С. Козачук [70], О. Киричук [64], В. Лозова [83; 84], В. Нестеренко [103], К. Сачава [139] та ін.) сутність пізнавальної активності насамперед характеризується позицією учня в пізнавальній діяльності.

Так, у праці В. Буряк пізнавальна активність трактується як інтенсивна аналітико-синтетична розумова діяльність учня в процесі вивчення навколишнього світу й оволодіння системою наукових знань [21].

В. Лозова під проявом пізнавальної активності розуміє всі види активного ставлення до навчання як пізнання: наявність смислу, значущості для дитини вчення як пізнання, всі види пізнавальних мотивів [84]. Визнаючи за учнями активний початок у пізнавальному процесі, стверджується, що на основі цього

школяр формується як суб'єкт навчальної діяльності. Суб'єктність як категоріальне явище слугує загалом значущою характеристикою для розкриття пізнавальної активності.

О. Киричук зазначає, що розумова активність визначається особистим упередженим ставленням учня до засвоєваних знань. Особисте упереджене слід зазначити, що О. Киричук користується терміном «інтерес до навчання», а не «пізнавальна активність», але розглядає їх як синоніми. На наш погляд, ці поняття необхідно розвести, тому що термін «інтерес до навчання» характеризує, скоріше, певний рівень володіння розумовими операціями і являє собою результат пізнавальної діяльності. Що стосується «пізнавальної активності», то вона не є завершеною і містить у собі сам процес оволодіння знаннями [64].

М. Ігнатенко [59] вважає пізнавальну діяльність повноцінним і складним особистісним утворенням учня, яке інтенсивно формується в шкільні роки і виражає особливий стан учня та його ставлення до діяльності. Автор трансформує елементи характеристики розумової діяльності, види активного ставлення до навчання, особистісне ставлення учня до того, що відбувається у якісно нове термінологічне поняття «цінне і складне особистісне утворення школяра».

З таким трактуванням пізнавальної діяльності переформується визначення С. Козачук. Активність у навчанні, на думку дослідника, – це не тільки стан активності учня, а якість цієї діяльності, яка розкриває особистість дитини з її ставленням до змісту, характеру вчинків і прагненням мобілізувати свої моральні сили і вольові зусилля для досягнення навчально-пізнавальної мети [70].

Це визначення видається найбільш повним, оскільки відображає не лише психологічні аспекти пізнавальної активності (стан діяльності та її якість), а й соціальні аспекти (особистість учня та його ставлення до змісту, характеру діяльності), а також заходи, здатні активізувати пізнавальну діяльність. Серед них: інтерес, розвиток мотиваційної сфери, вольові особливості (прагнення до

мобілізації власних моральних і вольових зусиль) і конкретний адресат цих зусиль (досягнення навчально-пізнавальної мети).

В середині минулого століття з'явилися психологічні дослідження, які детально розкривали пізнавальну активність як властивість особистості. Так, психологи виводили активність через потреби – мотиви – інтереси, підкреслюючи, що вони розвиваються в діяльності. Потреби особистості становлять і необхідність, і засіб розвитку особистості, і складову її спрямованості.

Педагогічний аспект процесу формування потреб ми знаходимо в дослідженнях В. Яблонко [189], Н. Білоусової [14], І. Беха [6; 7; 8], Т. Усатенко [167] та ін., де розкрито педагогічні умови формування потреб як основи для розвитку активності особистості.

Н. Білоусова визначила закономірності формування потреб, які розвиваються в результаті взаємодії способів і засобів їх задоволення у потреби вищого порядку. Основним шляхом їх розвитку є розширення і зміна кола предметів і способів задоволення потреб. У своїх дослідженнях авторка приділяє особливу увагу духовним потребам і вважає, що у своєму розвитку вони проходять ряд етапів: від потреби в інформації про об'єкти задоволення потреби, від оволодіння способами дії до потреби в самій діяльності та, нарешті, до потреби у створенні нових духовних цінностей [14]. Дослідниця вважає, що інтерес тісно пов'язаний з потребами, виникає на основі потреб і проявляється в цій потребі. Тому доцільно ставитися до інтересів і потреб як до одного процесу [Там само].

У структуру активності входить постійний інтерес, який ми вважаємо позитивним емоційним ставленням до діяльності, колективу, предмета, що бере в ній участь. Виникнення інтересу починається зі створення сприятливої основи для нього. Усі показники прояву інтересу об'єднуються в три групи: характерні для інтересу особливості поведінки та діяльності учнів, що виявляються в

навчально-пізнавальній діяльності; особливості поведінки та діяльності учнів, що виявляються поза навчанням; особливості всього способу життя школярів, які виникають під впливом інтересу до тієї чи іншої діяльності [123].

Постійний пізнавальний інтерес проявляється запитаннями до вчителя, бажанням довільної участі в індивідуальній і колективній пізнавальній діяльності та вмінням переносити знання в нові ситуації.

Виокремимо дві групи критеріїв постійного пізнавального інтересу: значимі, пов'язані зі специфікою вчинків і дій, і динамічні. Основні критерії включають такі властивості:

- активність як вияв інтересу до реальної поведінки та діяльності; домінування як перевага в структурі особистості;
- вибірковість як спрямованість на певну тему;
- діяльність як концентрація в інтересах різноманітних індивідуальних зусиль;
- усвідомлення об'єкта інтересу та способу його задоволення як відображення у свідомості учня;
- опосередкованість як переломлення безпосередніх спонукань соціальними еталонами і ціннісними орієнтаціями;
- узагальнення як розширення інтересів до багатьох навчальних предметів, видів діяльності;
- самостійність виникнення як поява інтересу без допомоги іншої людини.

Динамічні характеристики інтересу: стійкість як тривалість збереження, вираженість, сила та інтенсивність (за обсягом виконаної роботи, предмету інтересу); емоційність як позитивна чи негативна модальність інтересу; переключуваність як гнучкість, легкість переходу від одного інтересу до іншого, широта як кількість об'єктів і предметів, на які поширюється інтерес. Таким

чином пізнавальна активність та інтерес перебувають у взаємопов'язаних відносинах [121].

Сприйняття пізнавальної активності як якості особистості, що виражається в інтенсивному вивченні предметів і явищ об'єктивної дійсності з метою досягнення максимальної ефективності у свідомих діях, дозволяє розглядати її як одну з умов формування пізнавальних інтересів учнів. Основним показником активності учнів є стійкий пізнавальний інтерес.

Механізмом розвитку пізнавальної активності, як особливості людської особистості, є взаємодія цілей, потреб, інтересів і мотивів дій. Зародження розвитку діяльності характеризується інтенсивним і енергійним характером перебігу пізнавальної діяльності, посиленням внутрішнього цілепокладання, підвищенням потреби в знаннях і посиленням позитивної мотивації до навчання (І. Дубровіна [48]; О. Брежнєва [20]; М. Федорова [168]; Б. Набока [100]; Л. Терлецька [160]; М. Ігнатенко [59] та ін.).

І. Ігнатенко, досліджуючи проблемні ситуації в мисленні та навчанні, звертає особливу увагу на діалогічність процесу навчання і на те, що його повна структура включає породження проблеми та формування розумової задачі, її розв'язання, обґрунтування рішення. Автор розглядає три її аспекти:

- активність уваги, яка викликається новизною стимулу і на цій основі використовується в орієнтувально-дослідній діяльності;
- пізнавально-дослідницька діяльність, що виникає в проблемній ситуації в умовах спілкування та навчання;
- активність особистості, яка виражається у формі «інтелектуальної ініціативи».

О. Брежнєва, досліджуючи дидактичні основи активізації навчання дітей шкільного віку, розробила систему засобів активізації навчання, яка забезпечує організацію навчання як мотивованого, цілеспрямованого, самокерованого процесу, якщо дана система відповідає таким вимогам: порушує та розвиває

внутрішні мотиви навчання учнів на всіх його етапах; стимулює механізм орієнтації учня, що забезпечує постановку цілей і планування майбутньої діяльності; забезпечення розвитку навчальних та інтелектуальних умінь учнів при опрацюванні навчальної інформації; стимулювання їх фізичної та моральної волі для досягнення навчально-пізнавальних цілей; забезпечує самооцінку навчально-пізнавальної діяльності в процесі навчання на основі самоконтролю та самокорекції [20].

Педагогічні та дидактичні аспекти вирішення проблеми підвищення пізнавальної активності проглядаються в працях Т. Хоменко [179], С. Лещук [78]. Так, з погляду науковців, пізнавальна діяльність є результатом підвищення інтелектуального, емоційного і вільного стану особистості до нової якості: інтенсивності і характеру пізнавальної діяльності. Особливий інтелектуальний статус школярів оцінюється через їх готовність брати участь у колективній діяльності, в обговоренні проблем і активного використання набутих знань та умінь за власною ініціативою. Учитель також повинен враховувати емоційний стан – загальний позитивний настрій, інтелектуальну радість, навмисні прояви – концентрацію уваги, слабке відволікання, поведінку учня при виникненні труднощів, готовність до завершення дій.

У дослідженні взаємозв'язку мотивів, інтересів і діяльності А. Волянук виділяє центральну роль мотиваційної діяльності учнів, вбачає її в мобілізації внутрішніх резервів – активному підході самих учнів до праці; свідоме розуміння ролі навчання для включення учнів у практичну діяльність; у формуванні пізнавальної діяльності та активності, а також стійкості та спрямованості інтересів [28].

Виховний аспект розвитку пізнавальної активності вивчався в дослідженнях В. Пшеничної [129]; А. Лякішевої [86]; О. Липецького [79]; Л. Мар'яненко [91; 92]; О. Ляшенко [87] та ін. У даних працях особлива увага приділяється змісту та організації пізнавальної діяльності, особливо колективної,

в позакласній та позашкільній діяльності. Науковці наголошують на важливості додаткової освіти та сім'ї для підвищення якості виховання пізнавальної активності дітей шкільного віку, виходячи з її специфіки: добровільності залучення до роботи шкільних гуртків і груп, свободи їх вибору, вільного вибору та можливості чергування форм діяльності, усвідомлення необхідності зустрічей з друзями та використання вільного часу для творчої діяльності за інтересами.

Отже, здійснений аналіз наукової літератури дав можливість дати власне визначення пізнавальної активності молодших школярів – *це інтегративне особистісне утворення, яке знаходить свій прояв в інтенсивному вивченні дійсності, породжується потребою та передбачає стійкий інтерес і готовність до свідомої творчої пізнавальної діяльності.*

Активізація навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів є процесом і результатом стимулювання їх пізнавальної активності. Відповідно до визначення, запропонованого М. Ігнатенко, активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів – це мобілізація вчителем (за допомогою спеціальних засобів) інтелектуальних, моральних, волевих і фізичних сил школярів для досягнення конкретної мети навчання, виховання і всебічного розвитку дітей, посилення спільної навчально-пізнавальної діяльності вчителя та учнів, стимулювання її енергійної та цілеспрямованої реалізації, подолання інертності, пасивності та стереотипних форм навчання. Крім того, в сучасних умовах розвитку школи не варто сприймати активізацію учнів до навчання лише як процес управління діяльністю школяра, це також є результатом стимулювання самостійності та самоактивності учнів [58].

Факторами активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів, ефективність яких можна підвищити в процесі організації навчально-виховного процесу в умовах використання навчально-інформаційного середовища, є:

- розвиток мотивації, підвищення інтересу до науки, способів та методів навчання;

- розвиток мислення та здібностей учнів;
- індивідуалізація та диференціація навчання, розвиток самостійності;
- перевага активним методам навчання;
- широке застосування наочності у навчально-виховному процесі;
- розширення арсеналу засобів пізнавальної діяльності, засвоєння сучасних методів наукового пізнання, пов'язаних із використанням комп'ютерних технологій.

Важливою основою діяльності учня є його внутрішні спонукання, що є результатом зв'язків і відносин, які складаються в учня в результаті взаємодії із суб'єктивним середовищем. Мотиви здобуття знань можуть бути різними: соціальними, моральними, пізнавальними, а також комунікативними та самоосвітніми. Проте, найефективнішою з усіх мотивацій викладання та навчання вважаємо інтерес до предмету. Зазначений інтерес учні усвідомлюють раніше, ніж мотиви навчання, тому що він має особистісну цінність і тому є дієвим, справжнім мотивом навчання, особливо в розвитку пізнавальної активності учнів.

Для підвищення пізнавальної активності в навчальному процесі психологи виділяють такі групи стимулів пізнавального інтересу.

I. Стимулювання пізнавальних інтересів через зміст навчальних матеріалів. Слід враховувати такі прийоми: новизна змісту; актуалізація вже набутих знань; історичний аспект пізнання; нагальна практична потреба в знаннях протягом усього життя; презентація сучасних наукових досягнень.

II. Стимулювання пізнавальних інтересів шляхом організації пізнавальної діяльності учнів:

- різноманітність форм самостійної творчості, оскільки їх варіативність активізує діяльність учнів;

- проблемність, має містити несподіванки, труднощі, шукати шляхи їх вирішення, що водночас стає стимулом для активності та самостійності учнів;
- творча праця, що активізує емоційні, вільні та інтелектуальні психічні процеси особистості;
- практична робота, яка формує активність у новому вимірі.

III. Залежність пізнавального інтересу від стосунків між учасниками навчального процесу, які в добрих, довірливих взаємовідносинах сприяють формуванню пізнавальної активності. Специфіка цього зв'язку проявляється в наступному:

- емоційній тональності діяльності вихованців;
- інтелектуальному налаштуванню учнів вчителем;
- спільній пристрасі до виконуваної діяльності (постановка «цікавих питань», пошук пізнавальних завдань, планування);
- «нагнітанні пристрастей» у суперечках;
- діловому, енергійному стилі роботи;
- емоційності самого вчителя;
- педагогічному оптимізмі або заохоченні довіри до пізнавальних можливостей учня;
- взаємопідтримці, змаганнях, заохоченнях [154].

В останні роки цей зв'язок між пізнавальними інтересами і взаєминами між учасниками навчального процесу визнається співробітництвом, тобто заохоченням до розвитку пізнавальної активності. Він характеризується спільною метою, колективним дослідженням і зусиллями, а також активним, позитивним стилем спілкування. Співпраця встановлюється з метою підвищення інтересу, активності та самостійності учнів, щоб вони швидше оволодівали знаннями, методами контролю, досвідом спілкування, вміли працювати у великому колективі, малій групі чи індивідуально.

У процесі формуванні пізнавальної активності молодших школярів є важливими знання учнів про самих себе, усвідомлення власної позиції, розвиток логічних операцій, уміння використовувати абстрактні поняття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розуміння навчального матеріалу, вміння доповнювати чи пояснювати відповіді однокласників. Вчені стверджують, що сучасному учневі шкільного віку потрібні найпростіші знання про свою психіку та особистісні утворення. За їх відсутності не реалізується потреба учня в самоуправлінні та не стимулюється потреба в самоствердженні як суб'єкта пізнавальної діяльності.

У шкільному віці дитина починає усвідомлювати себе як суб'єкт навчання. На початку шкільного життя діти хочуть добре вчитися і намагаються отримувати високі оцінки. За цим бажанням можуть стояти різні мотиви. Одна з них має соціальний характер, пов'язана зі статусом школяра. Коли дитина добре вчиться, вчителі та батьки її хвалять. Від оцінки вчителя та його ставлення до учня багато в чому залежить ставлення однокласників та становище в колективі. У молодшому шкільному віці основною психічною функцією стає пам'ять, на відміну від сприймання, яка визначає інші психічні процеси.

Мислення має високий рівень співвідношення з пам'яттю, й для дитини означає пригадування, опору на набутий попередній досвід. Накопичення знань про предмети, явища навколишнього середовища і досвіду поводження з предметами зумовлює перехід від доопераційного мислення до конкретно-операційного у віці 5 – 7 років (Ж. Піаже). Мислення втрачає такі якості, як жорсткість, статичність і егоцентризм, стає більш гнучким і складним. Пам'ять дітей молодшого шкільного віку розвивається в бік зміцнення довільності, збільшення можливості свідомого управління нею і збільшення обсягу смислової, словесно-логічної пам'яті. Обидві форми пам'яті – довільна і мимовільна – зазнають в цьому віці якісних змін, завдяки чому виникає їх тісний взаємозв'язок.

Дітям молодшого шкільного віку легше запам'ятати навчальні матеріали, що пов'язані з образами та почуттями, ніж суто вербальні. Так, школяр-першокласник не часто запам'ятовує домашнє завдання (довільне запам'ятовування), але швидше запам'ятовує те, що йому цікаво. У третьому класі мимовільне запам'ятовування стає продуктивнішим, і це виявляється в тому, що з віком збільшується обсяг запам'ятовування цікавих текстів і казок, дитина розповідає більш детально і досить глибоко передає зміст. Довільна і осмислена пам'ять розвивається протягом усього періоду шкільного навчання. Під впливом навчання змінюється частка образно-понятійних, конкретних і абстрактних елементів структури мислення дитини на користь підвищення ролі останніх.

Молодші школярі віддають перевагу завданням, що потребують розумового напруження. Розвиток самостійності мислення учнів сприяє поясненню сутності та значення різних способів розв'язування задач і вибору найбільш оптимального. Яскраво виражена потреба в активній розумовій діяльності молодших школярів мобілізує їхні пізнавальні інтереси, хоча у дітей ще зберігається наївне, формальне, ігрове ставлення до знань. Учні молодших класів ще не можуть довше зосереджуватися на розумовій діяльності, їм потрібен відпочинок або зміна навчальної діяльності, оскільки тривале та інтенсивне навчання призводить до втоми та зниження пізнавальної активності. Молодші школярі вчать розуміти і приймати цілі, поставлені вчителем, і слідувати їм у довгостроковій перспективі. Правильно організовуючи навчальну діяльність, у студентів формується вміння самостійно формулювати мету діяльності і співвідносити її з власними можливостями.

Отримана інформація дала можливість визначити структуру навчально-пізнавальної активності молодших школярів, до якої увійшло три взаємопов'язані компоненти: *мотиваційний* (передбачає мотивацію, зумовлену інтересом до досліджуваного предмету, та в цілому до мистецтва; здатності

школярів до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями, вміннями та навичками в мистецькій галузі), *інтелектуально-процесуальний* (включає наявність у школярів необхідних знань про мистецтво, сформованість відповідних умінь та навичок; здатність до успішного виконання різноманітних мистецьких завдань; інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності), *особистісно-пізнавальний* (визначає рівень енергійності та активності школярів на уроках мистецтва, допитливість та сумлінність у процесі набуття учнями мистецьких знань, умінь та навичок).

1.1.1. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку та їх вплив на формування пізнавальної активності

Вивчення особливостей особистості молодшого школяра спирається на ідеї сучасних психологів і педагогів Ш. Амонашвілі [3], І. Беха [9], М. Забродського [51], В. Котирло [75], С. Максименка [88], Г. Шевцової [187], А. Фрадинської [176] та ін. У дослідженнях насамперед розглядаються якісні характеристики молодшого школяра, його новоутворення, провідна діяльність, особливості навчання та виховання, як необхідні й істотні форми психічного розвитку.

Виховання пізнавальної активності молодших школярів спирається на такі психічні новоутворення, як потреба в знаннях, у нових враженнях, довільність уваги, розвиток уяви, а також на провідну для них діяльність – навчальну з її особливою структурою, самооцінкою і самоконтролем.

Базуючись на дослідженнях П. Гончарука [37], Г. Костюка [73; 74], С. Максименко [89; 90] та ін. приходимо до висновку, що підхід до молодших школярів визначається на основі провідної діяльності – навчальної та особливостей основних психічних новоутворень молодшого шкільного віку – теоретичного усвідомлення і мислення, а також предмета навчальної діяльності.

Важливе значення має співвідношення навчальної діяльності та розвивального виховного навчання, які існують у нерозривному внутрішньому зв'язку.

Поступовий перехід молодших школярів до логічного мислення відбувається тільки при вдосконаленні всіх видів розумової діяльності, причому діяльнісне й образне мислення мають бути достатньо розвинені при переході до логічного мислення.

Основними умовами цього є моделювання в різних навчальних курсах і збільшення частки тих видів діяльності, які відбуваються в межах даного виду мислення, а їх взаємодія надає особливу ефективність у розвитку пізнавальної активності. Тому для розвитку творчого та активного мислення важливе значення має художньо-практична діяльність на заняттях з дисциплін мистецького спрямування, яким недостатньо уваги приділяється в закладах загальної середньої освіти, та які потребують використання оригінальних програм і методик, що дає оптимальні результати.

Встановлено, що предмети художнього циклу, побудовані за інноваційними навчальними програмами, оснащені всіма необхідними програмно-методичними та навчальними матеріалами, формують пізнавальні мотиви та інтерес до навчання у початковій школі, та сприяють розвиватку творчої активності учнів. Особливо важливо, що вже в початковій школі формується структура навчальної діяльності, яка впливає на подальший розвиток діяльності особистості.

Вважаємо за необхідне звернутися до аналізу структури навчальної діяльності молодших школярів, адже в ній відбувається активне співвідношення між собою даних практичного досвіду і даних, що являють собою продукт самої розумової діяльності, у вигляді вже наявних знань та понять. Проте, зазначений аналіз вимагає попереднього звернення до розгляду особливостей низки психічних процесів.

Оскільки в молодших школярів емоційна сфера вже досить розвинена, слід розглянути роль відчуттів і сприйняття в пізнавальній сфері діяльності та в становленні особистості учня. Відчуття і сприйняття. Сприйняття і перцепція тісно пов'язані між собою, обидва є чуттєвими відображеннями об'єктивної дійсності. Але сприйняття – це свідоме чуттєве уявлення об'єкта чи явища, а відчуття – це відображення чуттєвої якості, відмінної від середовища.

Сприйняття є основним джерелом наших знань про зовнішній світ і власне тіло. Всі види відчуттів характеризуються якістю, інтенсивністю, тривалістю і просторовим розташуванням. Ми розрізняємо почуття головним чином тому, що вони визначають ступінь адаптації учня до школи. Але зміна чутливості в залежності від типу адаптації відбувається не відразу, а в процесі взаємодії вражень з уявленнями дитини. Ці дані важливі ще й тому, що вже в початковій школі різноманіття художньої діяльності, що викликає інтелектуальну радість, стає предметом інтересу учнів.

У результаті синтезу почуттів вони перетворюються в цілісне сприйняття. Значимість точності, багатогранності сприйняття в навчанні та вихованні школяра не підлягає сумніву. Сприйняття вимагає виділення головних, провідних ознак із усієї сукупності, що впливають на нього (колір, форма, вага, смак тощо), з одночасним відволіканням уваги від ознак, що є неістотними. Воно (сприйняття) вимагає об'єднання в групу основних, важливих ознак і порівняння усвідомленої сукупності ознак з попередніми, а також зі знанням предмета. Якщо в результаті такого порівняння гіпотеза щодо запропонованої теми збігається з інформацією, що надходить, сутність розпізнається і сприймається.

Сприйняття об'єкта ніколи не відбувається на елементарному рівні, а охоплює вищі рівні розумової діяльності, включаючи мову. Позначаючи предмет словом, учень розміщує його в певних категоріях. Сприймання має властивості об'єктивності, цілісності, сталості і тісно пов'язане з мисленням, тобто залежить від змісту психічного життя людини. За допомогою аналізу забезпечується

виділення об'єкта з фону, на основі якого всі властивості об'єкта об'єднуються в цілісне зображення. Особливо складними сприйняттями є сприйняття простору, часу і руху.

Сприйняття може бути ненавмисним і навмисним, мати мету, завдання. Навмисне сприйняття може бути включено в будь-яку дію і керуватися в процесі її здійснення, іноді воно може виступати як відносно самостійна дія. Сприймання як самостійна діяльність особливо чітко виявляється в спостереженні, яке є активною формою чуттєвого пізнання людьми дійсності. Успіх спостереження залежить насамперед від чіткості поставлених завдань, вимог, які необхідно виконати, початкової розробки плану та методу спостереження. Роль спостережливості також має велике значення, хоча вчитися їй слід змалку.

Тривалі вправи на спостереження призводять до його розвитку, здатності помічати характерні, навіть ледь помітні ознаки предметів. Спостережливість необхідна у всіх сферах життя і діяльності людини. Вже в дитинстві особливу увагу слід приділяти розвитку спостережливості, акуратності і різнобічного сприйняття, особливо в процесі гри і навчання. Процес сприйняття у молодших школярів на початковому етапі характеризується нестійкістю, неорганізованістю, неоднозначністю, тому з перших днів навчання в школі вони повинні вчитися спостережливості, розширювати її за рахунок сприймання великої кількості об'єктів, розвивати увагу.

Необхідний у навчанні процес сприйняття молодшого школяра спочатку характеризується нестабільністю та неорганізованістю. Проте, уже в процесі навчання сприйняття дитини стає більш стійким, контрольованим, точним і тому продуктивнішим.

У молодшого школяра увага йде таким же шляхом розвитку. Недосконалість уваги дитини на перших етапах навчання багато в чому визначає характер її сприйняття. Увага мимовільна, нестійка, характеризується обмеженим обсягом, школяр легко відволікається [11].

В пізнавальній діяльності школяра важко переоцінити значення пам'яті. Природні можливості пам'яті учнів молодших класів дуже великі, проте вона має переважно образний характер, у пріоритеті знаходиться матеріал, що легко запам'ятовується (при цьому надається перевага окремим, маловажливим деталям), цікавий, зрозумілий, конкретний. Слід зазначити, що важливе місце у розвитку пам'яті належить саме навчанню, в процесі якого вона значно покращується.

Можливості пам'яті молодших школярів характеризуються великим потенціалом: короткочасна і довготривала пам'ять, вибірковість, цілеспрямованість, стійкість. Тому те, що цікаве, емоційне, зрозуміле і конкретне, запам'ятовується вибірково. При цілеспрямованому навчанні пам'ять поліпшується, починає інтенсивно розвиватися мислення. Воно має образний характер і не дає достатніх можливостей для проникнення в суть явищ, тому учень використовує зорові зв'язки.

Зупинимось детальніше на підходах до розвитку тих психічних властивостей особистості (уяви, мислення) і тих якостей (потреби, мотиви, інтереси, активність), які сприяють оптимальному розвитку пізнавальної активності школярів у початковій школі.

Умови та механізми розвитку уяви лежать в основі генезису новоутворення кризи семи років, що забезпечує психологічну готовність дітей до нового періоду розвитку – шкільного віку. Для нашого дослідження важливо, що уява складається з трьох елементів: спеціально організованого суб'єктивного середовища, минулого досвіду і особливої внутрішньої позиції. За високого рівня розвитку уяви молодшого школяра спочатку виникає задум, потім конкретна реалізація. При цьому, діяльність не повинна бути жорсткою і стандартизованою, а відповідати всім вимогам самостійності дитини [140]. Іншими словами, вищий рівень розвитку уяви характеризується здатністю

приймати певну роль або внутрішню позицію, що дозволяє створити один змістовний сюжет, який згодом буде реалізований в дійсності.

Важливість високого рівня розвитку уяви у першокласників, як основи успішного шкільного життя та ефективності навчання, підтверджується також дослідженнями В. Павленко, яка приходять до висновку про очевидність того, що в навчальному процесі молодших школярів суттєве місце повинно належати тим іграм, які сприяють розвитку творчості, креативного потенціалу дитини, довільності її поведінки. Кожний навчальний предмет повинен мати умови для організації рольової, театральної, художньої та музичної творчості [110].

Тому врахування переваг використання творчої уяви та мислення в початковій школі докорінно змінює позицію учня, формує його навчально-пізнавальну мотивацію, позитивне ставлення до навчальної та позаурочної діяльності.

Аналіз розумової діяльності молодших школярів дозволяє перейти до особливостей пізнавальної діяльності учнів шкільного віку, оскільки саме тут поєднуються процеси навчання і виховання, розвивається пізнавальна активність.

Дослідники молодшого шкільного віку (Ш. Амонашвілі [3], І. Бех [9], П. Гончарук [37], М. Забродський [51], Г. Костюк [73; 74], В. Котирло [75], С. Максименко [88; 89; 90], С. Підлісна [120], Г. Шевцова [187], А. Фрадинська [176], та ін.) відзначають, що всі процеси та характеристики особистості цієї вікової категорії перебувають у стані становлення та розвитку, вказують його закономірності та особливості, які необхідно враховувати при організації кожного пізнавального процесу. Діти молодшого шкільного віку мають не тільки конкретне, а й абстрактне мислення: рівень їх розумового розвитку та інтелектуальних здібностей досить високий. Тому зміст навчання початкової ланки має бути спрямований на підвищення ролі пізнання, повніше

використовувати можливості та особливості цього віку, сприяючи тим самим успішності його розвитку.

Під пізнавальною діяльністю розуміють сприйняття інформаційного потоку та зведення його до певної, більш-менш організованої системи, яку неможливо сформуванати без опори на попередній досвід учня. Це також залежить від його ставлення до цього нового, тобто від важливості інформації для нього, щоб нове знання створювало всю систему, доповнювало її, розвивало або змінювало. Старі системи, внутрішні переживання особистості, що пізнає виникають у результаті взаємодій із середовищем.

Характеризуючи особливості віку школяра, слід насамперед пам'ятати, що процес систематичного навчання, серйозні зміни умов життя, формування більш складних і тонких зв'язків і відносин дитини з навколишньою дійсністю; постійний процес фізичного розвитку; постійно зростаюча роль другої сигнальної системи сприяє інтенсивному зростанню свідомої пізнавальної діяльності учня досліджуваного вікового періоду.

Ближче до кінця молодшого шкільного віку у дітей починає проявлятися вибірковий інтерес до окремих навчальних предметів. Більше того, для деяких учнів це стає все більш постійним інтересом, який проявляється в тому, що вони починають читати науково-популярну літературу на цю тему з власної ініціативи. Цей тип інтересу з'являється в молодших класах школи та стає більш поширеним у підлітковому віці. Змістом навчання молодших школярів є цілеспрямовано організована взаємодія з навколишнім світом у всьому його різноманітті, природою, наукою, мистецтвом, виробництвом, а також речами та предметами, що оточують дитину, і власне з самими людьми.

Ця взаємодія здійснюється через організацію всіх видів діяльності: пізнавальної, трудової, художньої, спортивної, соціальної, ігрової, комунікативної. Значний інтерес у молодших школярів викликають такі предмети, як читання, малювання, музика, навколишній світ). Дітей шкільного

віку цікавить також позакласна робота, пов'язана з читанням науково-популярної літератури, книг з історії рідного краю, книг про природу і тварин. Як зазначає О. Гнатюк [34], у молодшого школяра допитливість переходить у потребу в нових враженнях, які породжують пізнавальну активність. Молодший школяр формує своє ставлення до себе, тому він зацікавлений у пізнанні нової інформації, пізнавальна активність для нього – це стан готовності до пізнавальної діяльності.

У молодшого школяра вже формується досвід стосунків: він намагається взаємодіяти з соціальним оточенням. У спілкуванні представників підростаючого покоління яскраво проявляється підвищена турбота про людей, однолітків і себе, що виражається в емпатії, симпатії, співчутті.

Сучасна освіта характеризується особистісно-орієнтованим навчанням і вихованням, у якому закладено низку педагогічних принципів. Принцип культурної подібності виховання визначає співвідношення між вихованням і культурою як засобом зростання особистості, а також між вихованням і розвитком дитини як культурної особистості. Це означає, що культурним стрижнем змісту освіти мають бути загальнолюдські, національні та релігійні цінності, а ставлення до дитини має будуватися на основі виховання як вільної, цілісної особистості, здатної до самостійного вибору власних життєвих цінностей, самовизначення у світі культури і творчості. Освіта не нав'язує певних цінностей, а лише створює умови для їх визнання, розуміння і вибору, стимулює цей вибір і подальшу внутрішню роботу дитини над своїми діями та вчинками, тим самим заохочуючи школяра, як творчу особистість до культурного саморозвитку.

Принцип природовідповідності означає ставлення до дитини як до частинки природи, що означає виховання її в єдності та гармонії з природою, піклування про екологічно чисте природне довкілля для її проживання та розвитку, здоров'я та способу життя.

Позиція дорослого в цій діяльності враховує стать, вік і психічні якості (не перевантажувати молодших школярів, забезпечувати їм оптимальне навантаження, оберігати індивідуальність дитини і не намагатися її «переробити», створювати доступні напрямки розвитку).

Принцип особистісного підходу визначає місце дитини в освітньому процесі і означає визнання її активним суб'єктом цього процесу. Відповідно до цього підходу порушуються закони духовного розвитку особистості з урахуванням її нахилів, здібностей та інтересів. Виходячи зі здібностей молодшого школяра та потреби стати суб'єктом власного життя, школа шукає соціально-психологічні ресурси для розвитку цієї навички.

Діти молодшого шкільного віку відрізняються високою допитливістю і дорослі користуються у них великим авторитетом. Молодший школяр емоційно реагує на все нове і легко піддається впливу зовнішніх обставин. Перші роки шкільного життя – це новий етап соціальної ситуації розвитку дитини.

Ситуація соціального розвитку – це певна система відносин між дитиною даного віку та середовищем, у якому протікає її життєдіяльність. Водночас не слід вважати, що середовище є ніби фоном, який об'єктивно існує поза дитиною і тому визначає особливості її розвитку. Середовище включене у стосунки дитини і змінюється разом зі зміною характеру стосунків з дитиною. Вікова соціальна ситуація визначає весь спосіб життя дитини, а виниклі психологічні новоутворення (потреба в нових враженнях, потреба в знаннях) призводять до зміни самої особистості, що закономірно впливає на хід її подальшого розвитку і становлення.

Всі накопичені дитиною якості проявляються в її діях. У шкільному віці навчальна та ігрова діяльність тісно пов'язані (особливо на перших порах). Навчання та гра ніби домінують над працею, проте цей факт потребує уточнення. Так, ця пізнавальна діяльність допомагає дитині у соціальній адаптації. Якщо дитина вчиться виконувати в грі ролі носіїв різних соціальних функцій, у неї

формується певний рівень знань і практичних трудових навичок. Під час цього виду діяльності дитина активно взаємодіє із соціальним середовищем.

У зв'язку з цим, особливість відносин «особистість – суспільство» у молодших школярів, на відміну від старших, полягає в тому, що вони опосередковуються дорослими, які свідомо намагаються сформувати в школяра ціннісне ставлення до світу, інших людей, себе, свого минулого, сьогодення і майбутнього.

Таке ставлення розвивається ефективніше, якщо молодші школярі залучаються до різноманітних видів діяльності й ґрунтуються на позитивних емоціях і соціальних установках. Крім того, у молодшого школяра вже має бути вміння переносити знання в нові ситуації. Тому необхідно перебудувати його розумову діяльність. На першому рівні знаходяться логічні дії суб'єкта над наочно-чуттєвим матеріалом. На другому рівні уява і фантазія суб'єкта пов'язані з розвитком пізнавальної активності і відбувається процес своєрідного відтворення інформації. У цій фазі проявляється пізнавальна активність людини. Вона виступає як продуктивна функція мислення, що забезпечує розвиток принципово нових знань. Продуктивний рух ідей, що приводить до цього примноження, відбувається лише за умови виконання принаймні двох умов: по-перше, якщо здатність активно мислити вже досягла в людини певного рівня розвитку, коли вона володіє навичками нестандартного підходу до розв'язання творчих завдань. Процес породження нової інформації передбачає, по-друге, достатній обсяг знань у цій галузі, де людина припускає відкрити нове.

Визначення цих рівнів дає змогу розробити алгоритм дій вчителя початкової школи щодо формування в учнів інтересу до навчання. Причому, ознайомлення учнів з новими знаннями та активне перетворення цієї інформації взаємопов'язані. У цю пізнавальну діяльність учень вносить свої переживання, усвідомлення, внутрішні спонукання та установки, тобто своє особливе позитивно-емоційне ставлення до суб'єкта, діяльності та колективу. Крім того, у

цьому пізнавальному процесі учні накопичують пізнавальний досвід, який включає як досвід попередніх поколінь, так і досвід власний, а також засоби і методи нових перетворювальних дій у природі та суспільстві. Усе це можливо, якщо у молодшого школяра одночасно формуватиметься інтерес до природи, мистецтва, спілкування та власної особистості.

Виходячи з того, що загальносоціальні умови проявляються різноманітністю мікросередовища, в якому людина накопичує свій досвід і в процесі спілкування створює систему цінностей і норм, що регулюють її поведінку, логічно припустити, що ціннісні орієнтації особистості несуть ознаки як загальних свідомих зусиль, так і мікросередовища. По-перше, мікросередовище різноманітне і його вплив може бути суперечливим, по-друге, групова діяльність найбільш активно впливає на людину. З метою стабілізації особистість намагається подолати внутрішній дисонанс, який виникає внаслідок прийняття різних соціальних ролей і дій у різних обставинах. Причому кожна людина виробляє свою стратегію, тактику вирішення цього завдання. Для молодших школярів це, навпаки, потреба в дорослому, як у наставнику, провіднику в навколишньому світі.

Адаптація до школи у молодших школярів проходить по-різному: у дітей, які не відвідували дитячий садок, особливо високий рівень тривожності; їм може не подобатися атмосфера в школі, особливо обдарованим дітям. До причин шкільної дезадаптації належать: неприйняття шкільної атмосфери; порушення у вихованні, у розвитку навчальної діяльності; затримка розумового розвитку (лише 50% дітей можуть вирішувати пізнавальні завдання); відсутність пізнавальної мотивації; надмірна опіка вдома або, навпаки, відсутність уваги до дітей [98; 150; 164]. До таких груп дітей необхідно шукати диференційований підхід, створювати моделі формування в них структури навчальної діяльності, мотивів та інтересів. Педагогам, які працюють з такими дітьми, потрібні розгорнуті методичні поради, які в основному стосуються корекції їх поведінки.

Розглядаючи особливості особистості молодшого школяра, не можна не задатись питанням про природу пізнавального інтересу, як основного показника пізнавальної активності. По-перше, інтерес є показником первинної форми суб'єктивних проявів особистості; починається з допитливості, переростає в зацікавленість і за певних умов переходить в інтерес до теми та інтерес до процесу дії. І те й інше виникає в результаті відповідної діяльності, організованої певним чином.

Доведено, що формування інтересу до будь-якого предмета полягає в процесі організації власної діяльності учнів з цим предметом. Починаючи з основного етапу орієнтування в темі, який характеризується новизною, незрозумілими, незвичайними фактами, небаченими раніше явищами дійсності, учень з допомогою вчителя піднімається на першу сходинку в освоєнні цікавого. Стадія допитливості характеризується бажанням проникнути за межі видимого. Етап пізнавального інтересу пов'язаний з готовністю учня розв'язувати проблему. Найвищим рівнем розвитку інтересу є теоретичний інтерес. Проте врахування вікових особливостей молодших класів не дозволяє вважати, що на цьому етапі розвитку дитини ми маємо право поставити перед собою завдання збудити інтереси на такому високому рівні.

У наукових дослідженнях [47; 105] виділяються такі критерії та показники рівня сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів:

- дитячі запитання;
- готовність молодших школярів до спостереження, тривалого обмірковування та розпізнавання властивостей і особливостей предметів і явищ, які є предметом їхніх інтересів;
- в бесідах висвітлюється емоційно-пізнавальна активність дітей, яка виявляється в обговореннях з однолітками і дорослими про спостережене і побачене.

Інтерес народжується з потреби в знаннях, у яких реалізуються здібності та можливості учня. Характер інтересу проявляється у світлі його динамічних властивостей, дієвості, інтенсивності, стійкості, предметної спрямованості. Пізнавальний інтерес проявляється в діяльності як процесі «злиття», що здійснюється через регуляцію, встановлення нових фактів, дій з їхнього узагальнення та розвиток інтересу вищого порядку, ціннішої предметної спрямованості. Цей інтерес стає постійним і є одним із показників пізнавальної активності, яка розглядається як властивість дії, її засобів і результату, так і властивість особистості, породжена потребами і мотивами, заснована на пізнавальному інтересі і спрямована на перетворення навколишнього світу.

Формування пізнавальної активності безпосередньо залежить від факторів, що визначають успішність розумового виховання:

- змісту навчальних матеріалів, методів навчання та викликаної ними пізнавальної активності учнів;
- зв'язок навчання з особистим досвідом і навколишньою дійсністю, а також із загальною інтелектуальною атмосферою, в якій навчаються і живуть молодші школярі.

Усе це свідчить про сензитивність молодших школярів до розвитку пізнавальної активності. Тому діти молодшого шкільного віку мають конкретно-абстрактне мислення, порівняно високий рівень розумового розвитку та інтелектуальних здібностей. Відтак, зміст навчання на початковому рівні має бути орієнтований на зростаючу теоретизацію змісту навчання. Для дітей характерна активність, інтерес до нового, незвіданого, бажання вчитися в школі; у них розвинена емоційна сфера, потреба в знаннях і нових враженнях, що є новоутвореннями молодших школярів.

У молодшому шкільному віці в дітей проявляється вибірковий інтерес до окремих предметів, розвивається інтерес до різних видів діяльності. Молодший

школяр готовий отримувати знання в узагальненому вигляді з високим ступенем складності.

У молодших школярів формується досвід стосунків: вони намагаються спілкуватися зі світом і оточуючими людьми; розвиваються ціннісні орієнтації, які дають змогу адаптуватися до школи. Інтерес молодшого школяра до знань забарвлений позитивними емоціями, усвідомленістю та наполегливістю у досягненні мети.

Для молодшого школяра інтереси стають основним показником його пізнавальної діяльності, породженої потребами і мотивами. Учнівський інтерес виявляється в дитячих запитаннях та їх невичерпності, готовності молодших школярів довго спостерігати, розмірковувати, пізнавати властивості предметів та в емоційно-позитивному ставленні до уроків.

Пізнавальна активність молодшого школяра народжується з пошукової діяльності, зміцнюється в процесі формування основної для нього структури навчальної діяльності. Зміст навчального заняття складають теоретичні знання, які розвивають усвідомленість і мислення. Формуванню теоретичного мислення сприяє розвиток сприймання, пам'яті, уваги та уяви, які розвиваються у молодших школярів з певними особливостями, що впливають на розвиток їхньої пізнавальної активності.

Становлення особистості молодших школярів відбувається в новій для них життєдіяльності, в шкільній мікроспільноті, адаптуватися до якої можна лише в процесі цілеспрямованих дій дорослого, з широким використанням культурних і духовних надбань.

Соціальної адаптації молодшого школяра сприяють гра, навчання, праця, позакласна і позашкільна діяльність. Усі ці особливості інтелектуальної, емоційної та вольової сфер особистості учня молодшого шкільного віку, його потреби, мотиви і установки сприяють розвитку в нього пізнавальної активності в конкретних педагогічних умовах.

1.2. Комп'ютерні технології: теоретичний та практичний аспекти

Значні технологічні та соціальні зміни останніх десятиліть (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) вплинули на динаміку процесів глобалізації та комп'ютеризації. На цій основі невід'ємною частиною динамічних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, став технологічний підхід, що визначає його розвиток, впровадження досягнень науки в суспільні процеси, насамперед освіту і культуру. Новий соціокультурний контекст зумовив розробку проблем, пов'язаних з технологічною стороною навчального процесу в педагогічних науках, пошуком ефективних методів, форм, засобів і способів навчання, породив новий напрямок в організації навчання та виховання – технології.

Так, технологічний підхід і застосування поняття «технологія» до педагогічних процесів може вплинути на розвиток системи освіти, досвід педагогічних інновацій вчителів-новаторів, на результати психолого-педагогічних досліджень, які постійно потребують узагальнення та систематизації [132].

Технологічний підхід розглядається як точне, інструментальне управління навчальним процесом, що розвивається на основі традиційного підходу, а не всупереч йому, що гарантує досягнення поставлених цілей навчання [65]. У системі координат шкільної мистецької освіти таке розуміння проблеми набуває особливої актуальності через обмеженість часу, відведеного на мистецтво в навчальних програмах. Тому необхідною умовою шкільної мистецької освіти є точність і оптимальність у досягненні результатів.

Розкриття проблеми нашого дослідження вимагає звернення до етимології терміна «технологія». Давньогрецьке слово «*techne*» означало майстерність, мистецтво і розумілося як уміння, спрямоване на виробництво, будівництво з природних матеріалів. У цьому контексті Аристотель характеризував його як проміжне положення між самим досвідом і теорією [93].

На різних етапах історії поняття «техніка», як набір інструментів, розглядалося філософією як доказ переваги людини над природою. Прийнято розрізняти два значення цього терміна. Якщо в першому випадку маються на увазі певні вміння, навички або ступінь майстерності, що проявляються в тій чи іншій діяльності, то в другому – знаряддя праці та механізми. Доречно підкреслити, що в базовому контексті використання комп'ютерно-педагогічних технологій у процесі успішного входження дитини у світ мистецтва безумовно цінним для нашого дослідження є значення першого підходу.

Д. Адамюк визначає техніку як складне соціальне явище, яке взаємодіє через величезну систему зв'язків і відносин з людьми [1]. На відміну від технічного розвитку, який характеризується насамперед технічними показниками, технічний прогрес – це явище, в якому переплітаються різноманітні технічні критерії, пов'язані з соціально-економічними результатами та динамікою розвитку техніки.

Проте, на відміну від техніки, наукова категорія «технологія» (*techne* – мистецтво, навички та *logos* – навчання) означає сукупність засобів, процесів, операцій і методів, за допомогою яких вона реалізується [172].

Найважливішою складовою техніки є технологічна діяльність, послідовно орієнтована на створення певного об'єкта, заснованого на природних процесах і діяльності людини. Примітно, що мистецтво вимагає логічної організації процесу розуміння його специфіки та понять. Якщо говорити про словник української мови, термін «технологія» трактується як сукупність виробничих методів і процесів у певній сфері виробництва [146]. Однак існують орієнтири, в яких технологія трактується як організація людської діяльності, яка служить для перетворення навколишнього середовища.

На нашу думку, джерела ідеї технологізації педагогічної діяльності лежать у наукових пошуках Я. Коменського, який закликав «механічне» навчання перетворювати в «технологічне» через прагнення знайти чітко визначені цілі,

засоби, точно адаптовані для досягнення цих цілей; жорсткі правила використання цих засобів [71]. Парадигму технологічної освіти підтримував Й. Песталоцці, А. Макаренко, проте знайшлися й противники такої концептуальної постановки питання. Зокрема, Ф. Гансберг, Г. Шарельман, К. Вентцель та ін. вважали, що будь-яка техніка втрачає унікальність особистісних характеристик дитини.

На підставі вищевикладеного можна констатувати, що трьохсотлітній шлях призвів до розширення змісту терміну «технологія» зі сфери виробництва до якісно нового розуміння її поняття у сфері освіти.

З середини 50-х років минулого століття поняття «технологія» стало постійною частиною тезауруса сучасних педагогічних наук, оскільки його зміст не суперечив таким завданням, як опис, пояснення, прогноз, проектування навчального процесу. Технологія в загальному розумінні це праця високої культури, яка базується на оптимальних методах і засобах, зразках і стандартах, проектуванні і прогнозуванні, знанні механізмів розвитку і функціонування систем. Педагогічні системи в цьому сенсі не є винятком. Проте, на відміну від матеріального виробництва, де належним чином оцінюється роль інструментів, системних досліджень універсальних засобів навчання в освіті немає [166].

Вважаючи, що методика викладання навчальної дисципліни є частиною педагогічної науки і практики, яка вивчає закономірності процесу донесення студентами змісту дисципліни та розробляє їх застосування на практиці, то це може бути частиною технології чи, навпаки, інші технології – частиною методики навчання. Слід зазначити, що технологія представляє об'єктивні, процедурні, кількісні та обчислювальні елементи, тоді як методологія включає змістовні, якісні та варіативні аспекти. На відміну від методики, технологія має більш універсальний характер, її ознаками є повторюваність і повний опис очікуваного навчального ефекту.

Тому ми вважаємо, що технологія має переваги з точки зору методів навчання, але це залежить від рівня її розвитку. У цьому ключовому сенсі в нашому дослідженні ми зазначаємо, що технологія пропонує проект навчального процесу в мистецькій галузі, оптимально визначаючи структуру і зміст пізнавальної діяльності, що зумовлює високий ступінь підготовленості учнів з різним рівнем розвитку та природними здібностями.

Крім того, перевага цієї технології полягає в чіткому визначенні кінцевої мети та розробці об'єктивних методів контролю за її виконанням. У педагогічній літературі при розгляді змістовного аспекту технології виділяють її різні галузі: технологія навчання, виховна технологія, технологія виховання, технологія викладання, освітня технологія, педагогічна технологія. Усі згадані технології на перший погляд не відрізняються одна від одної, але їх зміст визначає різні аспекти.

Для нас є важливим усвідомлення того, що в педагогіці існує два напрями досліджень, пов'язаних з розвитком педагогічних технологій в освітній практиці. Зокрема, одним із них є використання технічних засобів навчання, де педагогічна техніка пов'язана зі способом їх використання. Слід зазначити, що в цьому значенні воно й сьогодні вживається в багатьох зарубіжних і вітчизняних виданнях та в практиці мистецького виховання учнів. Другий напрям – це особливий «технологічний» підхід до побудови навчання, оскільки педагогічна технологія складається з положень щодо методів діяльності, умов, у яких ця діяльність повинна здійснюватися, і засобів її здійснення. Другий напрямок, безперечно, є важливим для нашого дослідження, оскільки охоплює всю проблематику організації мистецького навчання в ЗЗСО з використанням комп'ютерних технологій. Тому технологія в цілому сприймається як діяльність, спрямована на проектування ефективних способів використання комп'ютерних технологій у процесі пізнання мистецтва, методів, форм та способів їх реалізації в системі основної та додаткової освіти молодших школярів. Сьогодні не можна

стояти на позиціях, що форма і зміст мистецького навчання мають бути традиційними, з огляду на специфічні особливості видів мистецтва. Інакше це призведе до того, що мистецька освіта все більше відставатиме від потреб сучасного соціуму.

Аналіз педагогічної практики показав, що учні молодшого шкільного віку легко справляються з рядом складних функцій комп'ютерної техніки. Діти, які спостерігають за мистецтвом (наприклад, музичним), як за процесом, не втрачають з поля зору («чують») співвідношення між окремими інтонаціями, темами, мотивами, виявляють підвищений інтерес до процесу пізнання мистецтва. При цьому комп'ютер стає головним помічником, за допомогою якого завжди можна виділити основні теми (наприклад, якщо вони контрастні, то різними кольорами). Разом з дітьми можна показувати партитуру і спостерігати за розвитком музичного твору.

Проте існує тлумачення «педагогічної технології» (Р. Тимченко [163]; Т. Гришина [40]; І. Дичківська [45]; Н. Наволокова [101]; О. Пехота [119]; І. Прокопенко [126]; І. Смолюк [148]; В. Стрельников [156]; М. Чепіль [183] та ін.), що визначає її не як спосіб використання технічних засобів у навчанні, а як спосіб виявлення принципів, що визначають розробку прийомів оптимізації освітнього процесу шляхом аналізу факторів, що підвищують його ефективність на основі конструювання, застосування та оцінки методів.

Таким чином, проаналізувавши поняття «педагогічна технологія», ми приходимо до висновку, що воно передбачає не тільки побудову моделі навчання для конкретної діяльності і не стільки спосіб впливу вчителя на учня в процесі навчання, скільки систему проектування та врахування педагогічних закономірностей, що гарантують високий результат навчання та виховання, зокрема, засобами мистецтва. У сучасній науковій літературі інтерес до педагогічних технологій пояснюється, перш за все, необхідністю обґрунтування

та реалізації ефективних способів досягнення педагогічних цілей. Так, виокремимо суть педагогічної технології через низку ознак:

- узгоджене педагогічно-дидактичне програмування цілей освіти і професійної підготовки;
- структурованість, упорядкованість, ущільнення інформації, що засвоюється;
- комплексне використання навчально-технічних ресурсів, у тому числі комп'ютерів, навчання та контролю;
- поглиблена діагностика функцій виховання і навчання;
- гарантована висока якість освіти.

Виходячи з викладеного вище, необхідно констатувати, що педагогічна технологія – *це цілеспрямована, структурована, розроблена діяльність, яка являє собою ряд логічно побудованих освітніх етапів з використанням навчально-технічних і комп'ютерних засобів, що забезпечують достовірно високий рівень якості результатів.*

Як відомо, сучасний комп'ютер дозволяє суттєво змінити способи управління навчальним процесом у школі, залучити учнів до активної творчої та пізнавальної діяльності. Водночас він слугує не лише потужним технологічним засобом, а й самореалізацією школярів у системі мистецької освіти; як інструмент для власної творчості, стимулювання самопізнання, виявлення власних здібностей та прояву індивідуальності. Тому багато прихильників освітніх технологій вважають, що вчитель, який досягає хороших результатів у навчанні завдяки технологіям, зможе приділяти більше уваги самій творчості. Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що на сьогодні немає єдиного розуміння та оцінки технології сучасної освіти та визначення поняття «педагогічна технологія».

Під «педагогічною технологією» сьогодні розуміють не лише дослідження використання технічних засобів чи комп'ютерів, а й розробку конкретної

педагогічної ідеї, в основі якої лежить певна методологічна та світоглядна позиція автора. Така постановка питання є важливою та переконливою для побудови логіки нашого дослідження, спрямованого на оптимізацію мистецької освіти та максимального використання в цьому процесі можливостей комп'ютера.

Термін «комп'ютерні технології» з'явився в освіті майже одночасно з термінами «інформаційні технології» та «нові інформаційні технології». Хоча ці терміни використовуються як синоніми, вони суттєво відрізняються один від одного, оскільки обчислювальна техніка є різновидом інформаційних технологій і базується на використанні комп'ютерів. У зв'язку з їх виникненням в умовах стрімкого розвитку та розширення зони доступності відкритих інформаційних мереж виникає потреба замінити неефективну вербальну передачу знань від викладача до учня, а передача «готових» знань перестає бути провідним завданням. Тому функціональне значення традиційних методів навчання зменшується. Більше того, сама парадигма сучасної освіти стосується не інтелекту в чистому вигляді, а внутрішнього світу людини та усунення протиріч між зовнішнім середовищем і життєдіяльністю.

Сучасні дослідники – А. Погореленко [122]; Л. Живцова [50]; М. Пельчер [118]; Л. Вікторова [27]; Д. Махненко [95]; Д. Проць [127]; Ю. Моше [200] та інші, що характеризують суспільство як інформаційно-комп'ютерне, – порушують питання, пов'язані з комплексним розглядом комп'ютера як штучного інтелекту сучасної людини. Інформаційна революція походить з технологічних інновацій, але не зводиться до них. Її технологічною складовою є комп'ютерна революція, яка радикально трансформувала всі засоби обробки, передачі та виробництва інформації та опосередковано вплинула на перебіг історичних подій, поступово змінюючи систему цінностей, світогляд і уявлення людей про саму людину, сенс її буття та призначення.

Суспільство, в якому вся система техніки визначається перспективним розвитком різних наукових галузей можна по праву назвати суспільством, заснованим на знаннях. Наголошуючи на проникненні сучасних інформаційних технологій у всі механізми масової комунікації, не можна не включити в цей процес мистецьку освіту, яка впливає на формування особистості, спосіб життя, поведінкові імперативи та системи міжособистісного спілкування в суспільстві.

Беручи до уваги ці семантичні проєкції, слід визнати, що комп'ютери та комп'ютеризація вплинули на суспільство. Проте вважаємо, що незважаючи на позитивні сторони комп'ютеризації та інформатизації, важливо звернути увагу на полярність зазначеної проблеми: шкідливий вплив на здоров'я і психіку людей, зниження загального культурного рівня, ізоляцію особистості від суспільства, деформацію суспільних відносин тощо.

Аналіз практики останніх десятиліть показав, що впровадження комп'ютерних технологій за межі розумних концептуальних підходів до навчального процесу виявляє негативну динаміку в процесі здобуття знань учнями. Іншими словами, подвійний характер використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі проявляється тоді, коли сутність предмета зникає за його зовнішньою стороною. У цьому випадку мистецькі дисципліни втрачають свій перетворювальний потенціал і фактично перестають існувати у свідомості людини.

Тому, на нашу думку, «подача» знань про мистецтво в сучасному шкільному навчальному процесі є найважливішою умовою розвитку учнів. Проте *сьогодні практично неможливо обійтися без використання комп'ютерних технологій – ефективного засобу обробки інформації, поданої у формі слів, кольорів і звуків. На відміну від традиційних підручників, комп'ютерні технології дають можливість миттєвого зворотного зв'язку за діями учня: повторення, засвоєння, уточнення та перехід до більш складного матеріалу.*

Розвиток інформаційних мереж об'єктивно створює можливості суттєво полегшити роботу вчителя, виключає рутинну роботу та дозволяє зосередитися на вирішенні творчих завдань. Багато нових процесів, що відбуваються в навколишньому світі, вимагають принципово нового філософського осмислення, адже інформаційна революція відкрила нову еру людської культури.

На нашу думку, слід також додати, що *в результаті взаємодії людини і комп'ютера в освітньому просторі просувається мета здобуття знань, як генератора системи загальнолюдських цінностей. По-перше, новим є розуміння світу мистецтва у вигляді технічних можливостей комп'ютерних технологій (колір, графіка, звук) за допомогою слухових і зорових аналізаторів; по-друге, їх використання в мистецькій освіті підвищує пізнавальну активність молодших школярів і викликає позитивне емоційне ставлення до навчання.*

Прихильники технологізації навчального процесу вбачають шлях підвищення ефективності навчання у розширенні технічного освітнього середовища. Щодо процесу технологізації предмету «Мистецтво», він може відбуватися як:

- додатковий, включений або незалежний (використання технічних засобів навчання в ілюстративних цілях або як засіб допоміжної подачі інформації);
- включений (використання технічних засобів навчання у самому ході навчального процесу на тих чи інших його етапах);
- незалежний (використання навчальних курсів на базі автоматизованих навчальних програм поза організованим учбовим процесом – у навчальних центрах або при самостійному навчанні на персональному комп'ютері.

Безперечно, що навчально-технічним середовищем уроків мистецтва можуть бути текстові, звукові та ілюстраційні матеріали, використання яких із застосуванням різноманітних методів і прийомів навчання, методів і технологій

забезпечує успішність навчального процесу. Таке середовище полягає в підготовці комплексу матеріалів, які враховують індивідуальні особливості учнів і створюють умови для формування пізнавальної активності. Вважаємо, що досягнення цих цілей стало необхідністю в системі шкільної мистецької освіти, що базується на великому потоці інформації, яку необхідно опанувати, незважаючи на трудомісткість навчання даної освітньої галузі.

Комп'ютер є унікальним пізнавальним засобом, що зумовлює необхідність розробки та впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес [42]. Оскільки в дослідженні ми розглядаємо компютерні технології як одну зі складових технологій педагогічних, то виділимо домінуючі положення у системі «учитель – комп'ютер – навчання». Так, комп'ютерні технології можуть:

- спрямовуватись на особистісні сфери і структури особистості (інформаційна, операційна, емоційно-художня, моральна, евристична, прикладна);
- бути орієнтованим на характер змісту залежно від специфіки предмета, що викладається (релігійний, загальноосвітній, професійний, гуманітарний, технічний, навчальний, професійний, загальнокультурний, комплексний);
- визначити методичні підходи (гуманістичний, природничий, системний, комплексний, виховний, пізнавальний, ціннісний, компетентнісний, людиноорієнтований, діяльнісний, ситуаційний, дослідницький, творчий та інші);
- виступати провідним фактором розвитку особистості та позиціонувати основний вид соціально-педагогічної діяльності (навчальна, виховна, розвивальна, педагогічна, діагностична);
- ґрунтуватися на науковій концепції (механізмі) передачі та освоєння досвіду та коригувати тип управління навчально-виховним процесом

- (класичне комп'ютерне, індивідуальне, програмне, програмоване індивідуальне, масове тощо);
- оптимізувати переважаючі методи та способи (активні, пасивні, пояснювально-ілюстративні, наочні, практичні, пошукові, дослідні, творчі, евристичні, арт-технології, групові, колективні, інтерактивні, ігрові, розвиваючі, технології саморозвитку, інформаційні, комп'ютерні, мультимедійні);
  - використовуватися в різних організаційних формах (класно-урочні, індивідуальні та групові, відкриті та закриті) і бути засобами навчання (аудіовізуальними, відеонавчання, програмованими, електронними навчальними засобами, комп'ютерними, телекомунікаційними, дистанційними, супутниковими, практичними);
  - використовуватися як підхід до дитини та бути орієнтованими на педагогічну взаємодію на основі напряму модернізації (на основах активізації та інтенсифікації діяльності дітей, ефективності організації та управління, сучасних інформаційних та телекомунікаційних засобів).

Отже, можна констатувати, що формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій слід вважати однією з важливих умов виховання особистості. Формування пізнавальної активності засобами мистецтва з урахуванням впливу потенціалу комп'ютерних технологій є необхідною умовою позиціонування не тільки інформаційної, але й загальної культури, як накопичення духовних цінностей. У процесі шкільного мистецького навчання особливу увагу слід приділяти рівню сформованості загальної культури особистості, розвитку її творчих можливостей та вміння їх застосування в активній діяльності в мистецькій галузі.

Висновки до першого розділу

Здійснений аналіз наукових досліджень у галузі філософії, психології, педагогіки, антропології, фізіології, соціології дозволив зробити такі висновки та узагальнення.

1. Активність є рисою особистості, що характеризується потребою та здатністю здобувати знання та способи дій, вмінням вирішувати пізнавальні завдання без прямої сторонньої допомоги, здатністю «приспосовувати» оновлені знання чи способи дій до нових умов, унаслідок чого діяльність набуває пізнавальної самостійності. Така самостійність вважається результатом високого розвитку індивідуальної активності.

2. У структуру активності входить постійний інтерес, який ми вважаємо позитивним емоційним ставленням до діяльності, колективу, предмета, що бере в ній участь. Виникнення інтересу починається зі створення сприятливої основи для нього. Усі показники прояву інтересу об'єднуються в три групи: характерні для інтересу особливості поведінки та діяльності учнів, що виявляються в навчально-пізнавальній діяльності; особливості поведінки та діяльності учнів, що виявляються поза навчанням; особливості всього способу життя школярів, які виникають під впливом інтересу до тієї чи іншої діяльності.

3. Пізнавальна активність молодших школярів визначається нами як *інтегративне особистісне утворення, яке знаходить свій прояв в інтенсивному вивченні дійсності, породжується потребою та передбачає стійкий інтерес і готовність до свідомої творчої пізнавальної діяльності.*

4. Обґрунтовано структуру навчально-пізнавальної активності молодших школярів, до якої увійшло три взаємопов'язані компоненти: *мотиваційний* (передбачає мотивацію, зумовлену інтересом до досліджуваного предмету, та в цілому до мистецтва; здатності школярів до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями, вміннями та навичками в мистецькій галузі),

інтелектуально-процесуальний (включає наявність у школярів необхідних знань про мистецтво, сформованість відповідних умінь та навичок; здатність до успішного виконання різноманітних мистецьких завдань; інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності), *особистісно-пізнавальний* (визначає рівень енергійності та активності школярів на уроках мистецтва, допитливість та сумлінність у процесі набуття учнями мистецьких знань, умінь та навичок).

5. Виявлено, що молодший шкільний вік є сенситивним до формування пізнавальної активності. Це пов'язано з тим, що діти молодшого шкільного віку мають конкретно-абстрактне мислення, порівняно високий рівень розумового розвитку та інтелектуальних здібностей, для них характерна активність, інтерес до нового, незвіданого, бажання вчитися в школі, розвинена емоційна сфера, потреба в знаннях і нових враженнях, що є новоутвореннями молодших школярів.

6. Доведено, що сьогодні неможливо обійтися без використання комп'ютерних технологій – ефективного засобу обробки інформації, поданої у формі слів, кольорів і звуків. На відміну від традиційних підручників, комп'ютерні технології дають можливість миттєвого зворотного зв'язку за діями учня: повторення, засвоєння, уточнення та перехід до більш складного матеріалу. В результаті взаємодії людини і комп'ютера в освітньому просторі просувається мета здобуття знань, як генератора системи загальнолюдських цінностей. По-перше, новим є розуміння світу мистецтва у вигляді технічних можливостей комп'ютерних технологій (колір, графіка, звук) за допомогою слухових і зорових аналізаторів; по-друге, їх використання в мистецькій освіті підвищує пізнавальну активність молодших школярів і викликає позитивне емоційне ставлення до навчання.

7. Формування пізнавальної активності засобами мистецтва з урахуванням впливу потенціалу комп'ютерних технологій є необхідною умовою позиціонування не тільки інформаційної, але й загальної культури, як

накопичення духовних цінностей. У процесі шкільного мистецького навчання особливу увагу слід приділяти рівню сформованості загальної культури особистості, розвитку її творчих можливостей та вміння їх застосування в активній діяльності в мистецькій галузі.

Основні наукові результати опубліковані у працях [194; 195].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Наукові підходи та принципи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій

Розробляючи методологічну основу дослідження, насамперед необхідно визначити основні наукові підходи, які будуть використані для розробки загальної концепції дослідження. Як відомо, сутність наукового підходу полягає в наступних аспектах: з якого погляду досліджувати об'єкт, якими уявленнями про об'єкт керуватися з метою проведення дослідження, на яких настановах та принципах базуватися, які використовувати прийоми та методи тощо [77]. Фактичний результат дослідження залежить від того, наскільки обраний підхід є адекватним, тобто сприяє успіху дослідницької діяльності та досягненню її цілей. Неадекватність підходу може бути наслідком того, що він застосовується до об'єктів, які вимагають іншого підходу, тобто підхід повинен бути адекватним природі самого об'єкта.

Здійснений аналіз теоретичних засад формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій дав змогу визначити *особистісно зорієнтований* та *діяльнісний* підходи ключовими у розробці досліджуваного утворення.

Особистісно зорієнтований підхід. Практика початкової шкільної освіти показує, що сприйняття музики учнем носить ціннісний характер лише у тому випадку, якщо вона ґрунтується на власному інтонаційному досвіді, коли музичне творіння емоційно сприйняте та відчуте. Отже, і пізнання музики

учнями початкової школи з використанням комп'ютерних технологій може стати ефективним, якщо воно здійснюється через особистісно зорієнтований підхід, закріплюючись у практичній діяльності, ставши при цьому джерелом захоплення, радості та здивування. Як зазначає А. Тараканова, «Своєрідність, специфіка і значення мистецтва полягає в тому, що воно є концентрованим виявом ставлення людини до дійсності в різних сферах художньої творчості» [158, с. 158]. Відповідно, творчість вчителя полягає в тому, щоб навчити учнів бачити в мистецтві мистецтво, і вчителю важливо своєчасно надавати допомогу в пізнанні світу мистецтва і себе в ньому.

Відомо, що навчання і виховання пов'язані між собою. Особистісно орієнтована освіта сприяє ефективному навчанню та слугує попередженню стресових психологічних станів дитини в цьому процесі. Для більшості дітей успіх є сильним стимулом продовжувати вдосконалюватися. Перевищення встановленого стандарту завжди супроводжує творчість [61, с. 6].

Особистісно зорієнтоване навчання сприяє динаміці якості знань, навчальних умінь і навичок учнів. Людиноцентричний підхід спрямований на гуманізацію навчально-виховного процесу, наповнення його високими моральними і духовними переживаннями, утвердження принципів справедливості та поваги, максимальне розкриття потенціалу дитини, стимулювання її розвитку особистісної творчості. Особистісно-орієнтована освіта означає визнання людини найвищою цінністю, від якої залежать усі інші соціальні пріоритети. У центрі навчання – сам учень, його особистісний розвиток, сенс навчання і життя.

Варто зазначити, що при цьому, особистість дитини тут не засіб, а мета, тобто важливе визнання учня головною дійовою особою всього навчально-виховного процесу. Нижче пропонуємо розглянути ключові функції особистісно-орієнтованого виховання:

- гуманітарна, сутністю якої є визнання власної цінності людини та забезпечення її фізичного та морального здоров'я, усвідомлення сенсу життя та активного місця в ньому, свободи особистості та можливості максимальної реалізації свого потенціалу. Засобами (механізмами) реалізації цієї функції є порозуміння, спілкування та співпраця;
- культуротворча, метою якої є збереження, передача, відтворення та розвиток культури через освіту. Механізмами реалізації цієї функції є культурна ідентифікація як встановлення духовних стосунків між людиною та її народом, прийняття їх цінностей як своїх власних і побудова власного життя з їх урахуванням;
- соціалізації, яка полягає в забезпеченні набуття і відтворення особистістю соціального досвіду, необхідного і достатнього для її входження в соціальне життя. Механізмом реалізації цієї функції є рефлексія, збереження індивідуальності, творчість, як особистісна позиція в кожній дії та засіб самовизначення.

Реалізація цих функцій не може відбуватися в умовах командно-адміністративного, владного стилю взаємин викладач-учень. В особистісно-орієнтованому навчанні вчитель дотримується іншої установки:

- оптимістичний підхід до дитини та її майбутнього, як бажання вчителя бачити перспективу розвитку потенціалу особистості дитини та можливість максимального стимулювання її розвитку;
- ставлення до дитини як до об'єкта власної навчальної діяльності, як до особистості, здатної вчитися не примусово, а добровільно, за власним бажанням і вибором й проявляти власну активність; спиратися на особистісний сенс та інтереси (пізнавальні та соціальні) кожної дитини в освіті, підтримувати їх набуття та розвиток [43, с. 49].

Отже, особистісно-орієнтоване навчання засноване на глибокій повазі до особистості дитини, врахуванні специфіки її індивідуального розвитку, підході до неї як до свідомого, повноцінного та відповідального учасника навчально-виховного процесу. Наявність у вчителя уявлень про сутність та структуру особистісно-орієнтованого підходу дозволяє йому більш цілеспрямовано та ефективно моделювати та будувати конкретну навчальну та виховну діяльність відповідно до заданої орієнтації.

Особистісно-зорієнтоване виховання І. Бех визначає як виховання, в якому спочатку розкривається особистість дитини, її ідентичність, самооцінка, суб'єктивний досвід кожного, а потім погоджується зі змістом освіти. Традиційна педагогіка завжди ставила своїм пріоритетним завданням розвиток особистості і була в цьому сенсі особистісно-орієнтованою [10].

В. Ткаченко зазначає, що слід розрізнити особистісно орієнтоване навчання та особистісно орієнтовану освіту. Якщо під першим розуміється лише така виховна система, процес реалізації якої сприяє формуванню особистісних якостей учнів, то під другим є більш широке поняття, що включає перше, а також всю систему виховання особистості школяра [165]. Підкреслимо, що *для сучасного вчителя мистецтва важливо в процесі навчання з використанням комп'ютерних технологій виховувати у дітей молодшого шкільного віку механізми самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самоконтролю, необхідні для самобутнього розвитку особистості.*

У дослідженні ми орієнтувалися на розуміння Т. Носенко щодо того, що освітня система апелює до почуттів, до індивідуального, неповторного світу людини, до її світосприйняття, світогляду, де комп'ютер має допомогти вчителю та учням не відхилятися від мети і цінності освіти [106].

У дослідженні було важливим створення системи формування пізнавальної активності учнів на уроках мистецтва в початковій школі, заснованої на розгляді процесу в проекції сприйняття музики як синкретичної

частини внутрішнього світу людини. Вищесказане перекликається з точкою зору О. Дусавицького, який зазначав, що особистість – це людина, взята в системі таких її психологічних характеристик, які соціально зумовлені, з'являються у суспільних за природою зв'язках та відносинах [133].

Виходячи з поставленої мети і завдань, що впливають з неї, ми виділили генеруючу ідею дослідження як потреби пошуку інноваційних підходів до процесу моделювання продуктивної мистецької творчої діяльності на уроках в початковій школі, оскільки саме в цей період навчання у дитини успішно формується інтелектуальний базис та розвивається творчий потенціал. Враховуючи, що дитинство – період психоеволюції дитини, для нас значущою була позиція В. Сухомлинського, який зазначав, що дуже важливо, щоб дивовижний світ природи, музики, фантазії, творчості не зачинився перед дитиною класними дверима [157, с.158].

Таким чином, *особистісно зорієнтований підхід у контексті нашого дослідження розглядається як процес навчання мистецтву молодших школярів засобами комп'ютерних технологій, у якому не просто враховуються їх особливості; це інша методологія організації умов навчання, що передбачає включення особистісних функцій учнів та їх суб'єктивного досвіду.*

Діяльнісний підхід. Технологія діяльнісного підходу – це інструмент, який дає можливість вирішити проблему зміни традиційного погляду на освіту з формувальної на розвивальну модель і таким чином створити освітній простір, у якому активні здібності учня розвиватимуться набагато ефективніше. Однак проблема полягає в переході до абсолютно нової методики – від пояснення нових знань до організації їх «відкриття» для учнів, а не просто оволодіння однією з технологій старої методики. Адже вчитель, використовуючи діяльнісний підхід у педагогічній практиці, має не лише обрати та використовувати вже відому методику навчання, а й самостійно розробити програму діяльності не лише для учнів, а й для себе. При створенні програми цього типу вчитель повинен

вибудувати послідовність концентраційних дій для себе та учня таким чином, щоб були досягнуті очікувані цілі розвитку особистості. Створити програму для реалізації діяльнісного підходу можна у стислій формі, представивши лише структуру та ключові елементи уроку, або детально, з ґрунтовними роздумами вчителя та очікуваними роздумами учнів.

Дж. Лоуренс Пітер виділив чотири соціальні функції дії: світопізнання; владну; господарську; трудову. Людей також можна поділити на чотири групи, відповідно до їхніх природних здібностей:

- люди знання – «брахмани» – включають діяльність тіла як частину надсистеми;
- люди влади – «пілатрії» – притаманні діяльності всього організму;
- ділові люди – «підприємці» – охоплюють два або більше сегментів діяльності органу;
- кваліфіковані люди – «спеціалісти» – працюють у вузькому сегменті діяльності, в межах однієї професії.

О. Столяренко у своїй праці «Психологія особистості» акцентує увагу на тому, що особистість є особливою даністю, яка виникає і формується в процесі діяльності людини [155]. На думку дослідника, діяльність – це насамперед форма взаємодії зі світом. Види діяльності – предметна, індивідуальна, педагогічна – забезпечують сходження до нових знань, рефлексію, інтелектуальну активність учня, здатність пропонувати наступний шлях до вдосконалення. Тому він характеризує особистість як зв'язок між різними рівнями діяльності, а не як психічні процеси. На думку дослідника, людина стає особистістю в процесі проходження власного життєвого шляху.

Пропозицію запровадити теорію «навчання через діяльність» запровадив американський дослідник Дж. Дьюї. Головні принципи його системи:

- врахування інтересів учнів;
- навчання через набуття навичок думати і діяти;

- знання як результат подолання труднощів;
- вільна творча робота та співпраця [198].

Проте, творцем діяльнісного підходу справедливо вважають А. Дістерверга. Він стверджував, що процеси навчання і виховання людини відбуваються в рамках її власної діяльності [199].

Проблема діяльнісного підходу в початковій школі знайшла своє відображення в роботах таких учених, як: Г. Бовсунівська [15], Ю. Зубцова [56], Т. Молнар [99], О. Савченко [108], Р. Паркер [112], Т. Гордієнко [38] та ін.

Г. Бовсунівська вважає, що використання діяльнісного підходу в основі організації навчально-виховного процесу в початковій школі створює передумови для розвитку вміння учнів мислити, аналізувати, орієнтуватися в нових ситуаціях, шукати шляхи вирішення практичних завдань. Це також сприяє формуванню вміння передбачати та планувати власні дії систематизувати наявну інформацію [15]. На думку дослідниці, методологічною основою нових стандартів є діяльнісний підхід, оскільки забезпечує розвиток готовності учнів до саморозвитку та активної пізнавальної діяльності. Таким чином, зазначений підхід дає вчителю сучасної школи можливість досліджувати і творити, у співпраці з учнями ставати майстром своєї справи, досягати високих результатів, формувати вміння та навички учнів і тим самим готувати їх до життя в умовах, що постійно змінюються [15].

Ю. Зубцова зазначає, що реалізація діяльнісного підходу в початковій школі обумовлено нормативно-правовою базою, враховує психологічні особливості та вік молодших школярів. Ю. Зубцова стверджує, що такий підхід до навчання сприяє організації навчальної діяльності з позиції конкретного учня на основі рівноправного партнерства та співпереживання, активного діалогу та визнання унікальності дитинства [56, с. 17].

Т. Молнар вважає, що термін «діяльнісний підхід» за своєю сутністю та змістом є складним і багатогранним цілим, що включає аналіз становлення,

самореалізації та саморозвитку особистості дитини як об'єкта діяльності. Діяльнісний підхід є основою концепцій навчання, які ми називаємо проблемними та розвиваючими. Особливу цінність для нашого дослідження представляє думка дослідниці щодо того, що використання діяльнісного підходу у навчанні дітей молодшого шкільного віку створює необхідні умови для розвитку в учнів здатності самостійно мислити, орієнтуватися в нових ситуаціях і знаходити власний підхід до вирішення проблем [99, с. 79].

Т. Гордієнко зазначає, що діяльнісний підхід вирішує головне освітнє завдання – формування гармонійної, соціально активної, морально досконалої особистості, здатної до саморозвитку і самовдосконалення, шляхом створення відповідних умов, де більше уваги приділяється продуктивній, складній, активній і самостійній діяльності дітей шкільного віку. З погляду автора, освітній процес має бути співвіднесений з особистістю молодшого школяра, його інтересами, цінностями, мотивами і завданнями, особистість має бути в центрі навчання [38, с. 35]. Продовжуючи думку, Т. Гордієнко стверджує, що учитель як помічник, консультант, менеджер є організатором усієї діяльності учнів початкової школи в контексті реалізації діяльнісного підходу до навчання. Він заохочує учнів до активної співпраці, підтримує їх у навчанні та проявляє до них інтерес, довіряє, підтримує та приймає їх такими, якими вони є. У контексті діяльнісного навчання вчитель не лише контролює знання та вміння молодших школярів, а й діагностує їхній розвиток та активність [там само].

Беручи до уваги вищевикладене, можемо зробити висновок, що впроваджуючи діяльнісний підхід до навчання важливо пам'ятати, що для учнів важливі не самі знання, а знання про те, де і як їх застосувати. Навчальний процес має бути організований з максимальним ступенем автономії учня і включати різні види діяльності, які формують особистість, її соціальні норми та характеристики.

Відомо, що для дітей молодшого шкільного віку навчання є провідним видом діяльності, тому їх пізнавальна активність, зокрема внутрішні показники (потреби, інтерес до музики, мотиви, естетичні емоції) проявляються в поведінці та діях у проекції різноманітних видів музичної діяльності: сприйняття музики, виконання (спів, гра на музичних інструментах), музично-виховна діяльність (загальні знання про музику, культурні навички).

Як відомо, людина навчається для того, щоб навчитися щось робити на основі знання того, як це робити. Відповідно до цього, мета навчання полягає у тому, щоб дати людині вміння діяти, де знання виступають засобом навчання до дій.

У рамках нашого дослідження, для вчителів мистецтва це означає, що в процесі навчання вони повинні вирішувати завдання формування в учнів умінь виконувати художньо-творчу діяльність з використанням комп'ютерних технологій, що призводить до формування та розвитку їхньої пізнавальної активності. Операційна система, яка забезпечує вирішення цих завдань, виконує роль операційної методики, а кінцевою метою навчання молодших школярів є формування їх художньо-пізнавальної діяльності. Очевидно, що все навчання основам наук і мистецтв є наукою, що відповідає розумовій діяльності, формування якої неможливе без набуття конкретних знань. Тому знання про музику, комп'ютерні технології та способи їх взаємодії зрештою сприяють формуванню пізнавальної активності молодших школярів. Тому з точки зору цілей навчання на уроках мистецтва першочергове значення має художньо-творча діяльність і дії, що пов'язані з нею. Тут важливо пам'ятати, що знання неможливо засвоїти або зберегти окремо від дій учня, тому вони не є протилежністю навичкам, а вважаються їх частиною.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що діяльність є найсуттєвішою одиницею зовнішніх проявів активності та мотивованим актом поведінки. Наслідком дії є перетворення або пізнання життєвої ситуації на різних

рівнях соціального середовища. Тому можна говорити про суб'єктивно-перетворювальні зміни ситуації відповідно до наявних уявлень і суб'єктивно-пізнавальних актів, де активність суб'єкта, що пізнає має характер уподібнення предмету. Наявність на уроках мистецтва різноманітних видів діяльності – хорового співу, гри на музичних інструментах, вивчення теоретичних основ музики (нотний запис), імпровізації (як дитячої творчості) тощо – передбачає активне використання діяльнісного підходу в процесі формування пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку з використанням комп'ютерних технологій.

Для оптимального вибудовування основних компонентів процесу навчання у педагогіці існує велика кількість відповідних принципів. Як відомо, принципи педагогічного процесу (лат. *principium* – основа, початок) – це система провідних вимог до виховання і навчання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати завдання комплексного розвитку особистості. Педагогічні принципи, згідно з Українським педагогічним словником, — це важливі нормативно-правові акти, що відображають загальні закономірності навчально-виховного процесу та визначають вимоги до змісту, організації та методів навчально-виховної діяльності. Вони являють собою узагальнену систему вимог, яка охоплює всі сторони процесу і відображає його результати [36, с. 187].

Для успішної реалізації процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій ми керувалися провідними принципами сучасної системи мистецької освіти школярів: *діяльнісного освоєння мистецтва, формування інтересу до музичної діяльності, захопленості музичною діяльністю, варіативності та гнучкості, розвитку естетичного почуття*. Розглянемо їх детальніше.

Принцип діяльнісного освоєння мистецтва. Важливість зазначеного принципу в аспекті нашого дослідження пов'язана з тим, що сучасна освіта переживає період переходу від освіти, орієнтованої насамперед на «засвоєння

всього комплексу знань, накопичених людством», до освітнього процесу, в якому формується особистість, здатна до самостійного життя в сучасних умовах. Принцип діяльнісного освоєння мистецтва дозволяє визначити основні результати виховання та навчання учнів у контексті впровадження стандартів нового покоління.

У наш час, коли інформація стає стратегічним ресурсом розвитку суспільства, а знання є відносним і ненадійним предметом, швидко застаріваючим і потребує постійного оновлення в умовах інформаційного суспільства, зрозуміло, що сучасна освіта сприймається як безперервний процес. Це означає зміну пріоритетів у постановці освітніх завдань: у результаті виховання і навчання має формуватися готовність учнів до роботи з сучасними засобами масової інформації, здатність до самоактуалізації для самостійного здобуття знань. Звичайно, предметні знання, уміння та навички завжди будуть важливими, тому що вони є засобом розвитку мислення. Проте знання, уміння та навички не можна вважати метою і головним результатом навчання в нових умовах, сьогодні вони є лише засобом досягнення поставлених цілей.

Теорія діяльності – це система методологічних і теоретичних положень дослідження психічних явищ. Основним предметом дослідження є діяльність, яка опосередковує всі психічні процеси. Оскільки сама психіка не може бути відокремлена від породжуючих і передаючих її моментів діяльності, то сама психіка і є формою об'єктивної діяльності. При вирішенні питання про співвідношення зовнішньої практичної діяльності і свідомості передбачається, що внутрішній план свідомості виникає в процесі попереднього обмеження практичної діяльності. У цьому викладі свідомість і діяльність виділяються як образ і процес його формування, а образ – це «сукупний рух», що гальмує дію.

Принцип діяльнісного освоєння мистецтва передбачає особисту участь учня в процесі, при якому елементи діяльності спрямовуються і контролюються ним. Така методика навчання забезпечує психологічний комфорт школярів та

вчителя, значно зменшуючи конфліктні ситуації під час занять, сприяє створенню сприятливих умов для формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, та ширше – підвищення рівня загальнокультурної освіти.

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що принцип діяльнісного освоєння мистецтва є своєрідною філософією освіти, методологічною основою, на якій базуються різноманітні системи навчання чи виховання на основі власних специфічних технологій, методів і теоретичних особливостей.

Таким чином, даний принцип розглядається як *усвідомлення дитиною цінності музики через її особисту участь у різних видах музичної діяльності, зокрема з використанням комп'ютерних технологій [113]. Зазначений принцип розглядає мистецтво як механізм генерування та відтворення смислів і як специфічний спосіб їх перекладу, як таких, що не можуть бути передані іншим способом (на відміну від смислів).*

Принцип формування інтересу до музичної діяльності. Викладання мистецтва в загальноосвітніх школах має стати провідником у захоплюючий світ, що розкривають різні види мистецтв. Як зазначав О. Ростовський, учні займаються активною діяльністю відповідно до свого віку та індивідуальних особливостей, та завдяки своїм неповторним переживанням відкривають відтворену в мистецтві дійсність, сприймають і переживають її по-своєму. Вчений підкреслює, що цього можливо досягнуто завдяки життєрадісній атмосфері, яка досягається завдяки дружньому спілкуванню, блискучим враженням, відкриттям і досягненням [134, с. 3]

Не менш важливим є розвиток стійкого інтересу до музичної діяльності, в чому переконані як науковці-педагоги, так і вчителі-практики. Відомо, що інтерес до тієї чи іншої діяльності сприяє досягненню в ній успіху. Проте з розумінням важливості та необхідності формування інтересів виникають

проблеми, які ще не сприяють вирішенню цієї проблеми. Тут варто зупинитися на протиріччях, які зустрічаються в мистецькій освіті, а саме:

- між глибоко особистісним підходом до мистецьких явищ і масовим вихованням і навчанням мистецтва школярів на уроці;
- між мінливістю художніх уподобань, впливом мистецької моди на вихованців, її динамікою та певною інертністю музичних програм, зміст яких не завжди відповідає уявленням учнів;
- між необмеженими можливостями мистецтва відкривати захоплюючий світ переживань, вражень, образів тощо та невідповідністю вчителя бути справжнім провідником у дивовижний світ музики;
- між необхідністю викликати в учнів живий інтерес до художньої діяльності, готовністю вчителя займатися цією діяльністю та надмірним ентузіазмом у формуванні в учнів певних компетенцій шляхом відсунення мистецтва як життєдайного духовного джерела на другий план;
- між дитячим бажанням займатися музикою і прагматизмом сучасного суспільства [135, с. 6].

З погляду психологічної науки, інтерес – це форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на досягнення цілей діяльності. На думку психологів, задоволення інтересів не призводить до їх згасання, а навпаки, породжує нові. Інтерес може бути як прямим, викликаним привабливістю об'єкта, так і опосередкованим інтересом до об'єкта як засобу досягнення цілей діяльності [128], причому, на думку вчених, інтереси не можуть існувати поза практикою, оскільки саме там вони реалізуються і виникають [172, с. 237].

Психологічний словник трактує термін «інтерес» як певне відношення або мотиваційний стан, що стимулює пізнавальну діяльність. На думку дослідників,

інтерес у процесі розвитку може перетворитися на стійку потребу особистості [128]. Вчені наголошують, що інтереси людини необхідно оцінювати у зв'язку з іншими особистісними проявами, адже навіть це поняття видається досить синкретичним і не має чітких «контурів», тому лише системний підхід дозволить глибше зрозуміти це явище.

В українському педагогічному словнику під інтересом розуміють «форму вираження пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості в усвідомленні мети дії і тим самим сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, повнішому й глибшому осмисленню реальності». Зазначається, що інтерес може перерости в нахил, як вияв потреби займатися діяльністю, що викликає інтерес [36, с. 147]. У педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка досліджуваний термін тлумачиться як активна спрямованість людини на той чи інший предмет чи явище дійсності. Він має вибіркового характеру, та відіграє виключну роль у здійсненні будь-якої діяльності. Інтерес є одним з найістотніших стимулів накопичення знань, розширення кругозору, підвищення рівня пізнавальної активності, а також важливою умовою творчого ставлення до навчання [116, с. 232].

Щодо етапів формування інтересу зазначимо, що спочатку формується інтерес до процесу навчальної діяльності, потім до її результату і лише потім – до змісту. Водночас, формальна подача матеріалу може не викликати інтересу. Його розвиток повною мірою залежить від умінь і професійної підготовки вчителя. Проте, варто зазначити, що формування інтересів найактивніше відбувається саме в початковій школі, адже саме в шкільному віці закладаються основи пізнавальної діяльності: розвивається довільність, здатність до внутрішнього планування дій, здатність до здійснення рефлексії та самоаналізу. Роль вчителя в цьому процесі важко переоцінити. Видатний педагог В. Сухомлинський підкреслював, що учень – це не посудина, яку треба наповнити, а факел, який треба запалити [157].

О. Ростовський говорив про важливість розвитку інтересу до музики. Вчений зазначав, що інтерес до музики, захоплення нею є необхідною умовою для того, щоб вона могла широко розкривати учням свою красу, виконуючи свою виховну роль. Зацікавити слухачів музикою, емоційно захопити, заразити любов'ю до неї – ось першочергове завдання музично-виховної роботи з дітьми, якій підпорядковані всі інші завдання [135].

Аналіз та узагальнення наведених вище поглядів дозволяє зробити висновок, що інтерес до музичної діяльності служить проявом її потреби, зумовлює цілеспрямований підхід до неї, сприяє активізації психічних процесів і підтримує самовдосконалення. Формування інтересу відбувається в такому порядку: процес – результат – зміст. Коли інтерес розвивається, він стає постійною особистою потребою.

Інтерес до процесу навчання видам мистецтва виступає стимулом і впливає на розвиток художньої спостережливості, підвищує інтелектуальну активність, посилює довільну увагу, загострює уяву, підтримує зосередженість на тій чи іншій художній діяльності і є важливою основою для розвитку всієї особистості. Усе це свідчить про важливість формування в учнів інтересу до різних видів мистецтва на уроці, та говорить про те, що все, що відбувається на занятті, має бути цікавим завдяки пануванню невимушеної, творчої атмосфери, в якій кожна дитина відчуватиме справжню насолоду від спілкування з творами мистецтва.

Таким чином, у нашому дослідженні *принцип формування інтересу до музичної діяльності реалізовується через освоєння мистецтва за допомогою комп'ютерних технологій, як засобу емоційного сприйняття мистецьких творів, що сприяє залученню учнів до процесу художньої творчості та стимулює їхнє творче самовираження* [68].

Принцип захопленості музичною діяльністю. Проблема інтересу і захопленості є однією з фундаментальних проблем усієї педагогічної науки. Проте особливого значення воно набуває у сфері мистецтва, де без захопленості

неможливо досягти більш-менш гідних результатів, скільки б сил і часу людина не приділяла цьому [114, с. 161].

Мистецтво безпосередньо впливає на емоційну сферу молодшого школяра, наповнює її новими враженнями, збагачує емоційні переживання, підсилює і занурює в конкретні настрої і відтінки, викликає специфічні реакції, збуджує, спонукає до радісного і піднесеного стану, який включає дотримання принципу захопленості музичною діяльністю. Важливе значення має емоційна насиченість у процесі виконання художньої діяльності, вона впливає на вибірковість ставлення дитини до того, що вона робить, спонукає до пізнання змісту художніх творів, визначає рівень інтересу, силу емоцій, інтенсивність бажання чи потреби в ній. Особиста захопленість учнів художньою діяльністю дозволяє дитині розвиватися, зберігати позитивний настрій і спонукає до подальшого навчання, демонструє його ставлення до самого себе. Тому, чим більше учень емоційно занурюється в процес діяльності, пов'язаної з різними видами мистецтва, тим продуктивнішим і тривалішим буде цей процес.

Важливо зазначити, що згадуваний принцип пов'язаний з відбором конкретних, цікавих методів, що сприяють ефективній реалізації поставлених завдань, а також змісту навчальних матеріалів, які мають бути новими, незвичайними, захоплюючими.

Відтак, у нашому дослідженні принцип захопленості музичною діяльністю безпосередньо пов'язаний з використанням комп'ютерних технологій як можливості представлення музичного матеріалу за допомогою комп'ютерної гри, враховуючи гру як провідний вид діяльності цього вікового періоду [114].

Принцип варіативності та гнучкості. Незважаючи на всю універсальність і стійкість терміну «варіативність», значення, яке в нього вкладається, неоднозначне. Найчастіше наголошуються на таких аспектах його тлумачення:

- «варіативність як напрям розвитку» системи освіти; типи та види навчальних закладів;

- «варіативність як властивість» освітньої системи серед інших, тобто гнучкість, динамічність, адаптивність, стабільність, передбачуваність, безперервність, цілісність;
- «варіативність як спосіб переходу» до нового змісту навчання;
- «варіативність як дидактичний принцип» у відборі змісту;
- «варіативність як принцип розвитку» початкової освіти.

У першому випадку «варіативність як напрямок розвитку» має відмінності у визначеннях варіативності і пов'язані насамперед з використанням споріднених слів або термінів для характеристики, що вимагає уточнення даного поняття.

У другому випадку – «варіативність як властивість», відмінність дається широтою або вузькістю розуміння «варіативності», наприклад, під варіативністю розуміють лише мінливість.

Третя відмінність – «варіативність як складова» полягає в заміні її термінами: «модифікація», «трансформація», «альтернатива» та ін. При всій різноманітності тлумачень терміну «варіативність» спільним елементом є «мінливість», яка передбачає можливість вибрати найбільш оптимальний варіант, який відповідає певним умовам.

Термін варіативність освіти в педагогічному енциклопедичному словнику розкривається і визначається як:

- один із основоположних принципів та напрямків розвитку сучасної системи освіти;
- результат усвідомлення державою, суспільством, освітянською спільнотою необхідності подолання освіти, яка панувала до кінця 80-х років минулого століття;
- як результат реалізації принципу і політики розвитку варіативності навчання;

— властивість, здатність освітньої системи від державної системи до навчального закладу надавати учням досить широкий спектр повноцінних, якісних та привабливих варіантів освітніх траєкторій [36].

Реалізація ідеї варіативності освіти здійснюється різними шляхами:

- створенням більш широкого спектру освітніх програм та навчальних закладів, що їх реалізують;
- гнучкість навчальних програм і підручників;
- можливість вибору програмно-методичного забезпечення, технологій навчання.

Багато з цих методів можна реалізувати в автономному навчальному середовищі. Реальні можливості школи в наданні диверсифікованих освітніх послуг та різноманітність освітніх траєкторій є одними з найважливіших показників якості освіти в школі.

Як бачимо, зазначений принцип виражає необхідність порушити монотонність змісту, форм і методів навчання. Різноманітність – одна з умов життя. Для ефективності взаємодії в системі «учитель-учень» принцип варіативності та гнучкості має регулятивне значення і визначає мету і стратегію проектування педагогічної взаємодії.

Таким чином, у нашому дослідженні *принцип варіативності та гнучкості передбачає вибір форм і методів з використанням комп'ютерних технологій у процесі входження у світ мистецтва, що передбачає здатність нового використання вже відомого об'єкта; вибору інноваційних способів засвоєння мистецької інформації* [186].

Принцип розвитку естетичного почуття. Як відомо, естетичне сприйняття всіх явищ базується на специфічній емоційній реакції на те, що сприймається. Таким чином, особисті естетичні переживання дітей, а також художні інтереси і захоплення, бажання і спонукання, прагнення, почуття

школяра, в тому числі естетичні, виявляються в процесі сприйняття творів мистецтва.

Крім того, слід зазначити, що в сучасній освіті особливо гостро постають різноманітні питання розвитку емоційної сфери, формування культури виявів емоцій та емоційних переживань у дітей. Часто емоційній сфері як такій, а особливо її розвитку, відводиться другорядна роль, тоді як основна увага приділяється розвитку інтелектуальної сфери учнів. Гармонійний розвиток підлітка неможливий без достатньої уваги до його емоцій і душевних переживань. Відомо, що від розвитку емоцій та естетичного почуття значною мірою залежить індивідуальність людини, її моральний стан, ставлення до світу мистецтва та навколишнього світу.

У психології почуття визначаються як вища, складна, соціальна емоція [145]. Ці почуття соціально детерміновані, тобто є «продуктом соціальних взаємодій», відносно постійні і є своєрідним відображенням впливу на людину різноманітних оточуючих явищ і предметів. Естетичні враження, якщо людина свідомо і несвідомо здатна співвідносити та враховувати ключові поняття краси у сприйнятті творів мистецтва, можуть проявлятися по-різному, особливо у дітей шкільного віку, оскільки саме в цей період відбувається процес інтенсивного розвитку людини, в який вона включає свої почуття, емоції, переживання. Але найголовніше, що ці почуття приховано або явно присутні у всьому їх різноманітті. Тому для реалізації естетичного почуття необхідний спеціальний педагогічний вплив.

Дослідники емоційної сфери учнів, зокрема Н. Бойко, звертають увагу на її особливості: «здатність розуміти широкий спектр людських емоцій, почуттів, переживань, вражень» і відзначати їх позитивні та негативні прояви; «поява в шкільному віці переважно полярних оцінок, так званий «юнацький максималізм», відсутність нейтрального ставлення (прийняття або неприйняття); відсутність чесності та правдивості у вираженні емоцій; швидкі зміни настрою;

внутрішня потреба споглядання; жага нових почуттів, відчуттів тощо [18]. Таким чином, знову підтверджується необхідність і можливість «залучення» школярів до процесу переживань і роздумів на основі сприйняття творів мистецтва.

Тому основою вибору принципу актуалізації естетичного почуття була думка видатних педагогів про те, що «подібне виховується подібним» (Ш. Амонашвілі); «Не можна порадувати дітей тим, чим не задоволений сам учитель» (О. Ростовський). Слід підкреслити, що запропонований принцип – це в основному спосіб мислення та естетичне почуття самого вчителя, який на кожному уроці усвідомлює своє естетичне почуття, вміє виконувати, показувати, говорити, міркувати про різні твори мистецтва, їх авторів, спілкуватися через мистецтво так, щоб на уроках не було байдужих учнів. Це означає, що вчитель мистецтва «сам по собі» є методом актуалізації естетичного почуття, який проектує і передає власне естетичне почуття учням.

Якщо педагог здатний до таких проявів естетичного почуття, то зазначений принцип заповнює емоційні прогалини в процесі виховання і розвитку емоційної сфери дитини. І тоді такий учитель значною мірою сприяє виявленню та закріпленню у школярів інтересу до емоційно-ціннісного ставлення до життя та мистецтва в цілому; забезпечує підвищення цінності естетичних переживань і розвиток здатності до вираження естетичних емоцій; сприяє прояву творчої активності, розвитку в учнів самостійної оцінки та естетичного судження, засвоєнню знань про музику як світ почуттів та емоційно-естетичних переживань.

У нашому дослідженні принцип розвитку естетичного почуття актуалізується через синтез емоційної чуйності та мислення, що дає змогу збалансувати процес пізнання світу засобами музичного мистецтва з використанням комп'ютерних технологій [136].

Для успішності вирішення поставлених завдань у процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами

комп'ютерних технологій ми базувалися на наступних загально-дидактичних принципах навчання: *свідомості та активності, науковості, зв'язку навчання з практикою, системності, доступності, наочності.*

Принцип свідомості та активності. Ефективність формування пізнавальної активності молодших школярів значною мірою визначається тим, наскільки свідомо й активно учні підходять до уроку мистецтва. Розуміння суті завдань, їх активне й зацікавлене виконання сприяє підвищенню результатів і обумовлює творче використання набутих знань та умінь. Свідомий підхід до навчання виражає мотиваційну сторону особистості учня. Процес мислення завжди внутрішньо мотивований. Тобто, якщо учень не бажає навчатися і не зацікавлений на уроках мистецтва, якщо не відчуває успіхів і невдач, не бачить практичного сенсу в процесі навчання, то він не матиме жодної користі від відвідуваних уроків.

Таким чином, реалізація даного принципу в нашому дослідженні передбачає наступні дії вчителя:

- систематично пробуджувати інтерес до навчальних матеріалів, тем, формувати пізнавальну потребу, підвищувати емоційність методичних прийомів;
- знати потреби кожного учня і виходячи з цього формулювати мотиви і цілі навчальної діяльності;
- забезпечувати свідоме виконання учнем усіх операцій і видів діяльності. Школяр повинен уміти: виділяти на основі вказівок педагога зміст та умови вирішення навчального завдання; розв'язувати завдання шляхом аналізу та корекції своїх дій;
- активно формувати і регулювати мотиви навчання, намагатися постійно підкреслювати зв'язки між обговорюваним матеріалом і вимогами реальної практики;

- забезпечувати доступність навчального завдання для кожного учня. Але в той же час будь-який новий матеріал повинен бути новим і представляти певні труднощі в засвоєнні;
- зменшити значимість тих потреб, які не пов'язані з вирішенням навчального завдання;
- будувати навчальний процес так, щоб засвоєння наступного матеріалу було важким без достатнього засвоєння попереднього.

Завдання вчителя в реалізації принципу свідомості та активності полягає в тому, щоб створити умови для підвищення рівня загальної пізнавальної діяльності учня та надати навчальній діяльності такого напрямку, який би відповідав навчальному завданню й умовам навчання.

Отже, в нашому дослідженні *принцип свідомості та активності* покликаний сприяти прояву учнями високого ступеня пізнавальної активності на шкільному уроці мистецтва при використанні можливостей комп'ютерних технологій, детермінуючи становлення суб'єкт-суб'єктних відносин між усіма учасниками освітнього процесу, що є значущою умовою ефективного здійснення освітньої діяльності.

Принцип науковості необхідно розуміти в сенсі специфічного способу подання дійсності як сходження від абстракції до конкретності. Застосування цього принципу мистецького навчання і виховання пов'язане зі зміною способу мислення, тобто переходом до формування у дітей з перших років теоретичного мислення, яке є основою творчості людини і її ставлення до дійсності.

Теоретичний рівень мислення, якого вимагає принцип науковості, закладено в навчальній програмі й утворює систему узагальнень теоретичного рівня. Важливою умовою принципу науковості є формування в учнів пізнавальних інтересів, стимулювання їх прагнення до отримання необхідних теоретичних знань в галузі мистецтва, стимулювання інтересу до різних видів мистецтва.

Отже, принцип науковості визначає зміст нашого дослідження з проблеми формування пізнавальної активності на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, що включають наукові факти, теорії, закони.

Принцип зв'язку навчання з практикою. Застосування даного принципу в на шкільних уроках мистецтва пов'язане насамперед із вирішенням завдань свідомого засвоєння учнями знань, формування здібностей і вмінь застосовувати їх у практичній діяльності. Практика в даному випадку виступає початковим етапом пізнання – основою життя школяра, наявного в нього практичного досвіду і, як наслідок, мірилом ефективності навчальної діяльності учнів.

З метою реалізації принципу зв'язку навчання з практикою ми дотримувалися наступних позицій:

- при вивченні нового матеріалу відбувалась опора на практичний життєвий досвід учнів;
- відбувалось активне використання власного життєвого досвіду, підтвердження теоретичних положень практичними діями, демонстрацією застосування набутої інформації в сучасному житті;
- використовувались технології, методи та прийоми для практично орієнтованого та продуктивного навчання: аналіз проблемних життєвих ситуацій тощо;
- відбувалась інтеграція теоретичних знань та відповідних практичних методів дій у досліджуваній галузі;
- активне залучення учнів до пошуку підтвердження відомих їм теоретичних положень у своїй життєвій практиці
- звернення уваги на практичне спрямування дослідницької та самостійної роботи школярів.

У нашому дослідженні принцип зв'язку навчання з практикою враховував розвиваючий потенціал комп'ютерних технологій, надавши можливість для

ініціації набутих знань дитиною в галузі мистецтва в реальність за допомогою виконання різнорівневих завдань.

Принцип системності. В основі цього принципу лежить закономірність, яка виявляє залежність ефекту навчання від рівня повноти змісту педагогічного процесу. Змістова цілісність передбачає наявність системи взаємозалежних завдань, засобів, методів і форм організації занять у кожному сегменті навчання. Здатність цих елементів педагогічного процесу вступати в такі взаємодії, які призводять до нової якості, яка не притаманна кожному елементу окремо, а становить сутність системи.

Системність знань і вмінь є необхідною умовою розвитку системного мислення, тобто тієї особливості розуму дитини, яка дозволяє їй пов'язувати новий навчальний матеріал зі старим, враховуючи систему асоціацій. Один ланцюжок уроків складається з серії уроків, розрахованих на вивчення певного обсягу навчального матеріалу за певний календарний час (навчальний тиждень, чверть, рік). Кожен цикл уроку утворює відносно цілісну систему, підпорядковану одному завданню, що визначає доцільний зв'язок усього змісту уроку.

У нашому дослідженні принцип системності дозволив використовувати комп'ютерні технології в певному логічному порядку, що не суперечить меті розробленого нами змісту дослідження.

Принцип доступності створює передумови для успішного засвоєння учнями знань і вмінь. Доступність передбачає врахування рівня підготовки та розвитку навичок школярів. Задля цього педагог враховує вікові особливості вихованців, особливості їхнього сприйняття, пам'яті, уяви та мислення; мова вчителя має бути чіткою і зрозумілою, перед учнем повинні ставитися конкретні та посильні завдання. Як зазначає Т. Кремешна, занадто складні завдання, дані учням невчасно, дезорієнтують школярів, понижуючи їхню самооцінку, та формуючи своєрідний «комплекс відсталості». Окрім цього, дослідниця

зазначає, що поруч з адекватним врахуванням навчальних можливостей учнів, важливо створити «настанову на успіх», використовувати словесну підтримку, вербальні переконання у їхніх можливостях [76, с. 151–152].

Таким чином, *принцип доступності забезпечує врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку учнів початкових класів, що дозволяє продуктивно і результативно використовувати комп'ютерні технології на уроці мистецтва, надаючи можливість суб'єкту навчальної діяльності самостійно визначати шлях вивчення теми.*

Принцип наочності – один із найвідоміших та інтуїтивно зрозумілих принципів навчання, який використовувався з давніх часів. В основі даного принципу лежать суворо встановлені наукові закономірності: органи чуття людини мають різну чутливість до зовнішніх подразників, у переважній більшості людей найбільш чутливими є органи зору; пропускна здатність каналів зв'язку від рецепторів до центральної нервової системи різна: оптичного каналу зв'язку – $1,6 \times 10^6$, акустичного – $0,32 \times 10^6$, тактильного – $0,13 \times 10^6$ біт/с. Це означає, що органи зору «передають» мозку майже в 5 разів більше інформації, ніж органи слуху, і майже в 13 разів більше, ніж органи дотику; інформація, яка надходить до мозку через органи зору (оптичний канал), не потребує значного перекодування, вона легко, швидко і постійно зберігається в пам'яті людини.

Застосування даного принципу у нашому дослідженні передбачало врахування низки нижчезазначених вимог.

1. Застосування у навчанні того факту, що запам'ятовувати серію об'єктів, представлених в натурі (на малюнках або макетах), краще, легше і швидше, ніж ту ж серію, представлену в усній, або письмовій формі.
2. Врахування факту, що дитина мислить формами, кольорами, звуками, відчуттями взагалі. Звідси потреба в наочному навчанні, яке

базується не на абстрактних поняттях і словах, а на конкретних образах, які дитина безпосередньо сприймає.

3. Усе, що можливо, має бути піддано сприйняттю органами чуття, а саме: видиме – сприйматися зором, звукове – слухом, доступне дотику – дотиком тощо.
4. Абстрактні поняття легше входять у свідомість учнів, коли вони підкріплені конкретними фактами, прикладами, малюнками; для їх виявлення необхідно використовувати різні типи наочності.
5. Наочний матеріал використовується як з ілюстративною метою, так і самостійним джерелом знань перед створенням проблемних ситуацій. Сучасні види наочності дають змогу організувати ефективну дослідницьку та дослідницьку роботу учнів.
6. Велика кількість наочності відволікає школярів і не дозволяє зосередитися на основній темі.
7. У міру дорослішання учнів предметна наочність повинна все більше поступатися місцем символічній наочності. При цьому, особлива увага повинна приділятися адекватності розуміння сутності явища та його наочного зображення.
8. Наочність – це потужний засіб, який при необережному чи невмілому використанні може відволікти учнів від розв’язання основного завдання та замінити мету зрозумілим засобом.
9. Наочність у навчанні сприяє тому, що діти шкільного віку завдяки сприйняттю предметів і процесів навколишнього світу створюють уявлення, які правильно відображають об’єктивну дійсність, і водночас явища, які сприймаються, аналізуються й узагальнюються в контексті з навчальними завданнями.
10. Використання візуальних засобів для створення візуальних уявлень дітей молодшого шкільного віку, а також для створення понять і

розуміння абстрактних контекстів і залежностей є однією з найважливіших передумов навчання. Відчуття і поняття є різними етапами одного пізнавального процесу.

Отже, принцип наочності дозволяє за допомогою комп'ютерних технологій задіяти всі канали людського сприйняття, сприяючи ефективності навчання основ мистецтва в сучасних закладах загальної середньої освіти.

2.2. Педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій

Як відомо, визначальне місце для ефективного здійснення навчально-виховного процесу займають педагогічні умови. Тому у тлумачному словнику української мови подано таке визначення цього терміну: умова – це необхідна обставина, яка дозволяє щось реалізувати, створити, оформити чи сприяти чомусь [104]. Умови зазвичай включають зовнішні та/або внутрішні обставини, те, від чого щось залежить [172].

Аналіз наукових джерел дозволяє припустити, що педагогічні умови – це зовнішні обставини, які забезпечують функціонування і розвиток процесу, який вимагає відповідної організації. Організація – це процес досягнення визначеності у взаємозв'язках зовнішніх і внутрішніх систем, необхідних для забезпечення сталості цих елементів [152, с. 75].

На думку О. Єжової, властивості речей можна перенести з можливості в реальність за допомогою відповідних умов. Умови відзеркалюють відношення речей до факторів, без яких вони не можуть існувати [49, с. 40].

Педагогічні умови є суттєвим елементом сукупності об'єктів, їх взаємодій і станів, які сприяють функціонуванню того чи іншого явища. Педагогічні умови відіграють роль важливого чинника ефективності, оскільки дозволяють створити умови, в яких формуються досліджувані явища. Ми погоджуємося з

Є. Хриковим, який зазначає, що педагогічні умови сприяють забезпеченню цілеспрямований відбору, побудові та використанню відповідних методів, елементів змісту та форм організації навчально-виховного процесу для досягнення намічених цілей [180].

Отже, педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій розглядаємо як сукупність зовнішніх, об'єктивних обставин, які покликані сприяти результативності досліджуваного процесу, та відібрані з урахуванням теоретичних основ розуміння сутності й структури досліджуваної активності в учнів.

Метою побудови навчально-виховного процесу було створення позитивного освітнього середовища як умови розвитку мотивації до розуміння й усвідомлення ролі самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації в пізнанні особливостей мистецтва учнями та визначення ролі комп'ютерних технологій в окресленому векторі. Отже, на нашу думку, формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій можливе при здійсненні таких умов:

- запровадження навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»;
- організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій;
- запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Так, першою педагогічною умовою було обрано *«Запровадження навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій*

школі». Зазначений навчально методичний комплекс був тим механізмом, за допомогою якого відбувалося формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Навчальний комплекс «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі» скеровував навчально-виховний процес у рамках формувального експерименту на розвиток навичок самореалізації та самовдосконалення вчителів мистецтва. Крім того, він сприяв творчому та інноваційному підходу педагогів до вирішення завдань формування пізнавальної активності молодших школярів. Таке бачення окресленої проблеми та її практичне вирішення в процесі дослідження сприяло позитивній динаміці результатів експериментальної групи.

Розроблений комплекс орієнтував учителів мистецтва на проведення уроків з урахуванням вимог сучасності, що означало необхідність володіння відповідним рівнем професійної компетентності щодо використання синтезу традиційних методів навчання та комп'ютерних технологій у системі загальної мистецької освіти молодших школярів.

Слід зазначити, що нами уточнена специфіка мистецької освіти в початкових класах, яка зумовлює необхідність формування комплексного уявлення про види мистецтва, їх генезис, різноманіття форм і жанрів. Під час формувального експерименту комплекс «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі» був спрямований на використання потенціалу комп'ютерних технологій у навчальному процесі учнів початкових класів на уроках мистецтва, що сприяло не тільки засвоєнню нової інформації, а й розвитку дитячої творчості, пробудженню пізнавальних здібностей, інтересу до пізнання нового через позитивні емоції та почуття.

Мета вищезгаданого комплексу полягала у формуванні високого рівня культури школярів через пізнання та усвідомлення духовного досвіду попередніх поколінь, цілісного уявлення про мистецтво засобами комп'ютерних

технологій як необхідної умови гармонійного розвитку особистості учня. Поставлена мета визначила вирішення наступних завдань у процесі реалізації навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»:

- формування пізнавальної активності в процесі вивчення різних видів мистецтва (збагачення теоретичних знань у галузі музичного, образотворчого, хореографічного мистецтв; оволодіння практичними вміннями та навичками у творчій діяльності на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій; розвиток інтересу, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, потреби в спілкуванні з ним у процесі самоосвіти і самовиховання);
- залучення учнів початкових класів до кращих зразків народного, класичного та сучасного мистецтва;
- розвиток умінь застосування комп'ютерних та інноваційних способів засвоєння мистецької інформації при самостійному знайомстві молодших школярів з різними видами мистецтва;
- гармонійний розвиток творчого потенціалу кожного молодшого школяра через сприймання та інтерпретацію творів мистецтва засобами комп'ютерних технологій;
- формування естетичного, емоційно-цілісного ставлення учнів початкових класів до мистецтва в реальному житті;
- освоєння молодшими школярами знань про специфіку різних видів мистецтва, їх виразну природу та засоби виразності.

Другою педагогічною умовою дослідження – *«Організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій»*. Питання відношень людини і середовища розглядаються в межах

різних дисциплін і наукових галузей (філософії, психології, соціальної екології, педагогіки, соціології та ін.). Розглянемо найбільш загальні аспекти освітнього середовища як педагогічної та соціокультурної категорії.

Людина знаходиться в постійній взаємодії з соціокультурним середовищем. Результатом такого впливу є освіта і виховання, розвиток індивідуальності, що визначає можливості впливу на це середовище. В. Дубатовк та О. Паламарчук бачать у школі значну частину життєвого середовища та соціальну систему, зазначаючи, що шкільне освітнє середовище – це атмосфера, яка складається з емоційного клімату, досвіду спілкування, організації та ціннісних орієнтацій сучасної школи (гідність, рівність, справедливість, турбота, чесність, довіра, верховенство права, патріотизм, екологія, етика, соціальні відповідальність, свобода, лідерство та самореалізація, толерантність та культурна різноманітність) [46, с. 54]. На думку дослідників, ще одним важливим аспектом впливу школи на особистість учня є розвиток нових інтересів. Сучасні навчальні заклади мають у своєму арсеналі різноманітні секції та гуртки. Беручи участь у всіх шкільних заходах, дитина розвивається і знаходить щось справді цікаве для себе. Іноді завдяки наполегливій праці шкільного колективу дитина вирішує отримати професію мрії [там само]. Школа також впливає на розвиток волі дітей. Активність, цілеспрямованість, амбітність – характеристики, які розвиваються в контексті нормального функціонування шкільного освітнього середовища. Важливо враховувати, що стимулюючи учнів до постійного навчання та отримання нової інформації, вчитель може переконатися, що діти та життя продовжуватимуть демонструвати амбіції та мету [46, с. 54].

Погоджуючись з думкою авторів підкреслимо, що зазначені характеристики шкільного середовища мають прямий вплив на формування у школярів пізнавальної активності, як самостійної, ініціативної діяльності дитини, спрямованої на пізнання навколишньої дійсності.

На думку О. Шевчук, сучасна школа має всі механізми соціалізації, завдяки яким вона здатна активно впливати не лише на дитину, а й на суспільне життя в цілому [188].

Серед основних механізмів шкільної соціалізації виділяємо два основні напрямки: 1) соціально-психологічний – неусвідомлене засвоєння дитиною норм соціальної поведінки за прикладом, неусвідомлена ідентифікація з особою (або групою); 2) соціально-педагогічний – засвоєння дитиною прийнятих у суспільстві стандартів поведінки, норм, стереотипів і думок. Це означає, що під час перебування у школі учні не тільки здобувають базові знання, але свідомо чи несвідомо засвоюють нові соціальні ролі, норми та моральні цінності.

Отже, у широкому розумінні слова соціокультурне освітнє середовище можна визначити як структуру, що включає декілька взаємозалежних рівнів. Глобальний рівень включає світові тенденції розвитку культури («культурні універсалії»), економіки, політики, освіти, глобальних інформаційних мереж тощо, способу життя відповідно до національних і соціальних норм, цінностей, звичаїв і традицій, засобів масової інформації тощо. Локальний рівень – навчальний заклад (його мікрокультура і мікроклімат), найближче оточення дитини, сім'я.

Шкільне освітнє середовище не є універсальним. Як показує досвід, навіть однотипні школи мають значні відмінності, особливо в сфері міжособистісних стосунків, які є найважливішими для формування сприйняття світу. Тому важливо, які міжособистісні стосунки складаються в кожній окремій школі в системі «учитель–учень», «учень–учень», «учитель–учитель».

Організація даної педагогічної умови потребує усвідомлення, що розвиток світогляду учня не є «лінійним». Недостатньо побудувати шкільне середовище, оптимальне для розвитку та творчості. Важливо представити і врахувати вплив на учня всього спектру міжособистісних стосунків з урахуванням його індивідуальності. Іншими словами, соціокультурне освітнє середовище – це

«текст» життя людини, який поєднує в собі найдрібніші деталі побуту, спілкування, а завдяки масовій комунікації події, що є важливими для всього світу і людства в цілому – умови життєдіяльності індивіда, які визначають ієрархічну структуру різноманітних міжособистісних взаємодій у системі – особистість – середовище.

Термін «інформаційно-освітнє середовище» не має чіткого визначення. Так, досліджуваний термін тлумачиться як: системно організована сукупність інформаційного, технічного, навчально-методичного забезпечення, нерозривно пов'язаних з людиною як суб'єктом освітнього процесу; організаційно-методичні засоби, комплекс технічних і програмних засобів зберігання, обробки та передачі інформації, що забезпечують оперативний доступ до інформації та ведуть навчальну наукову комунікацію; система, в якій задіяні та пов'язані на інформаційному рівні всі учасники освітнього процесу: адміністрація закладу – педагоги – учні – батьки та ін.

Дослідники А. Яновський [191]; Д. Вербівський [25]; Л. Панченко [111]; В. Рахманов [131]; В. Гаврилюк [32]; Ю. Жук [109]; Н. Тверезовська [159] та ін.) під інформаційно-освітнім середовищем (ІОС) розуміють відкриту педагогічну систему, створену на основі різноманітних інформаційно-освітніх ресурсів, сучасних інформаційно-телекомунікаційних засобів і педагогічних технологій, спрямованих на формування творчої, соціально активної особистості, а також удосконалення компетентностей учасників освітнього процесу щодо вирішення освітніх, пізнавальних і професійних завдань з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ-компетентності).

У таблиці 2.1. представлені визначення поняття інформаційно-освітнього середовища різними дослідниками.

Таблиця 2.1.

**Визначення поняття інформаційно-освітнього середовища
різними дослідниками**

Гаврилюк В.Ю. [31]	інформаційно-освітнє середовище – це матеріально-технічне, психолого-педагогічне, дидактичне, комунікаційне забезпечення освітнього процесу, що включає засоби навчання на основі нових інформаційно-комунікаційних технологій, освітню та наукову інформацію, що сприяють формуванню професійних і соціально значущих якостей особистості
Биков В. [12]	Інформаційно-освітнє середовище сприяє задоволенню освітніх потреб суб'єктів педагогічної взаємодії, зокрема шляхом створення та використання в освітній діяльності: <ul style="list-style-type: none"> — електронних навчальних ресурсів для освітніх цілей та комп'ютеризованих систем оцінювання результатів освіти, що доповнюють традиційні; — освітніх соціальних мереж, які спільно підтримують відкрите ІКТ-середовище навчання у співпраці; — електронних файлів організаційно-педагогічного призначення, що відображають характер навчальної діяльності вчителя та його вихованців; — інноваційних педагогічних технологій на основі використання засобів ІКТ, комп'ютерних методичних навчальних систем, що дають можливість створення нової організації навчального процесу

Гуревич Р. [42]	інформаційно-освітнє середовище – це створена освітніми суб'єктами система, здатна до саморозвитку, в якій на основі інформаційної діяльності створюються зв'язки і відносини між суб'єктами та елементами для реалізації освітніх завдань. Це означає, що таке середовище слід оцінювати у двох аспектах: як програмно-технічний комплекс і як педагогічну систему, тому при його проектуванні слід враховувати не лише інформаційно-програмні проблеми, а й психолого-педагогічні питання
-----------------	---

Як видно з таблиці 2.1, визначення інформаційно-освітнього середовища характеризуються певною різнобічністю. Відтак, проаналізуємо його основні типологічні ознаки, які певною мірою узагальнюють визначення досліджуваного середовища.

1. Освітнє середовище будь-якого рівня є складним, системним цілим.
2. Цілісність освітнього середовища дорівнює досягненню системного ефекту, тобто досягнення комплексної мети виховання і навчання на рівні подальшої освіти.
3. Освітнє середовище існує як певна соціальна спільнота, яка розвиває сукупність міжособистісних стосунків у контексті широкої соціокультурної адаптації людини до оточуючого світу і навпаки.

Що ж стосується традиційної освіти, то щодо неї інформаційне середовище може перебувати в трьох співвідношеннях. Так, у першому випадку інформація, що надходить із середовища, підтримує, розширює і поглиблює знання, набуті учнем у навчальному закладі. Така ситуація можлива в рамках централізованої інформаційно-освітньої політики.

У другому випадку інформаційне середовище є незалежним від традиційного навчального процесу. Це означає, що інформація, яка циркулює в середовищі, може підтримувати і відхиляти навчальну інформацію, але, компенсуючи одна одну, вони не роблять істотного впливу на навчальний процес. Це ідеалізована модель, дійсна лише в початковому наближенні.

Третій випадок – пряме порівняння навчального процесу з інформаційним середовищем, на жаль найпоширеніша ситуація на даний момент. Таке порівняння значною мірою зумовлено принциповою відмінністю між знанням та інформацією.

Відтак, сучасне цілісне інформаційно-освітнє середовище ми розглядаємо як відкриту педагогічну систему, що базується на інформаційних освітніх ресурсах, сучасних інформаційно-телекомунікаційних засобах і педагогічних технологіях, які спрямовані на формування пізнавальної активності молодших школярів, а також підвищення компетентностей вчителів мистецтва у розв'язанні навчально-пізнавальних та професійних завдань із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища передбачає системно організоване функціонування науково-методичного та організаційно-управлінського компонентів, які покликані сприяти підвищенню інтенсивності та результативності формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій шляхом забезпечення навчальної, розвиваючої, світоглядної, виховної, соціокультурної та комунікативної функцій.

Третя педагогічна умова дослідження – *запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.* Реалізація особистісно орієнтованого підходу безпосередньо пов'язана з наданням допомоги в саморозвитку. Однак це можливо, якщо особистісно

орієнтований підхід поставлений в умови, що вимагають активності. Джерелом активності особистості є потреби, тому для переведення учня в суб'єктивну позицію необхідно, щоб він хотів і мав можливість задовольнити свої найважливіші потреби в процесі навчання.

Іншою стороною особистісно орієнтованого підходу є орієнтація вчителя на особистісну модель побудови взаємодії з учнями. В цьому аспекті вважаємо за необхідне розглянути категорії «вплив» і «взаємодія». Вплив – це навмисна передача інформації та досвіду від однієї особи до іншої, окремий випадок контрольованого впливу, пов'язаного з переконанням і навіюванням. Вплив передбачає активну дію одного і готовність бути прийнятим іншим, породжуючи суб'єкт-об'єктні відносини. Розвиток особистості включає також її власну активність у досягненні цілей, самостійність її вибору, що включає суб'єкт-суб'єктні відносини. Вплив односпрямований, а взаємодія обов'язково характеризується прямим і зворотним зв'язком. Психологічною умовою реалізації стратегії впливу є діалог. Розглянемо опис цього поняття.

Діалог – первісна, родова форма міжособистісного спілкування; принцип і методика дослідження особистості; процес, що розвивається за власними законами і внутрішньою динамікою; певний психофізичний стан, що розвивається в міжособистісному просторі людей, які спілкуються один з одним; вищий рівень організації стосунків і спілкування між людьми; ефективний метод психокорекційних педагогічних впливів; творчий процес [4].

Діалог як інструмент створення людиноцентричної ситуації відрізняється від поширеного методу навчання, що базується на питаннях-відповідях. Через діалог створюється людиноорієнтована ситуація, метою якої є актуалізація особистісних функцій учнів, накопичення їхнього досвіду в реалізації ціннісного вибору, критичного сприйняття, роздумів над творчим вирішенням проблем тощо. Діалог охоплює предмет або тему, роздуми над якою не приводять до простих, перевірених істин. Діалог ніколи не полягає в освоєнні теми. Він завжди

є надсуб'єктивним, розширює когнітивні межі шляхом обміну не лише інформацією, а й оцінками, значеннями, гіпотезами тощо.

Діалог за зовнішньою дидактичною формою нагадує проблемну ситуацію і характеризується наявністю спільних атрибутів: протиріччя, дефіцит інформації та цілісного бачення ситуації, але, з іншого боку, особистісно-смысловий діалог не має на меті «зняти» цю проблему. Важливо, щоб людина чітко розуміла суть конфлікту і того, що проблема, з якою вона стикається, «гідна» того, щоб займати важливе місце.

Під час навчального діалогу активізується пізнавальна діяльність учнів. Психологічною причиною такого стану є специфіка освітнього середовища, в якому ніхто, навіть учитель, не повчає і не моралізує, а тим більше ні на кого не тисне і не змушує, а всі учні здобувають знання шляхом вільного обговорення.

Введення в ситуацію діалогу передбачає використання таких елементів, як:

- діагностика готовності учнів до діалогічного спілкування, тобто базові знання, досвід спілкування, підхід до самопрезентації та сприйняття інших точок зору;
- пошук опорних мотивів, тобто важливих для учнів питань і проблем, завдяки яким можна ефективно формувати власний зміст обговорюваного матеріалу;
- опрацювання навчальних матеріалів у систему питань і проблемних завдань, що означає свідоме поглиблення колізій;
- продумування різних можливостей розвитку сюжету діалогу;
- пропонування методів взаємодії учасників дискусії, їх можливих ролей та умов їх прийняття учнями;
- гіпотетичне виявлення імпровізаційних зон, тобто ситуацій діалогу, в яких важко заздалегідь передбачити поведінку його учасників.

Виконання тих чи інших умов призводить до створення ситуації діалогічного спілкування учнів. У діалозі з іншими людина знаходить різні

думки, точки зору, позиції, ставлення та індивідуальний вибір. У цій різноманітній соціальній та психологічній палітрі вона бачить себе зі своїми поглядами та вибором. Особистість порівнює себе, і в цьому порівнянні усвідомлює свою індивідуальність та унікальність. Людина знаходить себе як суб'єкта лише через порівняння з іншим суб'єктом, коли в діалозі передає свою індивідуальність іншому. У діалозі з іншим суб'єктом учень може скорегувати свій вибір або вплинути на вибір товариша.

О. Кочубейник [153], справжній діалог передбачає міжособистісне спілкування, в якому одна особистість сприймає іншу як таку ж цінність, як і він сам.

Діалогічне спілкування завжди особистісно орієнтоване на партнера та персоналізоване. Діалогічне спілкування має місце, коли учасники мають позитивні стосунки один з одним і сприймають себе рівноправними партнерами. З точки зору реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин у навчанні діалогічне спілкування полягає у спільному обговоренні ситуації та діяльності всіх учасників педагогічного процесу.

Умовою діалогу є повага до партнера, послідовне дотримання меж свободи та вміння знаходити аргументи й використовувати їх для досягнення поставленої мети – переконати партнера.

На думку Габи І.М., діалогічний підхід є втіленням форми суб'єкт-суб'єктної взаємодії, ґрунтується на рівноправності позиції партнерів по спілкуванню, приймає іншу людину у свій внутрішній світ як цінність і виступає одним із принципів загального становлення особистості [30, с. 62].

Як зазначають Н. Слюсаренко, М. Кульбацька, для організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії необхідно: створити хорошу психологічну атмосферу для взаємного спілкування вчителя та учнів; створити учневі ситуацію успіху, що веде до його індивідуального розвитку; організувати спільну роботу учнів; використовувати діалогову форму навчання; сприяти створенню проблемних

ситуацій та надання шляхів їх вирішення; застосовувати заохочування учнів шляхом формулювання запитань, та самостійного знаходження відповіді [147].

Відтак, ефективність навчання значною мірою залежить від рівня розвитку пізнавальної діяльності особистості. Тому, визначаючи шляхи формування пізнавальної активності учнів, ми прийняли за основу підхід до активності як єдиної якості учнів. Характеристика цієї якості органічно включає два аспекти:

1) Пізнавальна активність як складова духовного світу особистості учня, як індивідуально-психологічна властивість, що виявляється в усвідомленні мети навчання, у формуванні навчально-пізнавального ставлення до ефективного засвоєння знань і способів дій, у спрямованості та стійкості пізнавальних інтересів у мобілізації моральних і вольових зусиль для досягнення високих навчально-пізнавальних результатів.

2) Пізнавальна діяльність як інтенсивна навчально-пізнавальна діяльність, спрямована на засвоєння знань, умінь і навичок, тобто як об'єктивований вияв пізнавальних потреб і запитів учня.

В обраному нами підході до сутності пізнавальної активності учнів необхідно виділити наступні аспекти.

Проблема формування пізнавальної активності орієнтується не стільки на вивчення специфіки пізнавальної діяльності, скільки на формування активності як єдиної особистісно-діяльнісної якості учня, що проявляється у цілеспрямованій мобілізації всього комплексу пізнавальних, моральних, вольових процесів для досягнення навчально-пізнавальних цілей.

Якість навчальної діяльності є найважливішим показником особистісної сутності учня. Разом з тим, пізнавальна діяльність є не просто проявом особистісної сутності учня. Вона виступає як найважливіша умова формування особистісної сутності, тобто, між ними існує як прямий, так і зворотний зв'язок.

Таким чином, теоретичний аналіз педагогічної сутності впливу особистісно зорієнтованого підходу на розвиток пізнавальної активності учнів у навчальній діяльності дає можливість зробити наступні узагальнення:

1. Пізнавальна активність – це характеристика учня, яка формується в конкретних, особистісно орієнтованих умовах навчання.
2. Мотиви та інтереси учня являють собою внутрішній ресурс, спонукання до дії, який можна змінювати та перебудовувати в процесі навчання.
3. Зовнішнім джерелом дії є вся система педагогічної суб'єкт – суб'єктної взаємодії вчителя та учня, тому що реальний позитивний вплив, що спонукає учнів до продуктивної навчально-пізнавальної діяльності надає лише педагогічна взаємодія, яка є не лише об'єктивно значущою, а й суб'єктивно прийнятою учнями.
4. В особистісному підході учень є не стільки об'єктом педагогічного впливу, скільки суб'єктом взаємодії, тобто активним учасником навчально-виховного процесу. Головною ознакою, що відрізняє суб'єкта від об'єкта, є його активність.
5. Вплив особистісного підходу на пізнавальну активність учнів проявляється через організацію позитивної мотивації, актуалізацію суб'єктного досвіду, організацію рефлексії школяра.

2.3. Модель формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій

Виходячи з унікальних можливостей впливу мистецтва на людину, процес формування її особистісних якостей має бути зорієнтований на розвиток здатності до його сприймання, що визначається позитивною динамікою пізнавальної діяльності. Звертаємо увагу на те, що контекст досліджуваної

проблеми є очевидним, оскільки сучасні традиційні форми та методи, які використовуються в системі загальної мистецької освіти в школі, є застарілими та не дозволяють повною мірою розкрити творчі можливості школярів.

На основі викладеного нами розроблено структурно-функціональну модель формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій (рис. 2.1), яка може стати умовою їх особистісного розвитку через пізнання навколишнього світу, дійсності, набуття комунікативних навичок, самоосвіти, саморозвитку і самореалізації. Цей процес не закінчується в школі, а постійно розвивається протягом життя людини, охоплюючи нові сторони її особистісного та світоглядного розвитку через сприйняття мистецтва та його подальшого осмислення.

У моделі представлено три взаємодоповнювальні блоки: цільовий, змістовно-процесуальний та оцінно-результативний, кожен з яких несе певне смислове навантаження при розв'язанні досліджуваної проблеми. Виходячи з цієї функціональної мети, кожний окремий блок моделі сприяє виявленню позитивних емоцій, інтересів, позитивних змін у мотиваційній сфері учнів та в процесі вивчення ними різних видів мистецтва як вагомого досягнення загальнолюдської культури.

Практичним відображенням цільової установки структурно-функціональної моделі стали:

- індивідуально-соціально-художній досвід молодших школярів, що виявляється у мистецьких потребах та в достатньому рівні мистецького розвитку (любов до видів мистецтва, їх емоційне сприйняття, потреба у спілкуванні з різними зразками мистецтв, мистецька спостережливість);
- мистецька освіченість молодших школярів (володіння опорними знаннями про шедеври світового мистецтва);

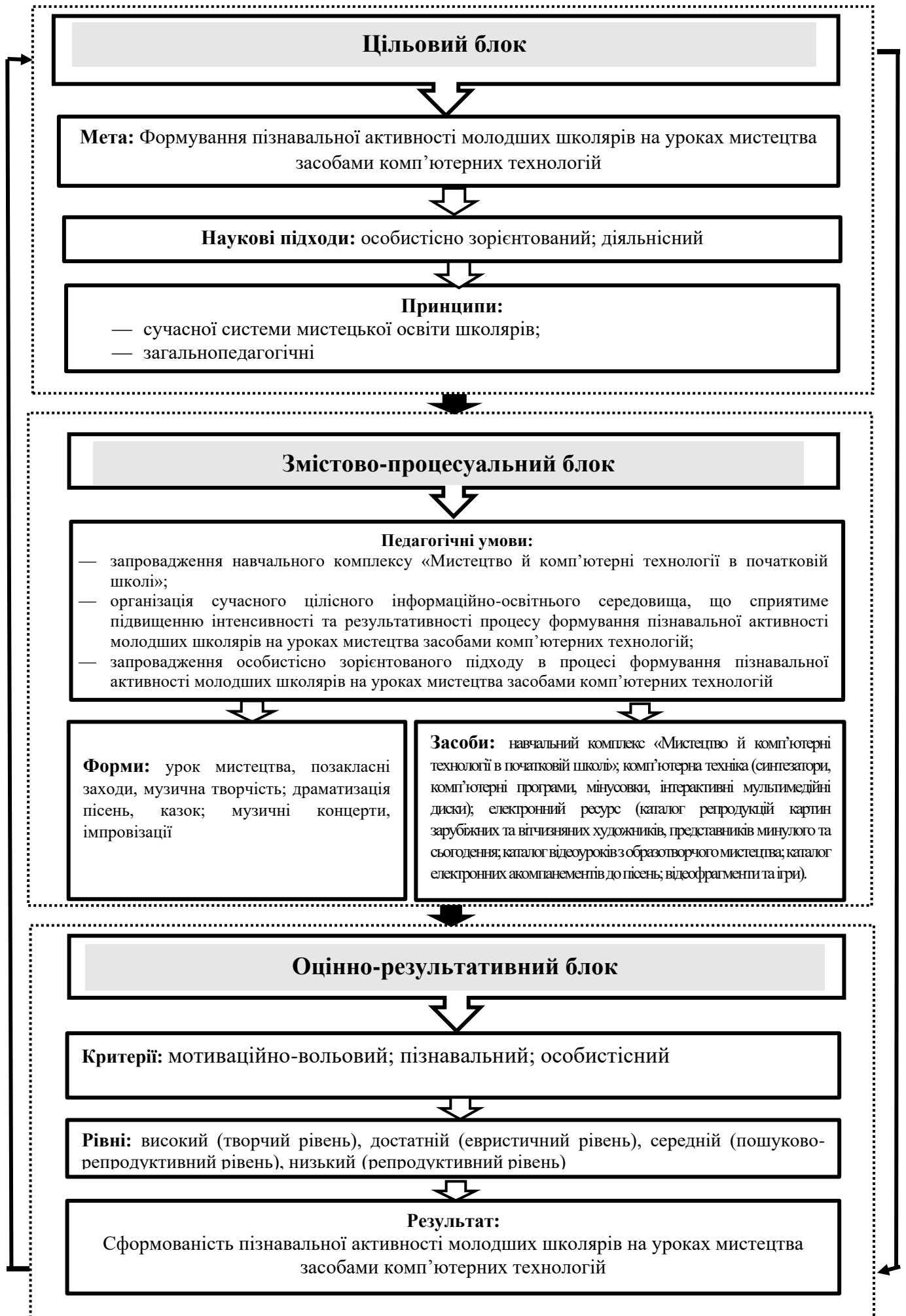

Рис. 2.1. Модель формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій

– мистецько-комп'ютерна грамотність молодших школярів (сформованість первинних теоретичних знань про мистецтво та комп'ютерні технології, володіння навичками та вміннями використання комп'ютерних засобів при досягненні пізнавальної мети в процесі художньо-творчої діяльності).

Термін «пізнавальна активність учнів молодшого шкільного віку» у дослідженні характеризується як особливий пізнавально-творчий стан дітей, пов'язаний з потребою оволодіння видами мистецтва за допомогою комп'ютерних технологій і орієнтований на емоційно-ціннісне ставлення до знань про них, що виявляється в художньо-творчій діяльності школярів. Розвиваючи потреби, інтереси, емоції, мотиви і волю, можна сприяти формуванню пізнавальної активності молодших школярів, залучаючи їх до мистецтва за допомогою комп'ютерних технологій і створюючи основи їх художньо-пізнавальної культури.

Структурно-функціональна модель у дослідженні розглядається як багатоелементна, багатофункціональна система, розв'язання якої включає безперервний, динамічний, цілісний і тривалий процес формування пізнавальної активності учнів початкових класів із застосуванням мистецьких засобів та використання у цьому процесі комп'ютерних технологій. Ефективна діяльність дитини потребує планомірної організації навчально-виховного процесу. Таким чином, цільовий блок виступає основою, що несе важливе смислове навантаження у розстановці акцентів і функціонуванні механізму заявленої структурно-функціональної моделі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Іншими словами, зазначена модель представляє розгалужену систему, яка включає низку нових характеристик, що визначаються інтересами, мотивами, знаннями в галузі мистецтва та комп'ютерних технологій, а також практичним досвідом їх освоєння учнями в межах навчання в ЗЗСО. Ефективність діяльності

значною мірою залежить від рівня професійної компетентності вчителя, який будує навчально-виховний процес у початковій школі на основі традиційних та інноваційних підходів. Однією з важливих вимог є врахування психолого-вікових і особистісних особливостей молодших школярів у здійсненні зазначеного процесу.

Відтак, цільовий блок структурно-функціональної моделі визначено як органічно пов'язане поєднання змістовної та методичної структури мистецької освіти в школі з використанням комп'ютерних технологій, що спрямовує засобами мистецтва вектор пізнавальної активності на розвиток особистості дитини. Така реалізація спрямована на прояв розвинених особистісних якостей молодших школярів, усвідомлення ними мистецтва, як частини загальнолюдської культури; формування цілісної картини світу та місця людини в ньому.

Цільовий блок моделі представлений науковими підходами: особистісно зорієнтованим, діяльнісним; принципами сучасної системи музичної освіти школярів (діяльнісного освоєння мистецтва, формування інтересу до музичної діяльності, захопленості музичною діяльністю, варіативності та гнучкості, розвитку естетичного почуття; загальнопедагогічними принципами: свідомості та активності, науковості, зв'язку навчання з практикою, системності, доступності, наочності.

Враховуючи дані цільового блоку, було визначено другий, змістово-процесуальний блок моделі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. Зміст змістово-процесуального блоку пов'язаний із засвоєнням учнями необхідних знань, умінь і навичок, усвідомленням і розумінням найсуттєвіших понять, які мають безпосередній вплив на формування досліджуваної активності.

Так, результативність процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій

знаходиться у прямій залежності від направленості навчально-виховного процесу, застосування ефективних педагогічних умов, форм та засобів роботи, які спрямовані на підвищення рівня розвитку досліджуваної активності в учнів.

Серед них: *педагогічні умови: «Запровадження навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»* – сприяє формуванню пізнавальної активності учнів в процесі вивчення різних видів мистецтва (збагачення теоретичних знань у галузі музичного, образотворчого, хореографічного мистецтв); оволодіння практичними вміннями та навичками у творчій діяльності на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій; розвиток інтересу, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, потреби в спілкуванні з ним у процесі самоосвіти і самовиховання; *«Організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій»* – реалізується через системно організоване функціонування науково-методичного та організаційно-управлінського компонентів, які покликані сприяти підвищенню інтенсивності та результативності формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій шляхом забезпечення навчальної, розвиваючої, світоглядної, виховної, соціокультурної та комунікативної функцій); *«Запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій»* – безпосередньо пов'язана з наданням допомоги учневі в саморозвитку, передбачає орієнтацію вчителя на особистісну модель побудови взаємодії з учнями та проявляється через організацію позитивної мотивації, актуалізацію суб'єктного досвіду, організацію рефлексії школярів.

Форми: урок мистецтва, позакласні заходи, музична творчість, драматизація пісень, казок, музичні концерти, імпровізації.

Засоби: навчальний комплекс «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»; комп'ютерна техніка (синтезатори, комп'ютерні програми, мінусовки, інтерактивні мультимедійні диски); електронний ресурс (каталог репродукцій картин зарубіжних та вітчизняних художників, представників минулого та сьогодення; каталог відеоуроків з образотворчого мистецтва; каталог електронних акомпанементів до пісень; відеофрагменти та ігри).

Оцінно-результативний блок формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій включає критерії, рівні та результат досліджуваного процесу. Так, виокремлено такі критерії: мотиваційно-вольовий; пізнавальний; особистісний.

Рівнями сформованості пізнавальної активності молодших школярів визначено високий (творчий рівень), достатній (евристичний рівень), середній (пошуково-репродуктивний рівень), низький (репродуктивний рівень). Результатом впровадження моделі є сформована пізнавальна активність молодших школярів.

Отже, представлена в дослідженні модель формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій – це цілісна система, що складається з мети, змісту, форм, педагогічних умов, результату і зворотного зв'язку, через який відбувається корекція результатів навчання залежно від поставленої мети.

Висновки до другого розділу

У другому розділі обґрунтовано наукові підходи та принципи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами

комп'ютерних технологій; розроблено педагогічні умови та схематичну модель досліджуваного процесу.

Доведено, що процес формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій забезпечують наступні наукові підходи: *особистісно зорієнтований* (розглядається як процес навчання мистецтву молодших школярів засобами комп'ютерних технологій, у якому не просто враховуються їх особливості; це інша методологія організації умов навчання, що передбачає включення особистісних функцій учнів та їх суб'єктивного досвіду), *діяльнісний* (дає можливість вирішити проблему зміни традиційного погляду на освіту з формувальної на розвивальну модель, створити освітній простір для ефективного розвитку пізнавальної активності учнів).

Виявлено, що успішному процесу формування досліджуваної активності в учнів молодшої школи засобами комп'ютерних технологій сприятимуть як принципи сучасної системи музичної освіти школярів, так і загальнодидактичні принципи. Серед принципів сучасної системи музичної освіти школярів було обрано: *діялісного освоєння мистецтва* (розглядається як усвідомлення дитиною цінності музики через її особисту участь у різних видах музичної діяльності, зокрема з використанням комп'ютерних технологій), *формування інтересу до музичної діяльності* (реалізовується через освоєння мистецтва за допомогою комп'ютерних технологій, як засобу емоційного сприйняття мистецьких творів, що сприяє залученню учнів до процесу художньої творчості та стимулює їхнє творче самовираження), *захопленості музичною діяльністю* (пов'язаний з використанням комп'ютерних технологій як можливості представлення музичного матеріалу за допомогою комп'ютерної гри, враховуючи гру як провідний вид діяльності цього вікового періоду), *варіативності та гнучкості* (передбачає вибір форм і методів з використанням комп'ютерних технологій у процесі входження у світ мистецтва, що передбачає здатність нового використання вже відомого об'єкта; вибору інноваційних

способів засвоєння мистецької інформації), *розвитку естетичного почуття* (актуалізується через синтез емоційної чуйності та мислення, що дає змогу збалансувати процес пізнання світу засобами музичного мистецтва з використанням комп'ютерних технологій).

Серед загальнопедагогічних принципів особлива увага приділялась принципам: *свідомості та активності* (покликаний сприяти прояву учнями високого ступеня пізнавальної активності на шкільному уроці мистецтва при використанні можливостей комп'ютерних технологій, детермінуючи становлення суб'єкт-суб'єктних відносин між усіма учасниками освітнього процесу, що є значущою умовою ефективного здійснення освітньої діяльності), *науковості* (визначає зміст нашого дослідження з проблеми формування пізнавальної активності на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, що включають наукові факти, теорії, закони), *зв'язку навчання з практикою* (враховував розвиваючий потенціал комп'ютерних технологій, надавши можливість для ініціації набутих знань дитиною в галузі мистецтва в реальність за допомогою виконання різнорівневих завдань), *системності* (дозволив використовувати комп'ютерні технології в певному логічному порядку, що не суперечить меті розробленого нами змісту дослідження), *доступності* (забезпечує врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку учнів початкових класів, що дозволяє продуктивно і результативно використовувати комп'ютерні технології на уроці мистецтва, надаючи можливість суб'єкту навчальної діяльності самостійно визначати шлях вивчення теми), *наочності* (дозволяє за допомогою комп'ютерних технологій задіяти всі канали людського сприйняття, сприяючи ефективності навчання основ мистецтва в сучасних закладах загальної середньої освіти).

Визначено педагогічні умови, які покликані сприяти ефективному процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій: запровадження навчального комплексу

«Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»; організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій; запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Перша педагогічна умова покликана сприяти формуванню пізнавальної активності учнів в процесі вивчення різних видів мистецтва (збагачення теоретичних знань у галузі музичного, образотворчого, хореографічного мистецтв; оволодіння практичними вміннями та навичками у творчій діяльності на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій; розвиток інтересу, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, потреби в спілкуванні з ним у процесі самоосвіти і самовиховання).

Друга педагогічна умова реалізується через системно організоване функціонування науково-методичного та організаційно-управлінського компонентів, які покликані сприяти підвищенню інтенсивності та результативності формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій шляхом забезпечення навчальної, розвиваючої, світоглядної, виховної, соціокультурної та комунікативної функцій.

Третя педагогічна умова безпосередньо пов'язана з наданням допомоги учневі в саморозвитку, передбачає орієнтацію вчителя на особистісну модель побудови взаємодії з учнями та проявляється через організацію позитивної мотивації, актуалізацію суб'єктного досвіду, організацію рефлексії школярів.

Розглядаючи проблему формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій в контексті обґрунтованих положень, розроблено структурно-функціональну модель

означеного процесу, яка включає блоки (цільовий, змістово-процесуальний, оцінно-результативний); принципи, наукові підходи, педагогічні умови, форми та засоби реалізації, критерії досліджуваного об'єкту, спрямовані на досягнення поставленої мети та взаємозв'язки між ними.

Основні наукові результати опубліковані у працях [197; 181].

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Констатувальний етап експерименту з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій

Мета експериментальної частини дослідження полягала діагностуванні початкового рівня сформованості пізнавальної активності молодших школярів, а також апробування розробленої методики, що відображає особливості структурно-функціональної моделі та досліджуваної активності. Таким чином, експериментально-дослідна робота була організована у три етапи, взаємопов'язані між собою, та які характеризуються відповідними формами, цілями та організаційними методиками.

Організаційно-підготовчий етап (2020-2021 роки) присвячувався аналізу рівня розробленості досліджуваної проблеми в теорії та практиці з метою визначення мети та завдань дисертації; досліджено літературу в галузі філософії, психології, загальної та музичної педагогіки, фахової літератури з проблеми формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій; визначено предмет і завдання дослідження; сформульовано робочу гіпотезу; визначено педагогічні умови досліджуваної активності в молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Змістово-процесуальний етап експерименту (2022-2023 роки) було присвячено визначенню критеріїв, їх показників та характеристиці рівнів сформованості пізнавальної активності молодших школярів; розробленню

моделі досліджуваного процесу на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій та визначенню змісту третього етапу.

Аналітико-заключний етап (2023-2024 роки) характеризувався реалізацією структурно-функціональної моделі, орієнтованої на формування пізнавальної активності молодших школярів. Виявлено міру результативності розроблених педагогічних умов. Наприкінці формувального етапу дослідження аналізувалися отримані в ході здійсненого практичного експерименту результати, відбувалася їх статистична обробка.

На початку діагностувального етапу експерименту нами була проведена діагностика вчителів щодо їхньої готовності до впровадження комп'ютерних технологій на уроках мистецтва в ЗЗСО.

Діагностувальний зріз ставлення вчителів до досліджуваної проблеми виявлявся у 101 учасника за такими критеріями: теоретична готовність, практична готовність і продуктивно-творча готовність до використання комп'ютерних технологій. До складу обстежуваних респондентів входили практикуючі вчителі у галузі мистецтва загальноосвітніх установ.

Проведення зрізу проводилося спільно з експертами у галузі мистецької та педагогічної освіти. З метою оцінювання рівня теоретичної, практичної та продуктивно-творчої готовності вчителів мистецтва ЗЗСО було запропоновано заповнити анкети з метою вивчення ступеня реалізації на уроках комп'ютерних технологій. Так, вчителі давали відповіді на такі питання:

- Які комп'ютерні технології, на Ваш погляд, можуть бути використані в процесі шкільної мистецької освіти? Яким чином?
- На Ваш погляд, чи достатньо у Вас знань і умінь у галузі комп'ютерних технологій, щоб використовувати їх на уроках мистецтва в закладі загальної середньої освіти? Якщо ні, то чому?
- Які музично-комп'ютерні програми Вам відомі; як їх можна використовувати в мистецько-педагогічній діяльності?

- Які комп'ютерні програми Ви хотіли б освоїти?
- Чи працювали Ви з електронними підручниками? Якими? Що Ви про них знаєте? та ін.

Більш детально анкета представлена у додатку А.

Як виявилось, значна частина респондентів серед практикуючих вчителів мистецтва ЗЗСО не використовувала в повній мірі можливості розвиваючого потенціалу комп'ютерних технологій для освоєння основ мистецтва. Відтак, отримані результати дали нам можливість окреслити наявні теоретико-практичні проблеми, що полягають в потребі ефективного та результативного проведення уроку мистецтва в ЗЗСО. Зокрема, ми прийшли до висновку про необхідність запровадження в навчально-виховний процес розроблених педагогічних умов формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій на основі інтеграції загальних педагогічних, мистецьких та комп'ютерних компетенцій вчителів.

Наступним етапом експериментальної роботи було виявлення початкового рівня сформованості пізнавальної активності молодших школярів. З цією метою були розроблені критерії сформованості досліджуваної активності в учнів.

Як відомо, критерій (*critērium* – засіб для судження) – це підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [146].

Виділяють такі групи критеріїв: психологічні, педагогічні, соціальні. Розглянемо їх в аспекті нашого дослідження

Психологічні критерії – метою цих критеріїв є виявлення мистецьких здібностей (музичні відчуття і сприйняття; мистецька активність; музична пам'ять і увага; інтелект; мистецька чутливість тощо), отримання інформації щодо специфічних характеристик цих здібностей та аналіз психотипу й внутрішнього психологічного середовища задля розробки педагогічної стратегії

формування пізнавальної активності школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Педагогічні критерії – ця група тісно пов'язана з рівнями оцінювання, тобто працює не стільки з якісними характеристиками мистецьких здібностей, умінь і навичок, скільки з їх кількісною стороною.

Соціальні критерії – включають критерії оцінки соціальних основ пізнавальної активності дитини: інтерес до мистецтва, потреба в спілкуванні з мистецьким середовищем, залучення до мистецького життя як суспільства, так і окремих колективів.

Аналіз літератури дозволив нам виділити внутрішні показники пізнавальної активності особистості (потреби, інтерес до мистецтва, мотиви, естетичні емоції), що проявляються в поведінці та діях у проекції різних видів мистецтва, як необхідної умови прочитання контексту культури підростаючою особистістю. Так, беручи до уваги вищенаведену інформацію, було виокремлено наступні критерії та показники сформованості пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва (таб. 3.1.).

Таблиця 3.1

Критерії і показники сформованості пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва

№	Критерії	Показники
1.	Мотиваційно-вольовий	<ul style="list-style-type: none"> — мотиви навчання — прояв пізнавального інтересу до мистецтва — здатність до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями та способами в галузі мистецтва
2.	Пізнавальний	<ul style="list-style-type: none"> — сформованість мистецьких знань, умінь, навичок; — успішність у виконанні різних мистецьких завдань;

		— інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності
4.	Особистісний	— енергійність, активність на уроках мистецтва; — допитливість; — сумлінність

Ці критерії були враховані при підборі методик, що використовувались нами під час діагностувального експерименту. Звернемо увагу, що при їх обробці ми орієнтувалися на внутрішні та зовнішні характеристики суб'єкта як цілісної системи.

При проведенні дослідження ми умовно розділили зміст діагностувальних методик на чотири блоки рівнів ідентифікації сутності проблеми:

I блок – перевірка рівня пізнавальних інтересів, мотивації, потреби та волі учнів до шкільного мистецького навчання.

II блок – визначення рівня знань учнів початкових класів у галузі мистецтва, набутих на уроках у ЗЗСО.

III блок – позитивно-пізнавальне ставлення учнів до навчальної та позакласної роботи, що виявляється в:

- оцінці з навчальної дисципліни;
- питаннях, які задають учні, що вказують на їх розумову діяльність і предмет інтересів;
- стійкості уваги, як показника концентрації думок;
- особливості діяльності учнів: активності, самостійності;
- сумлінності при виборі складнішого завдання;
- участі у позакласних заходах;
- читанні додаткової літератури з даної теми.

Беручи до уваги виокремлені критерії та показники сформованості пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва ми виділили

такі рівні сформованості досліджуваного утворення: високий (творчий рівень), достатній (евристичний рівень), середній (пошуково-репродуктивний рівень), низький (репродуктивний рівень).

Високий (творчий) рівень

Мотиваційно-вольовий критерій

Виражена мотивація до навчання мистецтву; вияв високих вольових якостей у збагненні мистецтва; наявність емоційно-ціннісного відношення до мистецтва; прояв високого стійкого інтересу до різних видів навчальної та творчої діяльності; завзятість, наполегливість та цілеспрямованість у виконанні мистецьких завдань з використанням комп'ютерних технологій; прагнення не тільки проникнути глибоко в сутність явищ, але і знайти для цієї мети новий спосіб виконання поставлених завдань на основі раніше отриманих знань та практичного досвіду; отримання радості від занять із застосуванням комп'ютерних технологій; наявність емоційно-ціннісного відношення до різних видів мистецтва; вміння висловлювати своє емоційне ставлення до мистецьких образів, історичного минулого і теперішнього часу у слові, малюнку, жесті, співі, застосуванні комп'ютерних технологій у музичній діяльності; позитивне сприйняття мистецтва та вираз свого позитивного відношення через творчість.

Пізнавальний критерій

Знання основних закономірностей різних видів мистецтва, розуміння значення мистецтва в житті людини, уявлення про загальну картину світу, в тому числі рідного краю; розвинене художнє сприйняття, вміння оцінювати твори різних видів мистецтв; потреба у продуктивній реалізації свого потенціалу в галузі мистецтва; прояв самостійності та творчого підходу; висока свідомість виконання музичних завдань; складність у вирішенні творчих завдань, грамотність та оригінальність; реалізація творчого потенціалу на уроках мистецтва із застосуванням комп'ютерних технологій; продуктивна співпраця з однолітками та з учителем при вирішенні різних творчих завдань; висока

здатність виконання елементарних операцій та активне використання технічних можливостей обчислювальної техніки в осягненні світу мистецтва при вирішенні творчих завдань.

Особистісний критерій

Ініціативність у вирішенні творчих завдань; висока енергійність виконання мистецьких завдань; вияв самостійності та творчого підходу; завзятість, наполегливість та цілеспрямованість у виконанні завдань у різних видах діяльності з використанням комп'ютерних технологій; прагнення не тільки проникнути глибоко в сутність явищ, але і знайти для цієї мети новий спосіб виконання мистецьких завдань на основі раніше отриманих знань та практичного досвіду.

Достатній (евристичний) рівень

Мотиваційно-вольовий критерій

Прояв інтересу до пошуку нових знань про мистецтво; стійка позитивна мотиваційна спрямованість та інтерес до видів мистецтва; внутрішня потреба у пошуку нових знань про види мистецтва; стійкість вольових зусиль; задоволення від самого процесу пошуку додаткових знань про музичне мистецтво та отриманих результатів; позитивне сприйняття музичного мистецтва та вираз свого позитивного відношення через пошук нового знання; стійкість вольових зусиль; пошук нового про мистецтво для вираження свого емоційного ставлення до мистецьких образів історичного минулого та теперішнього часу в слові, малюнку, жесті, співі, застосування комп'ютерних технологій у мистецькій діяльності; позитивне сприйняття мистецтва мистецтва та вираз свого позитивного відношення через пошук нового знання.

Пізнавальний критерій

Знання основних закономірностей музичного мистецтва та прагнення дізнатися про причини виникнення явища з різних джерел про музику; готовність виконувати музичні завдання; свідомість виконання музичних

завдань; самостійне використання аналогії при виконанні завдань; уміння застосувати знання в зміненій ситуації шляхом пошуку.

Особистісний критерій

Самостійний вибір шляхів вирішення проблеми; епізодичне прагнення учня зрозуміти і відтворити знання шляхом емпіричного їх застосування у різних видах мистецької діяльності; діяльність носить частково-пошуковий характер; здатність виконання елементарних операцій з технічними можливостями обчислювальної техніки не лише у збагненні світу мистецтва в різних видах діяльності з використанням комп'ютерних технологій, а й у пошуку додаткової інформації.

Середній (пошуково-репродуктивний) рівень

Мотиваційно-вольовий критерій

Відсутність інтересу до поглиблення знань про мистецтво; мотивація залежить від ситуації; часткове осмислення мотивів мистецько-творчої самореалізації; не стійкий пізнавальний інтерес; нестійкість вольових зусиль; слабе задоволення від самого процесу пошуку та отриманих результатів; сприйняття музичного мистецтва, але без особливого емоційного вираження свого ставлення.

Пізнавальний критерій

Зв'язок між системою знань та умінь слабка, хоча володіють базовими мистецькими даними та знаннями; дії за аналогією; здатність виконання елементарних операцій з технічними можливостями обчислювальної техніки в осягненні світу мистецтва в різних видах діяльності за умови партнерства з учителем музики.

Особистісний критерій

Спроби до самовизначення та самопізнання; розуміння учнями необхідності самоорганізації; пошук та виконання дій не завжди носить самостійний і раціональний характер; простежується імпульсивне прагнення до

здійснення мистецької діяльності за умови партнерства з учителем; відтворювальна активність учня заснована на пояснювально-ілюстративному матеріалі, особливо за участю комп'ютерних технологій.

Низький (репродуктивний) рівень

Мотиваційно-вольовий критерій

Потреба у розвитку викликана зовнішніми соціальними чи особистісними мотивами; відсутність інтересу до своєї творчості; ситуативний інтерес, викликаний конкретними, безпосередніми умовами, який швидко згасає; відсутність вольових зусиль; відсутність задоволення від пізнання мистецтва; сприйняття мистецтва викликане конкретними, безпосередніми умовами.

Пізнавальний критерій

Знання на рівні фактів; відсутній стійкий зв'язок між теоретичними та практичними положеннями; участь у мистецькій діяльності та використання комп'ютерних технологій у цьому процесі відбувається за умови партнерства з педагогом шляхом великих зусиль; репродуктивна здатність виконання елементарних операцій з технічними можливостями обчислювальної техніки та за умови партнерства з учителем музики.

Особистісний критерій

Відсутність ініціативності у виконанні музичних завдань, слабка активність їх виконання; відсутній прояв самостійності та свідомості виконання музичних завдань.

Дослідно-експериментальна робота з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва здійснювалась в Уманській початковій школі № 1 (довідка № 12/1 від 11.09.2024 р.), Старобабанівському ліцеї Дмитрушківської сільської ради уманського району Черкаської області (довідка № 32/5 від 20.09.2024 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 77/24 від 03.10.2024).

, Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (довідка № 77/24 від 03.10.2024).

З метою практичного обґрунтування висновків, отриманих під час теоретичного вивчення проблеми, нами здійснювався емпіричний аналіз впливу комп'ютерних технологій формування пізнавальної активності молодших школярів під час уроків мистецтва. Для цього були створені експериментальна та контрольна групи. В експериментальній групі (ЕГ) перевірявся комплекс педагогічних умов, що передбачають використання комп'ютерних технологій, сприяють процесу формування пізнавальної активності, тоді як у контрольній групі (КГ) робота проходила в традиційному режимі. В експерименті взяли участь учні четвертих класів. Загальний обсяг кількості досліджених становив 130 учнів.

Слід зазначити, що визначення рівня пізнавальної активності молодших школярів відбувалось через проекцію результативності початкового етапу процесу навчання у загальноосвітньому закладі. Вивчення пізнавальної активності школярів на уроках мистецтва є актуальним для педагогічної науки, тому важливо простежити, як у рамках уроку мистецтва з використанням комп'ютерних технологій змінюється пізнавальна активність, що виявляється у внутрішніх та зовнішніх характеристиках особистості.

У результаті формувального етапу експерименту виявлено вихідний рівень сформованості пізнавальної активності учнів ЗЗСО. У процесі проведення дослідження було поставлено наступні завдання формувального експерименту:

- з'ясування пізнавальних інтересів, мотивів навчання, сформованості знань, умінь, навичок, характеру самостійної діяльності, з'ясування емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва в процесі спостережень, опитувань, при організації творчих завдань на різних видах занять з використанням комп'ютерних технологій;

— аналіз досягнень учнів початкової школи, залучених до мистецької діяльності на уроках мистецтва.

Для визначення рівнів високий (творчий рівень), достатній (евристичний рівень), середній (пошуково-репродуктивний рівень), низький (репродуктивний рівень) і критеріїв (мотиваційно-вольовий, пізнавальний, особистісний) сформованості пізнавальної активності молодших школярів використовувалися такі методи дослідження, як: спостереження, інтерв'ювання, анкетування, усне опитування щодо виявлення ставлення учнів до уроків мистецтва з використанням комп'ютерних технологій, творчі завдання та контрольний зріз щодо виявлення рівня оволодіння елементарним понятійним апаратом, здатності висловлювати власне судження про мистецтво (Додатки Б, В, Г). Окрім цього, нами використовувалися такі емпіричні методи, як усне опитування щодо виявлення ставлення до уроків мистецтва з використанням комп'ютерних технологій.

У таблицях 3.2, 3.3, 3.4 представляємо отримані результати щодо прояву мотиваційно-вольового, пізнавально-діяльнісного, особистісного критеріїв пізнавальної активності учнів на уроках мистецтва в початковій школі до проведення формувального експерименту.

Таблиця 3.2

Результати діагностувального зрізу з виявлення у школярів показників мотиваційно-вольового критерію пізнавальної активності

Рівні	Кількість (КГ 60 осіб)	%	Кількість (ЕГ 68 осіб.)	%
Високий (творчий)	4	6,6	3	4,4
Достатній (евристичний)	8	13,4	8	11,7
Середній (пошуково-репродуктивний)	18	30	15	22
Низький (репродуктивний)	30	50	42	61,9

Як бачимо, на початковому етапі експерименту мотиваційно-вольовий критерій (мотиви навчання; прояв пізнавального інтересу до мистецтва; здатність до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями та способами в галузі мистецтва) у контрольній та експериментальній групах був неоднозначним. Так, низький (репродуктивний) рівень мали 61,9% учнів експериментальної групи та 50% учнів контрольної групи; середній (пошуково-репродуктивний) рівень зафіксовано відповідно у 22% та 30% учнів; достатній (евристичний) – відповідно відзначений у 11,7% та 13,4% учнів; високий (творчий) рівень на початковому етапі 6,6% і 4,4% учнів.

На рисунку 3.1 зображено початковий рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за мотиваційно-вольовим критерієм.

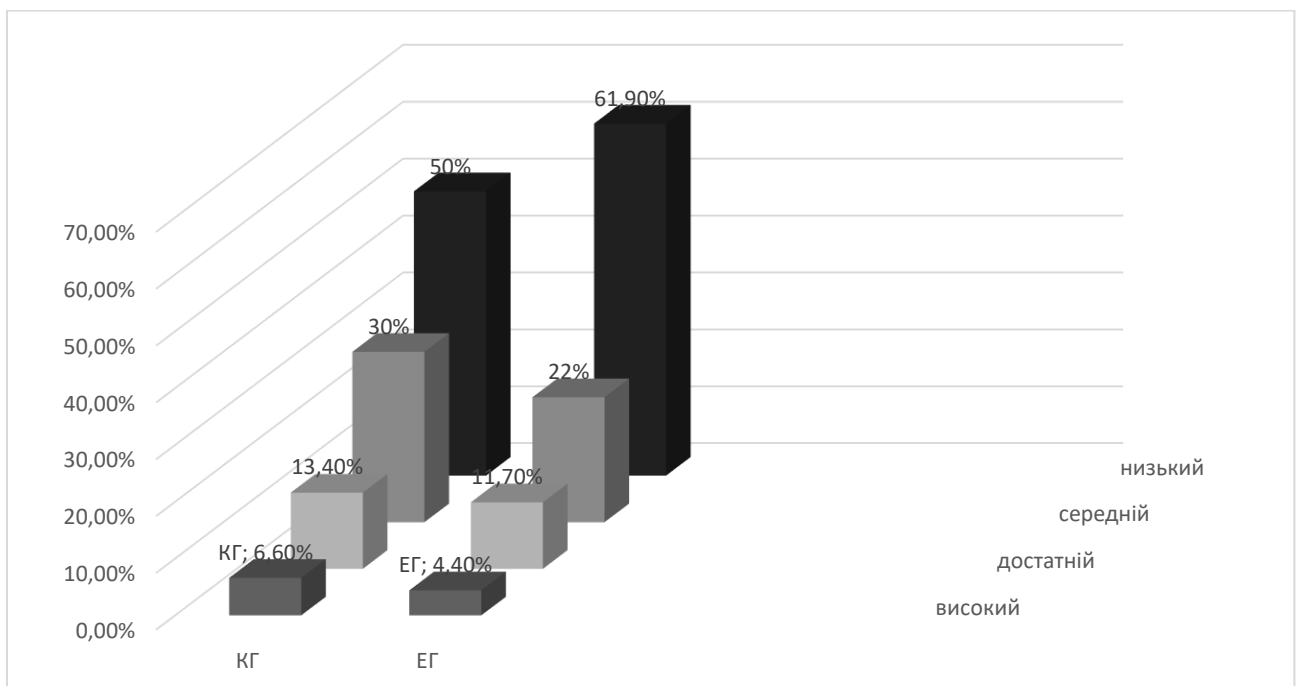

Рис. 3.1. Початковий рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за мотиваційно-вольовим критерієм

Таблиця 3.3

Результати діагностувального зрізу з виявлення у школярів показників пізнавально-діяльнісного критерію пізнавальної активності

Рівні	Кількість (КГ 60 осіб)	%	Кількість (ЕГ 68 осіб.)	%
Високий (творчий)	3	5	2	2,9
Достатній (евристичний)	7	11,6	5	7,3
Середній (пошуково-репродуктивний)	11	18,3	10	14,7
Низький (репродуктивний)	39	65,1	51	75,1

Діагностуючи пізнавальний критерій пізнавальної активності молодших школярів ми мали на меті виявити: сформованість мистецьких знань, умінь, навичок; успішність у виконанні різних мистецьких завдань; інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності.

Так, на початковому етапі експерименту пізнавальний критерій у контрольній та експериментальній групах був таким: низький (репродуктивний) рівень мали 65,1 % учнів експериментальної групи та 75,1% учнів контрольної групи; середній (пошуково-репродуктивний) рівень відповідно 18,3 % та 14,7 % учнів; достатній (евристичний) рівень – відповідно 11,6 % і 7,3 % учнів; високий (творчий) рівень – 5 % та 2,9 % учнів відповідно.

На рисунку 3.2 зображено початковий рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за пізнавально-діяльнісним критерієм.

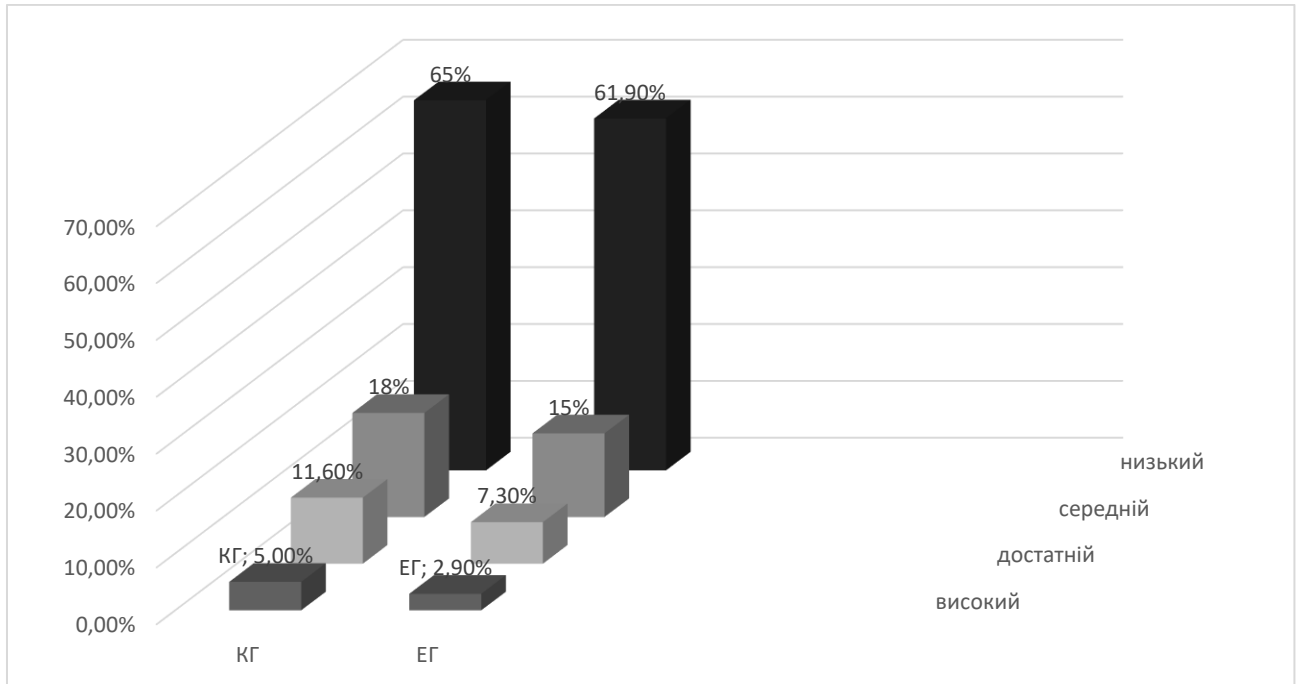

Рис. 3.2. Початковий рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за пізнавально-діяльнісним критерієм

Таблиця 3.4

Результати діагностувального зрізу з виявлення у школярів показників особистісного критерію пізнавальної активності

Рівні	Кількість (КГ 60 осіб)	%	Кількість (ЕГ 68 осіб.)	%
Високий (творчий)	12	20	10	14,7
Достатній (евристичний)	9	15	9	13,2
Середній (пошуково-репродуктивний)	18	30	15	22
Низький (репродуктивний)	21	35	34	50,1

За допомогою діагностування особистісного критерію, ми мали можливість виявити наступні показники сформованості пізнавальної активності молодших школярів: енергійність, активність на уроках мистецтва; допитливість; сумлінність.

Зокрема, низький (репродуктивний) рівень мали 35 % учнів експериментальної групи та 50,1 % учнів контрольної групи; середній (пошуково-репродуктивний) рівень відповідно склав 30 % та 22 % учнів, достатній (евристичний) рівень становив 15 % та 13,2 % учнів; високий (творчий) рівень проявився у 20 % і 14,7 % учнів.

На рисунку 3.3 зображено початковий рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за особистісним критерієм.

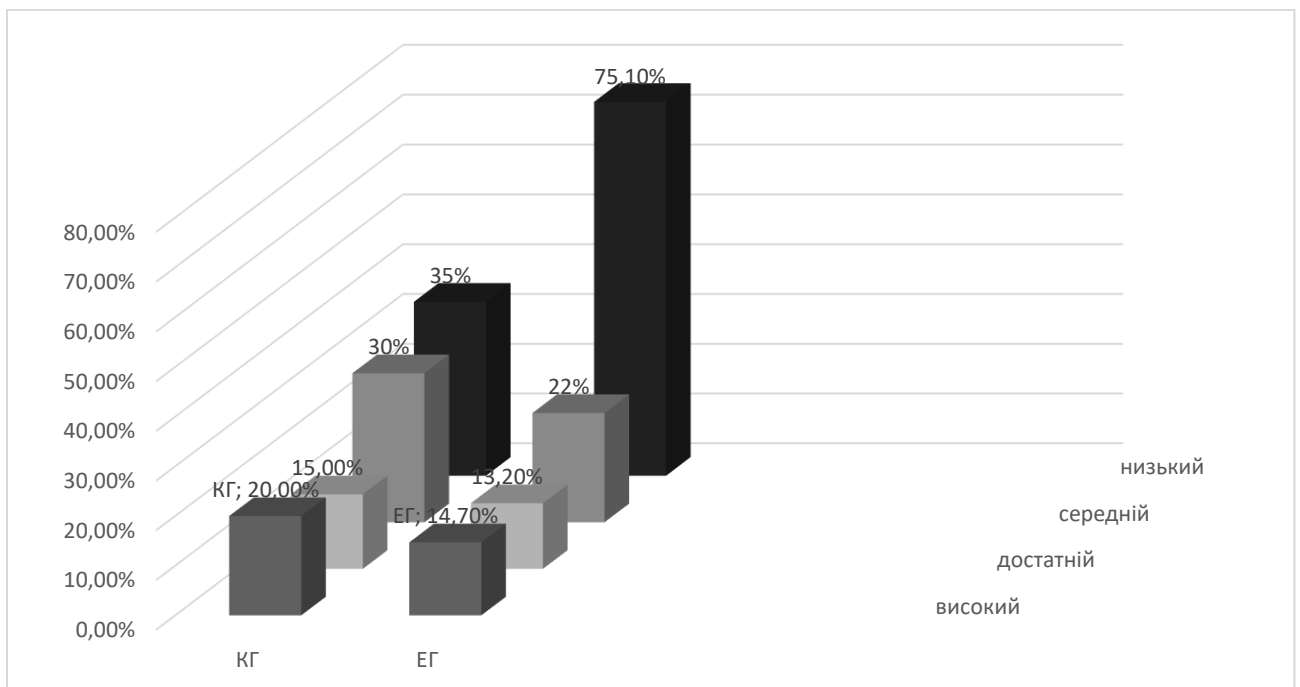

Рис. 3.3. Початковий рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за особистісним критерієм

Після встановлення базового показника на всіх рівнях для учнів початкових класів можна припустити, що учні з низьким (репродуктивним) і середнім (пошуково-репродуктивним) рівнями пізнавальної активності мають аморфні пізнавальні інтереси до навчального матеріалу, незначною мірою беруть участь у мистецькій діяльності, не активно ставлять запитання; мотивація навчальної діяльності залежить від вимог батьків і вчителів або спостерігається

лише в тому випадку, якщо вони вважають дисципліну «Мистецтво» цікавою для себе.

Слід підкреслити, що учні з достатнім (евристичним) та високим (творчим) рівнями охоче залучаються до мистецької діяльності на уроках, дуже емоційно ставляться до творчих завдань, пов'язаних з різними видами мистецтва, чутливі до проблем мистецького спрямування, задають багато запитань вчителю та воліють самостійно знайти відповіді на запитання, з цікавістю виконують запропоновані завдання та вправи.

Таким чином, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів довів, що на етапі діагностувального експерименту не було виявлено значного контрасту у показниках контрольних та експериментальних груп. На початку четвертого року навчання критерії пізнавальної активності молодших школярів у процесі спостереження та аналізу педагогічних ситуацій на уроках та на позакласних заняттях за проявами у них енергійності, допитливості, сумлінності, самостійності, цілеспрямованості, стійкості уваги, інтелектуальної ініціативи, навчально-пізнавальної потреби, що виступає мотивацією пізнання мистецтва, усвідомлення учнями значимості предметів мистецького спрямування, визначилися нами як низький (репродуктивний) і середній (пошуково-репродуктивний).

3.2. Методика формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій та результати формувального експерименту

Зміст формувального етапу експериментального дослідження реалізовувався шляхом впровадження в навчально-виховний процес ЗЗСО адекватних педагогічних умов для формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій в експериментальній групі.

У досягненні поставленої мети важлива роль належить вирішенню комплексу завдань. Зокрема, розв'язання першого завдання спрямоване на *пізнавальний розвиток* дітей молодшого шкільного віку шляхом систематичного і цілеспрямованого залучення їх до шедеврів світової культури з використанням комп'ютерних технологій в урочній діяльності, що пов'язано з динамікою змін в інтересах, потребах, мотивах, емоціях і цінностях, ставлення учнів до творів мистецтва, сукупність яких складає площину формування пізнавальної культури дітей. З цією метою викладач створює необхідні умови для оволодіння учнями творами зарубіжних і вітчизняних митців, художньою творчістю різних народів і кращими зразками сучасної мистецтва з використанням віртуальних музеїв, театрів, концертних залів тощо.

Реалізація другого завдання пов'язана з *особистісним розвитком* молодших школярів. Цілеспрямовано організована навчальна художня діяльність із застосуванням комп'ютерних технологій на уроках мистецтва допомагає учням реалізувати свій творчий потенціал, розвинути такі важливі особистісні якості, як енергійність, ініціативність, усвідомленість і самостійність у виконанні навчальних завдань. Наприклад, інтелектуально-творчі ігри з використанням комп'ютерних технологій можуть стимулювати розвиток пізнавальних інтересів учнів, сприяти їх розвитку, самоствердженню та самореалізації в інтелектуально-творчій сфері.

Враховуючи третє завдання в практиці мистецького виховання в початковій школі з використанням сучасних комп'ютерних технологій пов'язане з *емпатією, художньо-емоційно-естетичним реагуванням на мистецтво, що забезпечує комунікативний розвиток дітей*: уміння слухати, сприймати позицію іншої людини, вести діалог, брати участь у дискусії про важливі для людини явища життя та мистецтва, плідно співпрацювати з однолітками та вчителями.

Наприклад, пояснення або розповідь учителя про мистецтво через довідкові, навчальні, редагуючі, аудіозаписувальні та інші комп'ютерні програми сприяють більш ефективному засвоєнню учнями молодшого шкільного віку навчального матеріалу на уроках мистецтва. Особистісний, пізнавальний і комунікативний розвиток учнів залежить від характеру організації їх художньо-навчальної та художньо-творчої діяльності й зумовлює вирішення основних педагогічних завдань, пов'язаних із формуванням пізнавальної активності за допомогою комп'ютерних технологій. Такий різнобічний розвиток вихованців забезпечується спостереженням, сприйманням і осмисленням мистецтва; використанням художніх образів у створенні театралізованих і музично-художніх композицій; розучуванням та виконанням вокальних творів; грі дітей на музичних інструментах; художньо-творчій діяльності на основі використання інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій.

У процесі формування пізнавальної активності на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій молодші школярі набувають досвіду особистісно-різнобічного, емоційно-образного сприйняття мистецтва; навички індивідуальної, групової та колективної художньо-творчої діяльності; набувають навичок самостійної діяльності під час виконання навчальних і творчих завдань. Освітні, розвивальні та виховні художньо-творчі завдання з використанням комп'ютерних технологій вирішуються цілісно. Вчитель музики, як творча особистість, здійснює вибір найефективніших форм і методів навчання, надаючи особливого значення збалансованому поєднанню традиційних та інноваційних технологій, у тому числі інформаційних та комп'ютерних.

Виявилось, що досягнення якісних результатів експериментальної роботи в рамках досліджуваної проблеми можливе завдяки зв'язку та взаємодії між собою відповідних *методів навчання*, що сприяє творчому використанню

набутих знань, умінь і навичок у процесі формування пізнавальної активності. Так, у рамках нашого дослідження ми визначили та використали нижчезазначені методи.

Наочний метод (у мистецькій освіті має два варіанти) – наочно-слуховий (знаходить своє вираження у процесі сприймання музичних творів за допомогою комп'ютерних технологій, а також у виконавській діяльності як показ необхідної якості вокального звучання, демонстрація прикладу виконання творчого завдання вчителем чи учнями тощо) і наочно-зоровий (показ картин, малюнків, музичних інструментів, мультимедіа-презентацій, відеофрагментів, відеофільмів, електронних енциклопедій тощо), які конкретизують враження та фантазії школярів.

Словесний метод (тон мови вчителя може посилити враження незвичності, казковості ситуації, надати бесіді поетичності або святковості; манера його спілкування зі школярами – емоційне забарвлення здатне викликати й підтримувати інтерес учнів до мистецтва та мистецької діяльності) використовується вчителем для того, щоб організувати увагу дітей, передати їм певні знання: про музику, твори образотворчого мистецтва, композиторів, виконавців, художників, музичні інструменти. Словесний метод виконує важливу роль під час пояснення вчителем тих чи інших творів мистецтва, що в подальшому сприяє здатності учнів самостійно застосовувати творчі уміння та навички. За допомогою слова (бесіда, розповідь, пояснення, роз'яснення) сприйняття творів мистецтва школярами буде осмисленим та образним.

Важливу роль у мистецькому вихованні та навчанні відіграє *практичний метод*. Показ учителем виконавських прийомів допомагає учням набувати досвіду та освоювати певні навички й уміння в різних видах виконавства, необхідні для музичної діяльності (у співі, в музично-ритмічних рухах, у грі на музично-комп'ютерних інструментах). Наприклад, під час навчання співу (у поєднанні зі словесним і наочним методами) учитель показує школярам

прийоми дикції, правильного дихання, звукоутворення. Спів школярів може супроводжуватися під акомпанемент синтезатора, програми караоке або фонограми, записаної на диск. Показ способів і прийомів гри на синтезаторі необхідний, оскільки в цьому процесі багато дій учні освоюють за допомогою наслідування.

Основою практичних методів, які використовуються під час образотворчої діяльності, є власна творча діяльність учнів: виконання графічних, живописних, декоративно-прикладних чи конструктивних робіт навчально-творчого характеру.

З нашого погляду, на уроках мистецтва також важливо застосовувати методи, що визначаються за характером пізнавальної діяльності дітей:

- *пояснювально-ілюстративний* метод передбачає повідомлення учням певних відомостей, пояснення, розповідь. Учитель організовує процес сприйняття та усвідомлення інформації (за допомогою слова, мультимедіа-технологій), а учні запам'ятовують і засвоюють її;
- *репродуктивний* метод застосовується для закріплення засвоєного. Відтворення (репродукування) передбачає повторення матеріалу (Інтернет, електронні підручник та енциклопедії) або повторення способу діяльності за завданнями вчителя;
- *евристичний (частково пошуковий)* метод використовується для того, щоб учень навчився здобувати знання, досліджувати, і передбачає спонукання школярів до висловлювань, міркувань щодо поставленої вчителем проблеми та часткове її розв'язання.

Особливо ефективним є комплексне використання цих методів у поєднанні з методами та прийомами виховання, оскільки вони активізують пізнавальний процес на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій. До них належать методи: опосередкованого педагогічного впливу,

спонукання до співпереживання, переконання, стимулювання і мотивації діяльності та поведінки, контролю ефективності педагогічного процесу, формування свідомості в цілісному педагогічному процесі, порівняння).

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що кожна пізнавальна діяльність породжує дію. Тому в нашому дослідженні комп'ютерні технології сприяють формуванню у молодших школярів позитивного ставлення до процесу оволодіння мистецтвом шляхом досягнення такого рівня мотивації, який забезпечує ініціацію базових знань, умінь та навичок, отриманих на уроці, у повсякденне життя.

З цією метою нами було запроваджено у навчально-виховний процес закладу загальної середньої освіти низки спеціально організованих педагогічних умов:

- запровадження навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»;
- організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій;
- запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Так, першою педагогічною умовою ми обрали **«Запровадження навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»**. Аналіз сучасної педагогічної практики показав, що потік нових знань у систему навчання учнів початкової школи постійно збільшується, а використання комп'ютерних технологій у всіх сферах їхньої пізнавальної діяльності, а особливо в мистецькій освіті, є досить непродуктивним. Звідси

випливає необхідність розробки навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу початкової школи в мистецькому напрямі, роботи з комп'ютером та практичної підготовки майбутніх учителів і практикуючих педагогів, здатних формувати пізнавальну активність молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Відтак, зміст вищезазначеного навчального комплексу орієнтований на комплексне вивчення світової культури (зокрема української) через призму міжпредметних і внутрішньопредметних зав'язків, спрямованих на формування пізнавальної активності учнів шляхом виявлення спільних і характерних художньо-образних елементів музики, образотворчого мистецтва, літератури та ін.

Комплекс враховував прогресивний розвиток електроніки та комп'ютерної техніки ХХІ століття (електронні підручники, енциклопедії та різноманітні навчальні посібники, розробка електронних приладів та сучасного програмного забезпечення, пристроїв звукозапису, можливості якісного відтворення звуку, доступне завантаження всієї інформації в Інтернеті), дозволяв використовувати електронний ресурс у формі додатку.

Крім традиційних видів занять, запропонований комплекс також визначав ступінь використання комп'ютерної техніки: синтезатора, комп'ютерних програм, мінусовок на CD-дисках тощо. Такий підхід до організації процесу навчання мистецтва передбачав прослуховування музичних творів з метою правильного розуміння учнем задуму композитора; елементарне музикування (спів та гра на найпростіших дитячих музичних та музично-комп'ютерних інструментах); ритмічні рухи в супроводі синтезатора; роздуми про прослухану та відтворену музику, вивчення основ теорії музики (нотного запису), музичної творчості; драматизацію пісень, казок; дитячі малюнки; музичні концерти, невеликі літературні твори про мистецтво та митців, імпровізації.

Мультимедійні технології розширювали можливості обміну навчальними матеріалами на уроках мистецтва: учитель надавав інформацію про той чи інший твір мистецтва, мистецький жанр тощо, демонстрував різноманітну інформацію у вигляді текстів, малюнків, фотографій, анімацій, слайдів і відеокліпів за допомогою мультимедійних технологій – *усе це дозволяло суттєво підвищити мотивацію, пізнавальну активність дітей у процесі навчання, прискорити засвоєння навчального матеріалу*. Зазначимо, що залучення молодших школярів до мистецтва залежить від музично-комп'ютерних навичок самих педагогів.

Інтерактивні мультимедійні диски містили як навчальну інформацію, так і ігрові елементи, або поєднували і те, і інше одночасно (відео-енциклопедії, електронні арт-енциклопедії, інтерактивні посібники, цифрові диктанти, музичні вікторини, навчальні ігри).

Логічно, що в сучасну інформаційну епоху дуже важливим у процесі навчання мистецтву є активне використання цифрових освітніх ресурсів та мультимедійних технологій (когнітивних комп'ютерних програм, Інтернету, електронних підручників тощо), які спрямовані на формування в дитини практичних вмінь і навичок у різних видах мистецької діяльності.

На допомогу вчителю мистецтва нами було розроблено електронні ресурси, які можуть бути використані як для зорового, так і для слухового сприйняття художньої інформації під час навчання. *Як показало експериментальне дослідження, наявність цього ресурсу у навчально-виховному процесі початкової школи сприяло успішному формуванню пізнавальної активності молодших школярів*.

Мета введеного електронного ресурсу – допомога у професійній діяльності вчителів мистецтва в різних видах діяльності на уроці: музичне сприймання та виконання; художньо-творча діяльність (малювання, пластичні імпровізації тощо); формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Так, для підвищення ефективності образного сприйняття електронний ресурс містив ілюстративний (наочний) матеріал: портрети зарубіжних та українських митців (композиторів, художників, хореографів тощо); репродукції картин та творчі роботи майстрів, іншу інформацію. Крім того, до змісту електронного ресурсу було включено навчальний демонстраційний матеріал у вигляді текстів, малюнків, фотографій, анімацій, слайдів та відеокліпів, навчальних ігор, що, як показала дослідна робота, *значно підвищувало мотивацію учнів до навчання, сприяло формуванню пізнавальної активності молодших школярів.*

Електронний ресурс, як вагома складова навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі» орієнтований на використання можливостей таких комп'ютерних засобів, як мультимедіа-технології (екран, проектор), ноутбук або комп'ютер. Матеріал електронного ресурсу був поділений на такі розділи як:

1. сприймання, аналіз-інтерпретація та естетична оцінка творів мистецтва;
2. практична художньо-творча діяльність учнів;
3. засвоєння понять і термінів;
4. корисне.

Так, розділ «Сприймання, аналіз-інтерпретація та естетична оцінка творів мистецтва» поділявся на блоки (рівні складності): «Перший клас», «Другий клас», «Третій клас», «Четвертий клас», у яких учням кожного класу пропонувалися твори музичного та образотворчого мистецтва. Зокрема, візуальний ряд був представлений репродукціями картин зарубіжних та вітчизняних художників, представників минулого та сьогодення, що давало учням змогу побачити, зрозуміти, відтворити та здійснити порівняльний аналіз творів мистецтва. Перелік творів пропонувався за календарно-тематичним плануванням Вертейко І.В., рекомендованим Міністерством освіти та науки України.

Розділ «Практична художньо-творча діяльність учнів» за аналогією з розділом «Сприймання, аналіз-інтерпретація та естетична оцінка творів мистецтва», поділявся на блоки: «Перший клас», «Другий клас», «Третій клас», «Четвертий клас». У цьому розділі пропонувався електронний акомпанемент до пісень (так звані «мінусовки»). Окрім цього, розділ містив різнопланові та різнохарактерні дитячі музичні пісні з текстовим супроводом. Також розділ представлений відеоуроками з образотворчого мистецтва, що сприяло розвитку в учнів навичок правильного створення композиції, визначення композиційного центру, розвитку художнього смаку в процесі добору кольорів, понять про симетрію та асиметрію та ін.

У розділі «Засвоєння понять і термінів» запропоновано фотографії композиторів і музичних інструментів з їхнім звучанням; представлено наочний кольоровий і звуковий матеріал для демонстрації з використання можливостей мультимедіа-технологій з освоєння елементарної нотної грамоти (нотні знаки, клавіші, лади, музичні ключі, розмір, тривалості та їхнє співвідношення, ритм) і грамоти з освоєння гри на синтезаторі. Вважаємо, що від знань основ елементарної музичної грамоти залежать уміння і навички музикування: грамотний спів і гра на музично-комп'ютерних інструментах. Також розділ «Засвоєння понять і термінів» містив словничок з образотворчого мистецтва, який розкривав зміст художньо-історичних понять, особливості різних видів і жанрів образотворчого мистецтва та стисло характеризував історичних епох його розвитку. Як показала дослідно-експериментальна робота, електронний демонстраційний матеріал допомагав в освоєнні мистецької інформації, сприяв розвитку в школярів асоціативного мислення, вигадливості, спостережливості до навколишнього світу.

У розділі «Корисне» було подано відеофрагменти та ігри. Таким чином, усі перелічені розділи запропонованого ресурсу становлять електронну версію смислових засад навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології

в початковій школі», орієнтованого на опанування навчального матеріалу в різних видах мистецької діяльності та спрямованого на формування пізнавальної активності учнів молодших класів на уроках мистецтва.

Друга педагогічна умова – *Організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.* Сучасне цілісне інформаційно-освітнє середовище ми розглядали як відкриту педагогічну систему, що базується на інформаційних освітніх ресурсах, сучасних інформаційно-телекомунікаційних засобах і педагогічних технологіях, які спрямовані на формування пізнавальної активності молодших школярів, а також підвищення компетентностей вчителів мистецтва у розв'язанні навчально-пізнавальних та професійних завдань із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища в нашому дослідженні базувалася на наступних принципах:

- багатокomпонентність (містило навчально-методичні матеріали, програмне забезпечення, навчальні системи, технічні засоби, бази даних та інформаційно-довідкові системи, усі види інформаційних сховищ, включаючи аудіо та відео матеріали тощо, які знаходилися у тісному взаємозв'язку між собою);
- інтегральність (інформаційний компонент ІОС містив увесь необхідний комплекс базових знань, необхідних у професійній діяльності вчителів мистецтва в різних видах діяльності на уроці з виходом на світові ресурси; враховував міждисциплінарні зв'язки, включав довідково-інформаційну базу допоміжних навчальних матеріалів, які поглиблювали та деталізували знання школярів на уроках мистецтва, сприяли формуванню їх пізнавальної активності);

— адаптивність (організуючи сучасне цілісне інформаційно-освітнє середовище, ми виходили з того, що останнє не повинно суперечити існуючій системі мистецької освіти в ЗЗСО, не порушувати її принципи побудови і структуру, натомість сприяючи адекватному відображенню актуальних потреб мистецької освіти).

Організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища дозволила досягти:

- підвищення якості та ефективності у процесі навчання на уроках мистецтва;
- активізації процесу формування пізнавальної активності молодших школярів шляхом підвищення мотивації до навчання, прояву пізнавального інтересу до мистецтва, інтенсифікації набуття учнями мистецьких знань, умінь, навичок, допитливості, енергійності, активності на уроках мистецтва;
- покращення умов та якості мистецької освіти молодших школярів в ЗЗСО засобами комп'ютерних технологій;
- залучення вчителів мистецтва до сучасних інформаційних ресурсів у сфері освіти, науки, культури.

Сучасне цілісне інформаційно-освітнє середовище функціонувало в єдності науково-методичного та організаційно-управлінського компонентів.

Науково-методичний компонент передбачав застосування нових методів навчання, як от мультимедійні освітні ресурси. До таких ресурсів належав електронний ресурс навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі», який містив електронний словник з образотворчого мистецтва; нотні архіви; музичні антології; віртуальні музеї (зокрема музеї музичних інструментів); наочний кольоровий і звуковий матеріал для демонстрації з використання можливостей мультимедіа-технологій з освоєння елементарної нотної грамоти; каталог репродукцій картин зарубіжних

та вітчизняних художників, представників минулого та сьогодення; каталог відеоуроків з образотворчого мистецтва; каталог електронних акомпанементів до пісень; відеофрагменти та ігри. Зазначений електронний ресурс давав можливість доповнювати та значно розширювати навчальний матеріал на заняттях з мистецтва, виступав основою для саморозвитку та самореалізації учнів у мистецькій галузі, що сприяло формуванню їхньої пізнавальної активності. При цьому, особлива увага зверталась на те, щоб навчальний матеріал був грамотно організований та структурований. Інформаційно-освітні ресурси на базі Інтернет-технологій вирізнялися формами надання матеріалів, взаємодії викладача та учня, де педагог перш за все виступав в ролі фасилітатора, контролера набутих учнями знань.

Сутність *організаційно-управлінського компоненту* полягала у відповідному алгоритмі створення і застосування комп'ютерних технологій на уроках х мистецтва в ЗЗСО. Так, використання зазначених технологій в освітньо-виховному процесі надавала учням широкий вибір можливостей для самостійного вивчення, багаторазового, варіативного повторення і самоконтролю з урахуванням властивостей людської пам'яті. Відео уроки, віртуальні музеї; наочний кольоровий і звуковий матеріал; відеофрагменти та ігри тощо сприяли створенню умов для побудови індивідуальної траєкторії кожного учня з урахуванням їхніх особистісних можливостей, персоналізованого вибору ними темпу та інтенсивності освоєння навчального матеріалу. При цьому, важливо зауважити, що запропоновані інформаційні комп'ютерні технології розроблялися для учнів з будь-яким рівнем пізнавальної активності та були спрямовані на розвиток усіх її компонентів.

Третя педагогічна умова – *Запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.*

На відміну від контрольної групи, де домінували пояснювально-ілюстративні методи навчання і широко використовувалися способи активізації пізнавальної діяльності, а переважним стилем взаємодії викладача і студентів був авторитарний, в експериментальній групі домінували технології, що ґрунтувалися на теоріях розвивального і проблемного навчання. Акцент робився на формуванні узагальнених способів навчальної діяльності та організації саморегульованого навчання. Переважний стиль взаємовідносин педагога і учнів був демократичний.

Застосування особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів засобами комп'ютерних технологій мало декілька етапів. Перший етап – *цілепокладання*, який реалізовувався через дві форми – самостійне визначення мети під час виконання діяльності та виокремлення мети на основі висунутих вчителем завдань. У традиційному процесі навчання другий варіант є провідним. Проте вимога, яку висував викладач, не завжди ставала особистісно-значущою метою для учнів, звідки виникала невідповідність рольових позицій, причому від самого початку навчання, де педагог виступав в ролі суб'єкта навчання, а школярі – в ролі об'єкта впливів з боку вчителя.

Першою і найважливішою умовою, що визначала суб'єктну позицію учнів у процесі навчання було прийняття ними цілей і завдань навчання як необхідних і особистісно-значущих. Так, школярі мали можливість висувати ті цілі, які б вони хотіли переслідувати при проходженні дисципліни. Далі відбувалося спільне цілепокладання: цілі, які пропонували учні, співвідносилися з цілями, що формулював вчитель, і висувалися спільні, тобто відбувалося спільне цілепокладання. Важливо відмітити, що спільне цілепокладання відбувалося на кожному занятті. Наприклад, ми пропонували учням продовжити цілі, розпочаті педагогом, озвучити цілі, що стояли перед заняттям, просили учнів самим сформулювати необхідні цілі та завдання до заняття. Наприклад: «Який малюнок

до сьогоднішньої теми ви б хотіли намалювати?»; «Яка пісня вам подобається більше? Яку б ви хотіли вивчити, повторити?»; «Який твір ви хотіли б прослухати?» тощо.

З етапом цілепокладання тісно пов'язаний етап *мотивації*. Мотивація приводила у відповідність мету діяльності та засоби її досягнення, зумовлювала доцільність і осмисленість дій у цілісному поведінковому акті особистості. Сила мотиву визначалася ступенем значущості виконуваної діяльності, від неї залежала її інтенсивність. Так, що сильнішою була пізнавальна мотивація у школярів, то складніші завдання вони були здатні розв'язати.

Виходячи з психолого-педагогічних положень, ми припускали, що зміна позиції ролі з суб'єкта на об'єкт дії може «перемістити» мотив до мети і перетворити мету на мотив, який зумовлює народження нової потреби. Наприклад, учень долучається до навчального процесу без знання, мотивований лише необхідністю відвідувати заняття в школі. У цьому випадку навчання також служить метою. Проте, в під час уроків мистецтва учні відчують можливість творчо проявити свої здібності, починають цікавитися різними видами мистецтва, і мета переходить на рівень оволодіння когнітивними операціями. Це було показником динаміки особистості в її проявах і самосвідомості та давало можливість включення кожного учня в навчальний процес на самому початку здобуття знань, формувало їхню пізнавальну активність. При цьому учень, здатний систематизувати, обґрунтовувати й аналізувати свої дії, вступаючи в контакт із вчителем, випробовував власні сили й можливості і відчував себе не як об'єкт впливу, якому нав'язано план дій ззовні, а навпаки, відчував задоволення від можливості робити вибір в процесі роботи, реалізував свої індивідуальні здібності спільно з педагогом в організованій діяльності, набуваючи навичок планування й проектування відповідно до значущості виявлених для себе цілей.

З метою забезпечення необхідної мотивації на заняттях, з учнями обговорювались такі аспекти: чому варто вивчати дану тему, яку користь має її вивчення для життя, чому варто знати цю тему тощо. Актуалізація суб'єктного досвіду учнів дозволяла останнім знайти у дисципліні «Мистецтво» той зміст, який складає основу їх творчого та інтелектуального розвитку та формує вплив на цілісний суб'єктний досвід.

Навчальна діяльність будувалася з урахуванням усунення протиріч між теоретичними знаннями та реальним досвідом школярів. Характер і спрямованість навчальних матеріалів відповідали фактичним знанням, умінням і навичкам дітей, що дозволило їм розвинути власну перспективу та відкрило можливості для управління власним навчанням. Наприклад, вчитель знайомив учнів з новою темою уроку. Однак, учні вже знайомилися з її основними поняттями під час проходження інших предметів, користувалися ними в життєвій практиці, закріплюючи за ними певний зміст. Тому, перш ніж давати визначення ключових понять, вчитель виявляв, що розуміють під цими термінами школярі. Для цього організовувалася вільна (евристична) бесіда, яка стимулювала учнів висловлюватися, не боячись помилитися з приводу того, як вони могли б змістовно визначити ці терміни. У їхніх відповідях розкривалися індивідуальні смисли, які використовувались вчителем з метою їх ненав'язливого переводу у зміст даної дисципліни.

Викладач постійно звертався до школярів із запитаннями такого характеру: що ви знаєте про це, які ознаки, властивості цього визначення могли б виокремити, з якими з них ви вже зустрічалися. Ми просили учнів продовжити незакінчене речення, спираючись на свій життєвий досвід, з'ясовували, чи стикалися діти у своєму житті з тими чи іншими поняттями теми раніше тощо.

У процесі такої бесіди не було правильних чи неправильних відповідей, були різні погляди учнів на досліджуване явище. Завдання вчителя полягало в тому, щоб не примушувати, а переконувати учнів прийняти той зміст, який

закладено наукою. Школярі не просто засвоювали готові зразки, а усвідомлювали, як їх отримано, якою мірою вони відповідають не тільки науковому знанню, а й особистісно значущим цінностям. Таким чином, науковий зміст народжувався як знання, яким володіє не тільки викладач, а й учні, відбувався своєрідний обмін знаннями, колективний відбір його змісту.

На наступному етапі діалогічної співпраці організовувалась проблемна ситуація, яка призводила до суб'єкт-суб'єктного спілкування. При цьому ми враховували, що тільки за умови застосування адекватних методів і форм навчання, а також організації рольового сценарію діалогового спілкування відбуватиметься взаємообумовленість та взаємозв'язок способів викладання і способів навчання. Це, своєю чергою, забезпечувало співробітництво вчителя й учнів, що виявлялося у спільному конструюванні та виборі способів дій щодо розв'язання навчальних завдань.

Таким чином, при дотриманні в ході навчального процесу логічної послідовності обґрунтованих етапів особистісно зорієнтованого підходу, кожен учень мав можливість діяти як суб'єкт виконуваної діяльності, як свідомо діюча особа, де він мав можливість розвиватися, та де створювались відповідні умови для формування пізнавальної активності молодших школярів.

На наступному етапі експериментального дослідження було організовано підсумкові зрізи, які дозволили зафіксувати зміни, що відбулися в учасників експериментальної групи під впливом встановлених педагогічних умов. Отримані дані наведені в таблицях 3.5, 3.6, 3.7. Слід підкреслити, що діагностику прикінцевих зрізів ми проводили за допомогою тих же методів, що й на початковому етапі експериментальної роботи (параграф 3.1).

Так, у результаті проведеної роботи в контрольній групі кількість молодших школярів за мотиваційно-вольовим критерієм пізнавальної активності істотно не змінилася: низький (репродуктивний) рівень мав дещо нижчі показники – (50% до експерименту та 35% – після). Середній (пошуково-

репродуктивний) – зменшився з 30% до 25%; кількість молодших школярів, що мали достатній (евристичний) рівень, збільшилася з 13,4% до 23,4%, а на високому (творчому) рівні – збільшилася з 6,6% до 16,6%.

В експериментальній групі кількість молодших школярів за мотиваційно-вольовим критерієм пізнавальної активності, які мають низький (репродуктивний) і середній (пошуково-репродуктивний) рівні, зменшилася з 61,9 % до 20,5 % і з 22 % до 14,7%; кількість молодших школярів, які мали достатній (евристичний), збільшилася з 11,7 % до 28 %, а на високому (творчому) рівні – збільшилася з 4,4 % до 36,8 %, що відображено в таблиці 3.5. та на рисунку 3.4.

Таблиця 3.5

Результати діагностувального зрізу з виявлення у школярів показників мотиваційно-вольового критерію пізнавальної активності після експерименту

Рівні	Кількість (КГ 60 осіб)	%	Кількість (ЕГ 68 осіб.)	%
Високий (творчий)	10	16,6	25	36,8
Достатній (евристичний)	14	23,4	19	28
Середній (пошуково-репродуктивний)	15	25	10	14,7
Низький (репродуктивний)	21	35	14	20,5

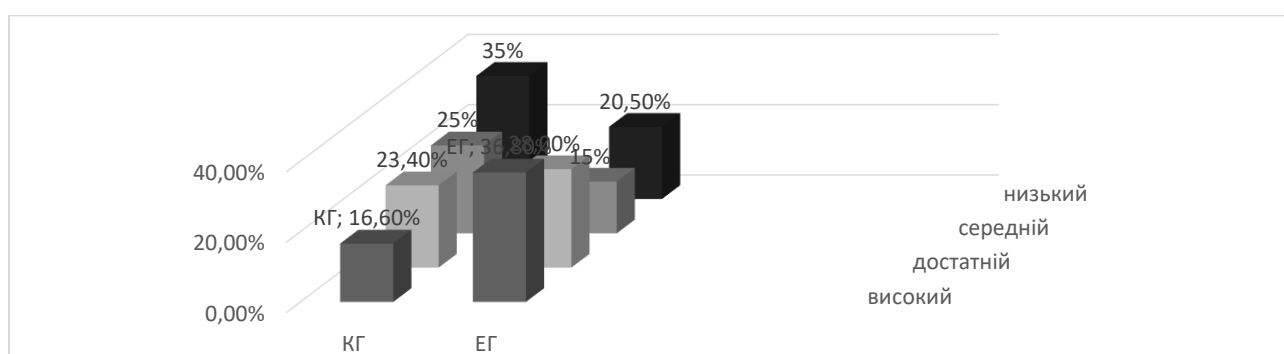

Рис. 3.4. Рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за мотиваційно-вольовим критерієм після експерименту

У результаті проведеної роботи в умовах ЗЗСО в контрольній групі пізнавальний критерій у молодших школярів істотно не змінився: низький (репродуктивний) рівень зменшився з 65,1 % до 51,6 %, середній (пошуково-репродуктивний) – збільшився з 18,3 % до 26,7 %; кількість молодших школярів, які мали достатній (евристичний) рівень, збільшилась з 11,6 % до 15 %, а на високому (творчому) рівні після експерименту перебувало 6,7 % молодших школярів, що на 1,7 % вище.

В експериментальній групі пізнавальний критерій у молодших школярів, які мали низький (репродуктивний) рівень, зменшився з 75,1 % до 23,5 %, на середньому (пошуково-репродуктивний) рівні – збільшився з 14,7 % до 26,5 %; кількість молодших школярів, які мали достатній (евристичний) рівень збільшилась із 7,3 % до 35,2 %, а на високому (творчому) рівні – збільшилась із 2,9 % до 14,8 %, що відображено в таблиці 3.6 та на діаграмі 3.5.

Таблиця 3.6.

Результати діагностувального зрізу з виявлення у школярів показників пізнавально-діяльнісного критерію пізнавальної активності після експерименту

Рівні	Кількість (КГ 60 осіб)	%	Кількість (ЕГ 68 осіб.)	%
Високий (творчий)	4	6,7	10	14,8
Достатній (евристичний)	9	15	24	35,2
Середній (пошуково-репродуктивний)	16	26,7	18	26,5
Низький (репродуктивний)	31	51,6	16	23,5

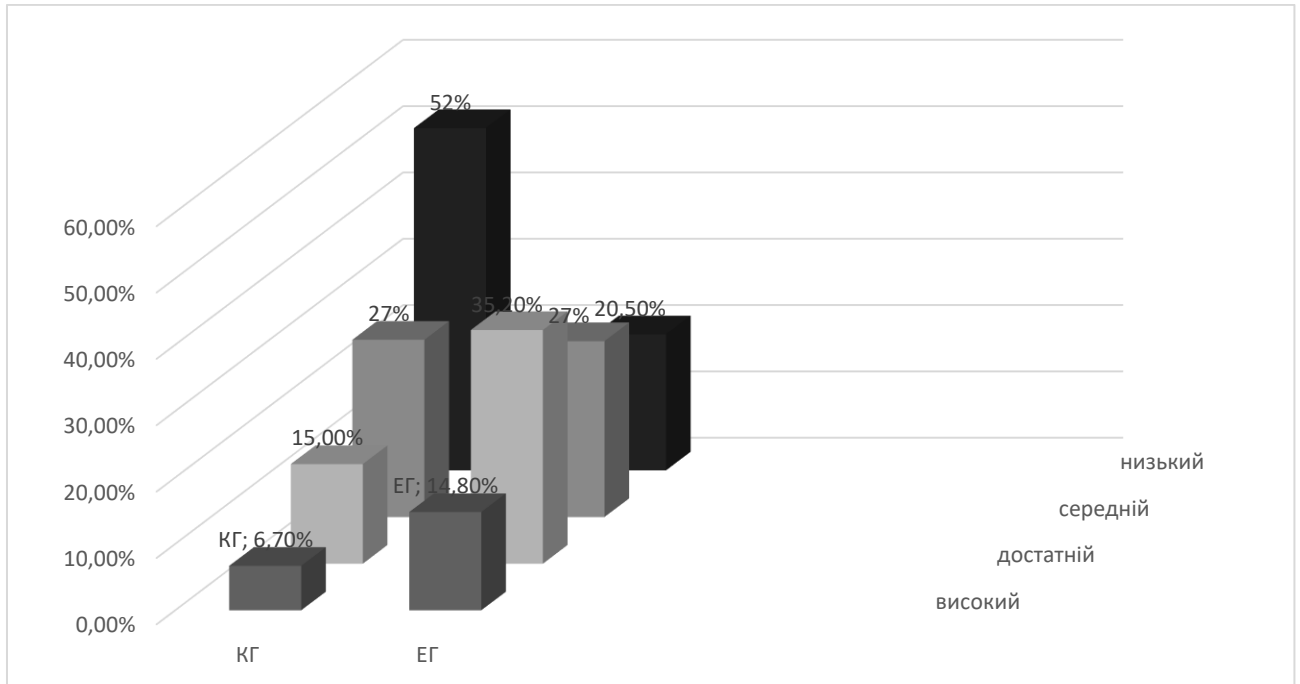

Рис. 3.5. Рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за пізнавально-діяльнісним критерієм після експерименту

У результаті запровадження спеціально організованих педагогічних умов з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій в контрольній групі особистісний критерій істотно не змінився: на рівнях низький (репродуктивний) і середній (пошуково-репродуктивний) залишилися 25 % і 20 %, у той час, як до експерименту ці показники становили 35 % та 30 % відповідно. Кількість молодших школярів, які мали достатній (евристичний) і високий (творчий) рівні, збільшилась із 15 % до 30 % та з 20 % до 25 %.

У той час, в експериментальній групі кількість молодших школярів, які мали низький (репродуктивний) рівень, зменшилась із 50,1 % до 16,1 %, середній (пошуково-репродуктивний) рівень залишився майже таким самим (22 % до експерименту та 25 % – після). Кількість молодших школярів, які мали достатній (евристичний) та високий (творчий) рівні збільшилась з 13,2 % до 27,9 % та з

14,7 % до 31 % відповідно, що візуально відображено в таблиці 3.7 та на рисунку 3.6.

Таблиця 3.7

Результати діагностувального зрізу з виявлення у школярів показників особистісного критерію пізнавальної активності після експерименту

Рівні	Кількість (КГ 60 осіб)	%	Кількість (ЕГ 68 осіб.)	%
Високий (творчий)	15	25	21	31
Достатній (евристичний)	18	30	19	27,9
Середній (пошуково-репродуктивний)	12	20	17	25
Низький (репродуктивний)	15	25	11	16,1

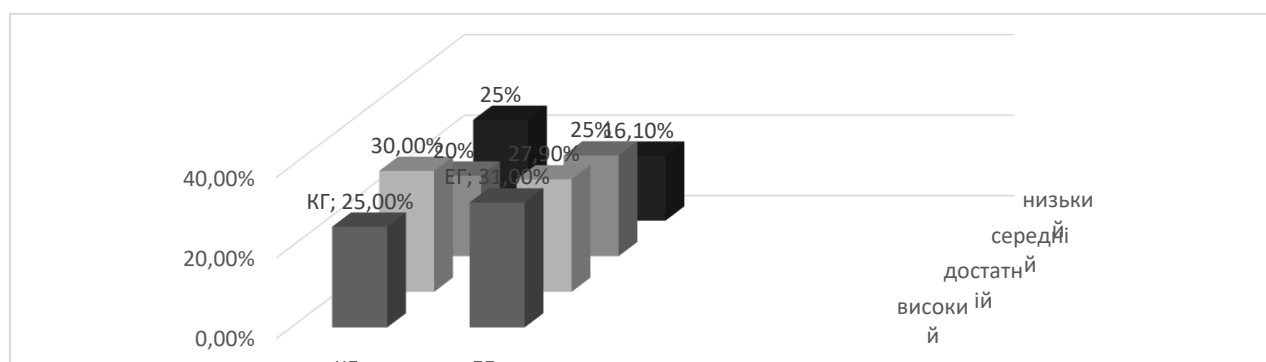

Рис. 3.6. Початковий рівень сформованості пізнавальної активності молодших школярів за особистісним критерієм після експерименту

У таблиці 3.8 представлені зведені дані щодо сформованості пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій після впровадження дослідно-експериментальної роботи в контрольних та експериментальних групах.

Таблиця 3.8

Зведені дані щодо сформованості пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій після впровадження дослідно-експериментальної роботи

Рівні	Кількість (КГ 60 осіб)	%	Кількість (ЕГ 68 осіб.)	%
Високий (творчий)	29	16,1	56	27,4
Достатній (евристичний)	41	22,7	62	30,3
Середній (пошуково-репродуктивний)	43	24	45	22
Низький (репродуктивний)	67	37,2	41	20,3

На рисунку 3.7 наочно зображені зведені дані щодо сформованості пізнавальної активності учнів в експериментальній та контрольній групах після впровадження дослідно-експериментальної роботи (у %).

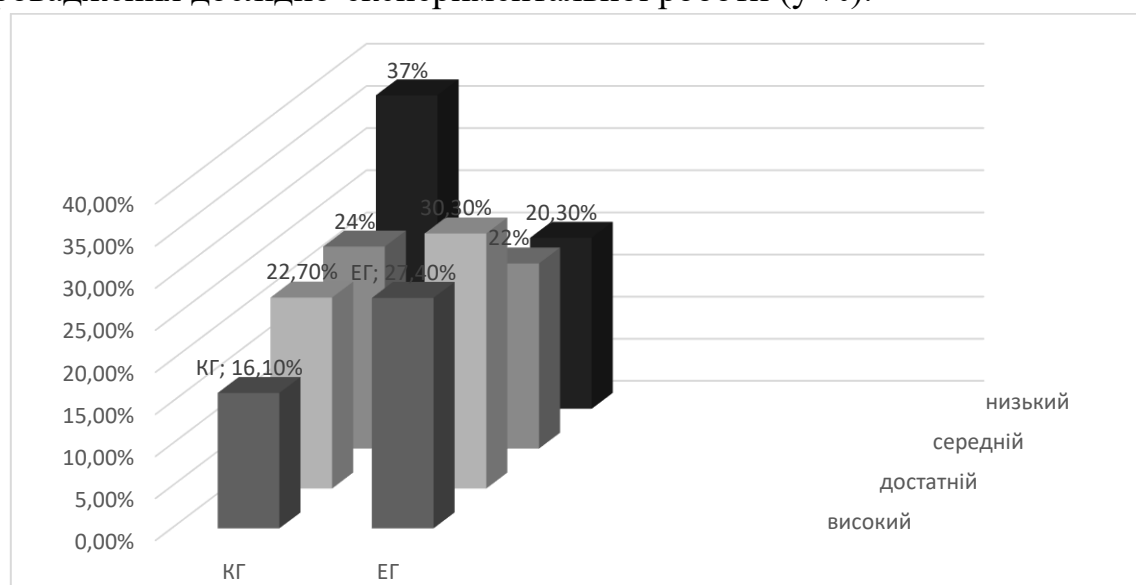

Рисунок 3.7. Сформованість пізнавальної активності молодших школярів в контрольній та експериментальній групах після впровадження дослідно-експериментальної роботи (у %)

де: I – високий (творчий) рівень; II – достатній (евристичний) рівень; III – середній (пошуково-репродуктивний) рівень; IV – низький (репродуктивний) рівень.

Отже, повторне опитування та його аналіз показали, що комп'ютерні технології активно впроваджуються в навчальний процес учнів молодших класів, практично всі опитані школярі не мислять себе без сучасних технологій.

Більшість дітей певною мірою знають, як користуватися комп'ютером, але вони використовують його переважно для розваги. Невеликий відсоток опитаних учнів використовує комп'ютерну техніку для підготовки до занять та освоєння пізнавальних і освітніх програм. Значна частка молодших школярів вважає, що в мистецькому навчанні необхідно використовувати комп'ютерні технології.

На послідуєчому етапі наша робота була спрямована на виявлення виявлення міри залежності між формуванням пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, та компонентами досліджуваного утворення, а саме: мотиваційним, когнітивно-процесуальним, особистісно-пізнавальним. Задля вирішення цього завдання ми застосували метод кореляційного аналізу, здійснивши його за такою формулою:

$$r_{xy} = \frac{n \times \sum (x_i \times y_i) - (\sum x_i \times \sum y_i)}{\sqrt{[n \times \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2] \times [n \times \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2]}} \quad [85].$$

де: X_i – значення незалежної змінної; Y_i – значення залежної змінної; $\bar{X}$ – середнє значення незалежної змінної; $\bar{Y}$ – середнє значення залежної змінної; n – кількість спостережень.

Фактор X_i послідовно розглядався як мотиваційний, когнітивно-процесуальний, особистісно-пізнавальний компоненти. Значення фактора Y_i у статистичній обробці становило загальний індекс рівня сформованості пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва після введення спеціальних педагогічних умов. Дані, які були отримані завдяки здійсненому кореляційному аналізу з виявлення залежності між рівнем сформованості пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва та компонентами досліджуваної активності представлено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

Результати кореляційних зв'язків між рівнем сформованості пізнавальної активності молодших школярів та її компонентами

№	Компоненти	Коефіцієнт
1	Мотиваційний	0,7
2	Когнітивно-процесуальний	0,86
3	Особистісно-пізнавальний	0,8

Так самий тісний зв'язок було виявлено між рівнем сформованості пізнавальної активності молодших школярів та когнітивно-процесуальним компонентом (0,86).

Другий компонент, який відзначився тісним зв'язком – особистісно-пізнавальний. У порівнянні з когнітивно-процесуальним компонентом він виявився не надто нижчим, і відповідав значенню 0,8.

Співвідношення між рівнем сформованості пізнавальної активності молодших школярів та мотиваційним компонентом виявилось найнижчим у порівнянні з попередніми компонентами досліджуваного утворення, що в числовому вираженні склало 0,7.

Як бачимо, аналіз отриманих в результаті проведення формувального експерименту даних засвідчує необхідність та доцільність введення спеціально організованих педагогічних умов з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Висновки до третього розділу

Метою запровадженої дослідно-експериментальної роботи було вирішення таких поставлених завдань: проведення констатувального та формувального етапів експериментального дослідження, визначення рівнів

сформованості пізнавальної активності молодших школярів; представлення результатів, отриманих у процесі визначених нами етапів дослідження.

Метою констатувального етапу було визначення контрольної та експериментальної груп для проведення дослідження, виявлення початкового рівня сформованості пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва. У процесі проведення зазначеного етапу було діагностовано мотиви навчання школярів; прояв пізнавального інтересу до мистецтва; здатність учнів до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями та способами в галузі мистецтва; сформованість у школярів мистецьких знань, умінь, навичок; успішність у виконанні різних мистецьких завдань та міра інтенсивності участі учнів у різних видах мистецької діяльності; особистісні якості, серед яких: енергійність, активність на уроках мистецтва; допитливість та сумлінність.

Кількісний та якісний аналіз отриманих результатів довів, що на етапі діагностувального експерименту не було виявлено значного контрасту у показниках контрольних та експериментальних груп. Критерії пізнавальної активності молодших школярів у процесі спостереження та аналізу педагогічних ситуацій на уроках та на позакласних заняттях за проявами у них енергійності, допитливості, сумлінності, самостійності, цілеспрямованості, стійкості уваги, інтелектуальної ініціативи, навчально-пізнавальної потреби, що виступає мотивацією пізнання мистецтва, усвідомлення учнями значимості предметів мистецького спрямування, знаходилися на низькому (репродуктивному) і середньому (пошуково-репродуктивному) рівнях.

Мета запровадження формувального експерименту полягала у здійсненні апробації спеціально організованої методики, яка передбачала перевірку ефективності розроблених педагогічних умов формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій: запровадження навчального комплексу «Мистецтво й комп'ютерні

технології в початковій школі»; організація сучасного цілісного інформаційно-освітнього середовища, що сприятиме підвищенню інтенсивності та результативності процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій; запровадження особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Серед запропонованих засобів і форм роботи, які були застосовані з метою підвищення рівня сформованості пізнавальної активності молодших школярів були: *форми*: уроки мистецтва, позакласні заходи, музична творчість, драматизація пісень, казок, музичні концерти, імпровізації; *засоби*: навчальний комплекс «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»; комп'ютерна техніка (синтезатори, комп'ютерні програми, мінусовки, інтерактивні мультимедійні диски); електронний ресурс (каталог репродукцій картин зарубіжних та вітчизняних художників, представників минулого та сьогодення; каталог відеоуроків з образотворчого мистецтва; каталог електронних акомпанементів до пісень; відеофрагменти та ігри).

Перевірка ефективності експериментальної методики з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій пройшла успішно. Про це свідчать показники за всіма визначеними критеріями пізнавальної активності, які серед учнів експериментальної групи були значно вищими, ніж серед учнів контрольної.

Після запровадження експериментальної методики, кількість учнів з високим (творчим) рівнем сформованості пізнавальної активності, що брали участь в експерименті, склала 27,4%, в той час, як у контрольній групі цей показник дорівнював 16,1%. Достатній (евристичний) рівень в експериментальній групі склав 30,3%, у контрольній – 22,7%. Після експерименту до середнього (пошуково-репродуктивного) рівня сформованості пізнавальної активності в

експериментальній групі належало 22% учнів, у контрольній – 24%, кількість учнів з низьким (репродуктивним) рівнем склала 20,3% в експериментальній групі, та 37,2% в контрольній.

Таким чином, після введення в навчально-вихований процес ЗЗСО спеціально організованих педагогічних умов з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, рівень досліджуваної активності зріс серед школярів як експериментальних, так і контрольних груп, проте не так помітно в останніх.

Грунтуючись на отриманих результатах проведеної роботи було з'ясовано, що в експериментальних групах відбулися вагомі позитивні зміни. Статистично не значущі позитивні зрушення в учнів контрольних груп пояснювались відсутністю цілеспрямованої роботи в напрямку формування їх пізнавальної активності.

Таким чином, беручи до уваги отримані в ході експериментального дослідження дані можна зробити висновок, що реалізація експериментальної методики з формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій та впровадження спеціальних педагогічних умов сприяли активізації досліджуваного процесу, що підтверджують дані прикінцевого зрізу.

Основні наукові результати опубліковані у працях [196; 182].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне обґрунтування і запропоновано нове вирішення проблеми формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, що зумовило розробку та впровадження в навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти експериментальної моделі і методики формування досліджуваного утворення. Обґрунтування зазначених аспектів та запровадження експериментального дослідження дали можливість зробити наступні **висновки**.

1. Беручи до уваги здійснений аналіз джерельної бази дослідження було схарактеризовано стан розробленості проблеми формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій.

Визначено, що активність є рисою особистості, яка характеризується потребою та здатністю здобувати знання та способи дій, вмінням вирішувати пізнавальні завдання без прямої сторонньої допомоги, здатністю «приспосовувати» оновлені знання чи способи дій до нових умов, унаслідок чого діяльність набуває пізнавальної самостійності. Така самостійність вважається результатом високого розвитку індивідуальної активності.

Виявлено, що молодший шкільний вік є сенситивним до формування пізнавальної активності. Це пов'язано з тим, що діти молодшого шкільного віку мають конкретно-абстрактне мислення, порівняно високий рівень розумового розвитку та інтелектуальних здібностей, для них характерна активність, інтерес до нового, незвіданого, бажання вчитися в школі, розвинена емоційна сфера, потреба в знаннях і нових враженнях, що є новоутвореннями молодших школярів.

Доведено, що сьогодні неможливо обійтися без використання комп'ютерних технологій – ефективного засобу обробки інформації, поданої у

формі слів, кольорів і звуків. На відміну від традиційних підручників, комп'ютерні технології дають можливість миттєвого зворотного зв'язку за діями учня: повторення, засвоєння, уточнення та перехід до більш складного матеріалу. В результаті взаємодії людини і комп'ютера в освітньому просторі просувається мета здобуття знань, як генератора системи загальнолюдських цінностей. По-перше, новим є розуміння світу мистецтва у вигляді технічних можливостей комп'ютерних технологій (колір, графіка, звук) за допомогою слухових і зорових аналізаторів; по-друге, їх використання в мистецькій освіті підвищує пізнавальну активність молодших школярів і викликає позитивне емоційне ставлення до навчання.

Доведено, що мистецько-педагогічна поняттєва база не містить визначення ключового поняття дослідження, що зумовило необхідність його авторської інтерпретації. Так, пізнавальна активність молодших школярів визначається нами як *інтегративне особистісне утворення, яке знаходить свій прояв в інтенсивному вивченні дійсності, породжується потребою та передбачає стійкий інтерес і готовність до свідомої творчої пізнавальної діяльності.*

2. Обґрунтовано структуру навчально-пізнавальної активності молодших школярів, до якої увійшло три взаємопов'язані компоненти: *мотиваційний* (передбачає мотивацію, зумовлену інтересом до досліджуваного предмету, та в цілому до мистецтва; здатності школярів до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями, вміннями та навичками в мистецькій галузі), *інтелектуально-процесуальний* (включає наявність у школярів необхідних знань про мистецтво, сформованість відповідних умінь та навичок; здатність до успішного виконання різноманітних мистецьких завдань; інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності), *особистісно-пізнавальний* (визначає рівень енергійності та активності школярів на уроках мистецтва, допитливість та сумлінність у процесі набуття учнями мистецьких знань, умінь та навичок).

3. Розроблено модель та обґрунтовано методику формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, в межах якої визначено:

- *блоки* (цільовий, змістово-процесуальний, оцінно-результативний);
- *наукові підходи та принципи* формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. Серед них: наукові підходи (особистісно зорієнтований; діяльнісний). Принципи (*сучасної системи мистецької освіти школярів*: діяльнісного освоєння мистецтва, формування інтересу до музичної діяльності, захопленості музичною діяльністю, варіативності та гнучкості, розвитку естетичного почуття; *загальнопедагогічні*: свідомості та активності, науковості, системності, зв'язку навчання з практикою, доступності, наочності);
- *педагогічні умови*: мотивація школярів на оволодіння музично-естетичною культурою як пріоритетною якістю майбутнього музиканта; застосування інтерактивних форм і методів розвитку музично-естетичної культури школярів в умовах ДМШ; застосування технології «створення ситуації успіху» в навчально-виховному середовищі ДМШ.
- *форми та засоби реалізації*. *Форми*: урок мистецтва, позакласні заходи, музична творчість, драматизація пісень, казок, музичні концерти, імпровізації. *Засоби*: навчальний комплекс «Мистецтво й комп'ютерні технології в початковій школі»; комп'ютерна техніка (синтезатори, комп'ютерні програми, мінусовки, інтерактивні мультимедійні диски); електронний ресурс (каталог репродукцій картин зарубіжних та вітчизняних художників, представників минулого та сьогодення; каталог відеоуроків з образотворчого

мистецтва; каталог електронних акомпанементів до пісень; відеофрагменти та ігри).

4. Встановлено критерії та показники пізнавальної активності молодших школярів: мотиваційно-вольовий (мотиви навчання; прояв пізнавального інтересу до мистецтва; здатність до мобілізації фізичних і розумових сил у процесі оволодіння знаннями та способами в галузі мистецтва); пізнавальний (сформованість мистецьких знань, умінь, навичок; успішність у виконанні різних мистецьких завдань; інтенсивність участі у різних видах мистецької діяльності); особистісний (енергійність, активність на уроках мистецтва; допитливість; сумлінність). Визначено рівні сформованості досліджуваного утворення: високий (творчий рівень), достатній (евристичний рівень), середній (пошуково-репродуктивний рівень), низький (репродуктивний рівень).

5. Експериментально перевірено ефективність моделі та методики формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій, що підтверджує відмінність підсумкових зрізів в експериментальній та контрольній групах: відсоток учнів ЕГ, що володіли високим (творчим) рівнем сформованості пізнавальної активності склав 27,4%, в той час, як у контрольній групі цей показник дорівнював 16,1%. Достатній (евристичний) рівень в експериментальній групі склав 30,3%, у контрольній – 22,7%. Після експерименту до середнього (пошуково-репродуктивного) рівня сформованості пізнавальної активності в експериментальній групі належало 22% учнів, у контрольній – 24%, кількість учнів з низьким (репродуктивним) рівнем склала 20,3% в експериментальній групі, та 37,2% в контрольній.

Експериментально доведено, що ефективність процесу формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій можлива за умови запровадження в навчально-виховний процес спеціально організованої методики.

Дослідження не вичерпує перспективи подальших наукових пошуків, спрямованих на вирішення проблеми формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. Подальшого дослідження потребують питання наступності формування пізнавальної активності між молодшою та середньою школами, підготовки майбутніх учителів початкової школи до виконання завдань у сфері виховання пізнавальної активності молодших школярів при взаємодії різних видів діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамюк Д. Поняття технології: встановлення змісту та співвідношення з іншими суміжними поняттями. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). С. 34–41.
2. Алексеева Г. М. Інтерактивні комп'ютерні технології навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. №6. С. 28–31.
3. Амонашвілі Ш.О. Школа життя. Хмельницький : Подільський культурно просвітницький центр ім. М.К. Реріха, 2002. 170 с.
4. Бадер С. Діалог як технологія формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у фаховій підготовці. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 2. С. 15–18.
5. Безпалько О.В. Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні [Електронний ресурс]. *Вісн. психології і педагогіки*. 2012. Вип. 8. Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua>
6. Бех І. Д. Виховання особистості : наук. видання. Київ : Либідь, 2006. Кн. 3 : Сходження до духовності. 2006. 272 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2006. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. 2006. 344 с.
8. Бех І. Д. Почуття успіху у вихованні особистості. *Початкова школа*. 2005. № 1. С. 8–11.
9. Бех І. Д. Принципи сучасної освіти. *Світ виховання*. 2005. № 5(12). С. 7–11.
10. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ : ІЗМН, 1998. 178 с.
11. Белякова С. Психологічні особливості розвитку уваги молодших школярів. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. №10 (15). С. 412–424.
12. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2008. 684 с.

- 13.Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Київ : Віпол, 1987. 96 с.
- 14.Білоусова Н. Механізми формування потреби у самовдосконаленні. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. №10 «Методологія і теорія педагогіки». С. 25–29.
- 15.Бовсунівська Г., Трохименко Т. Діяльнісний підхід як основа організації освітнього процесу в початковій школі. *Житомирщина педагогічна*. 2022. № 2(26).URL: https://znayshov.com/News/Details/zhytomyrsh_chyna_pedahohichna_2_2022.
- 16.Богданова С. А. Проблема визначення структури пізнавальної активності в контексті суб'єктно-діяльнісного підходу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2013. Вип. 42(66). С. 8–14.
- 17.Боднар А. Я. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2014. Т. 162. С. 32–38.
- 18.Бойко Н. О. Формування ціннісного ставлення учнів до мистецтва засобами музики. *Педагогічний пошук*. 2017. № 2. С. 28–31.
- 19.Бойко Н.О. Дидактичні умови формування пізнавального інтересу у школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, 1999. 19 с.
- 20.Брежнєва О.Г. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. 1998. № 2. С. 12-14.
- 21.Буряк В. Система дидактичних умов ефективно організації навчальної пізнавальної діяльності. *Рідна школа*. 2007. №9. С. 25–27.
- 22.Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник. Київ : «Центр учб. л-ри», 2007. 968 с.

23. Ватан Ю. П. Структура та сутність метакогнітивної активності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. Вип. 3. С. 10–14.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. В. Бусел]. Київ : Ірпінськ ВТФ “Перун”, 2002. 1440 с.
25. Вербівський Д. С. Електронне освітнє середовище навчання математичних дисциплін: принципи побудови і структура. *Наукові записки*. 2018. № 173(2). С. 55–58.
26. Вікторенко І. Л. Формування пізнавальної активності молодших школярів у процесі організації їхнього спілкування з батьками: дис. канд. пед. наук. Слов’янськ, 2001. 180 с.
27. Вікторова Л. В., Кочарян А. Б., Мамчур К. В., Коротун О. О. Artificial intelligence and chatterbots application in foreign language learning. *Інформаційно-комунікаційні технології в освіті. Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32, т. 2. С. 166–173.
28. Воляннюк А. Мотивація як фактор підвищення навчальної успішності молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Педагогіка*. Том 1, № 27, с. 241-245
29. Впровадження комп’ютерних технологій навчання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2015. Вип. 52. С. 194-199.
30. Габа І. М. Соціально-психологічні складові розвивального потенціалу освітнього середовища вищого навчального закладу : дис. канд. псих. наук : 19.00.05 – Соціальна психологія, психологія соціальної роботи. – Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2018. 222 с.

31. Гаврилюк В.Ю. Створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища сучасного позашкільного навчального закладу : методичний посібник / В.Ю. Гаврилюк. Біла Церква : КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. 48 с.
32. Гаврилюк В. Ю. Теоретичні аспекти створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища сучасного позашкільного навчального закладу. *Народна освіта*. 2016. Вип. 3. С. 49–57.
33. Галкін С. Активізація навчально-виховної діяльності учнів як засіб підвищення ефективності навчально-виховного процесу. *Управління школою*. 2004. №3. С. 12–15.
34. Гнатюк О.В. Роль учителя у формуванні мотивації молодших школярів до навчання в інформаційному суспільстві. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2020. № 19. С. 19-23.
35. Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання. *Рідна школа*. 2004. № 6. С. 15–17.
36. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
37. Гончарук П. А. Психологія навчання. Київ : Вища шк. Вид-во при КДУ, 1985. 143 с.
38. Гордієнко Т. Білоусова Н. Прийоми організації діяльнісного підходу в початковій школі на уроках «Я досліджую світ». *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"*; (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). 2023. Вип. 3. С. 30–37.
39. Грабовська С. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології. 2010. Т. XII, ч. 1. С. 171–181.
40. Гришина Т. В. Освітня технологія як об'єкт методичної роботи. Харків : Основа, 2003. 96 с.

41. Гришко О.І., Клевака Л.П. Психологопедагогічні умови формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти. Психологопедагогічні координати розвитку особистості: зб. наук. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. (2–3 червня 2020 р., м. Полтава). Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. С. 114–119.
42. Гуревич Р.С. Інформаційні технології навчання : інноваційний підхід : навчальний посібник / Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю., Шевченко Л.С. ; за ред. Гуревича Р.С. Вінниця : Планер, 2013. 499 с.
43. Гурлева Т.С. Суб'єктність як основа особистісного розвитку взаємодіючих учасників освітнього процесу Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. С. 40–52.
44. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів. *Рідна школа*. 2002. №6. С. 18–20.
45. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: 2-ге вид., допов. Київ : Академвидав, 2012. 349 с.
46. Дубатовк В., Паламарчук О. Психологічна сутність поняття шкільного освітнього середовища та його роль у розвитку особистості сучасного учня. *Габітус. Серія: Загальна психологія. Історія психології*. 2021. Вип. 32. С. 51–54.
47. Дубовська Л., Дешко О. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». Психолого-педагогічні науки. 2021. №1. С. 52–58.
48. Дубровіна І. Пізнавальна активність як стан готовності учнів до пізнавальної діяльності. *Електронне наукове фахове видання «Народна освіта»*. <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/169>

- 49.Єжова О. О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 39–43.
- 50.Живцова Л. Штучний інтелект: сутність та перспективи розвитку. *Український журнал будівництва та архітектури*. 2023. № 3 (015) С. 66–71.
- 51.Забродський М. М. Вікова психологія : Навч. посібник. Тернопіль, 2005. С. 57–70.
- 52.Загальна психологія : Навчальний посібник / О. Скрипченко, Л. Долинська та ін. Київ : А.Г.Н., 2002. 464 с.
- 53.Загальна психологія : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. С. Максименка. Київ : Форум, 2000. 272 с.
- 54.Заря Л.О. Суть і зміст методики формування інтересу до музики у молодших школярів з використанням мультимедійних технологій у процесі вивчення дисципліни «Музика». *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2011. Вип. 26. С. 39-46.
- 55.Зубцова Ю. Генеза методології діяльнісного підходу в освіті. *Інноваційна педагогіка. Серія: Загальна педагогіка та історія педагогіки*. 2022. Випуск 48. Т. 1. С. 27–31.
- 56.Зубцова Ю. Особливості реалізації діяльнісного підходу в початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 50. Т. 1. С. 14–17.
- 57.Зубцова Ю., Рома О. Організаційно-методичні засади підготовки майбутніх учителів до запровадження діяльнісного підходу в початковій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 2. С. 155–158.
- 58.Ігнатенко М.Я. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів старших класів при вивченні математики: Дис. ... докт. пед. наук. Київ, 1997. 335 с.
- 59.Ігнатенко М. Методологічні та методичні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів старших класів при вивченні математики : автореферат дис. д-ра пед. наук : 13.00.02 - теорія та методика навчання

- (математики). Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ : НПУ ім. М.Драгоманова, 1997. 46 с.
60. Інформаційні технології як фактор соціальної трансформації суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013 № 9. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_9
61. Калошин В. Позитивне мислення як чинник професійного самовизначення молоді в умовах ПТНЗ: методичний посібник. Київ : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2012. 114 с.
62. Карпенко К., Мирончук Н. Формування у молодших школярів пізнавальної активності засобами гри. *Наукове мислення : збірник статей учасників тридцять сьомої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього»*, м. Дніпро, 30 квітня – 15 травня 2020 р. Дніпро, 2020. С. 9–11.
63. Киричук О. Формування в учнів активної життєвої позиції. Київ : Рад. школа, 1983. 136 с.
64. Киричук О. І. Виховання в учнів інтересу до навчання. Київ : Знання, 1986. 48 с.
65. Княжева І. Технологічний підхід у педагогічній освіті. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 63. Т. 1. С. 163–166.
66. Коберник Г. І. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів в умовах диференційованого навчання (на матеріалі уроків математики): дис. ... канд. пед. наук. К., 1995. 232 с.
67. Коберник О. Життєва активність учнів сільської школи: зміст, складники та індикатори. *Педагогіка і психологія*. 2000. №4. С. 51–60.
68. Коваль О. Педагогічні умови формування інтересу школярів до музичної діяльності. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*. 2020. №1. С. 60–67.

- 69.Ковтун Н. До проблеми визначення поняття «соціальна активність». *Українська полоністика. Історико-філософські дослідження*. 2014. Випуск 11. С. 129–137.
- 70.Козачук С. А. Визначення психологічних особливостей пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип.16. С. 532–542.
- 71.Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори : у трьох томах. Т. 1. Велика дидактика / Ян Амос Коменський ; під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. Красновського А. А. Київ : Рад. школа. 1940. 248 с.
- 72.Косовець В. І. Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 23 с.
- 73.Костюк Г. С. Навчання і розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1968. № 6. С. 967.
- 74.Костюк Г. С. Актуальні питання навчання і розвитку молодшого школяра. *Навчання і розвиток молодших школярів: Матеріали міжреспубліканського симпозиуму*. Київ, 1970. С. 3–8.
- 75.Котирло В. К. Початковий період у навчанні школярів Київ : Знання, 1985. 48 с.
- 76.Кремешна Т. Формування педагогічної самоефектності майбутніх учителів музики. Дис. канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Південноукраїнський педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2008. 249 с.
- 77.Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
- 78.Лещук С.О. Деякі психолого-педагогічні аспекти активізації навчально-пізнавальної діяльності старшокласників. *Науковий часопис НПУ імені*

- М.П.Драгоманова. Серія № 1. Фізико-математичні науки. 2004. Випуск. 1. С. 9–15.*
- 79.Липецький О. Особливості формування пізнавальної самостійності підлітків у процесі дослідницької діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2010. Вип. 2 (14). С. 416–425.*
- 80.Литвиненко О. Технологія формування соціальної активності молодших школярів у позаурочній виховній діяльності. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. 1. С. 86–91.*
- 81.Лісовий В. Особистісно-діяльнісний підхід до професійного розвитку майбутнього фахівця у галузі музичної педагогіки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2021. 2(101) Ч.2. С. 69–78.*
- 82.Лобова О. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика: монографія. Суми : Мрія, 2010. 515 с.
- 83.Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів (Спецкурс з дидактики) : навч. посібник для пед. ін-тів. Харків : Основа при ХДУ, 1990. 89 с.
- 84.Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів ; [монографія]. 2-ге вид., доп. Харків : Харк. держ. пед. ун. ім. Г. С. Сковороди : О.В.С., 2000. 164 с.
- 85.Лук'яненко І. Г. Економетрика: Підручник. Київ : Товариство «Знання», КОО, 1998. 494 с.
- 86.Лякішева А. Розвиток пізнавальних інтересів старших дошкільників як наукова проблема. *Педагогічний часопис Волині. 2018. № 4(11). С. 33–38.*
- 87.Ляшенко О. І. Розвиток навчально-пізнавальної компетентності учнів основної школи у навчанні фізики. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 109. С. 68–73.*
- 88.Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини. Київ : Знання, 2007. 48 с.

- 89.Максименко С.Д. Генетико-психологічні проблеми становлення особистості. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі: Колективна монографія / [Максименко С.Д., Куценко-Лада Г.В., Пророк Н.В. та ін.]; за редакцією Максименка С.Д. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 400 с.
- 90.Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетикомоделюючий підхід: монографія. Київ : Слово, 2013. 592 с.
- 91.Мар'яненко Л. Пізнавальна діяльність учнів різного шкільного віку у навчанні. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. 2009. Випуск 3. С. 242–252.
- 92.Мар'яненко Л.В. Роль пізнавальної активності та інших особистісних чинників в розвитку пізнавальної діяльності учнів різного шкільного віку. Психолого педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі: Моногр. / С.Д. Максименко [та ін]; Ін т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ : Інформаційно аналітичне агенство, 2008. С. 307–344.
- 93.Мартинов Р.С. Технократична свідомість: до з'ясування проблеми витоків і умов існування. *Мультиверсум: філософський альманах*. 2004. № 41. С. 204–213.
- 94.Мартинюк Т. С. Методика реалізації діяльнісного підходу у процесі навчання географії України учнів 8–9 класів: дисерт. на здоб. ... канд.пед.н.: 13.00.02. Київ, 2016. 270 с.
- 95.Махненко Д. І знову про штучний інтелект. Допомога, загроза чи пусті балачки? *Юридична газета online. Всеукраїнське професійне юридичне видання*. № 11 (741). URL : <http://surl.li/aikch>
- 96.Мачушник О. Пізнавальна активність у контексті психологічного знання. *Актуальні проблеми психології*. 2014. Вип. 11. Ч. 2. С. 73–179.
- 97.Мачушник О. Пізнавальна активність як важлива складова професійної підготовки психологів. *Наука і освіта*. 2016. №5. 223–228.

98. Мельничук С.Л. Шкільна дезадаптація молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. Вип. 5. С. 39-43.
99. Молнар Т. Діяльнісний підхід до організації навчального процесу в початковій школі. *Молодь і ринок*. 2016. № 1 (132). С. 76–79.
100. Набока Б. Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2011. Вип. 93. С. 111–115.
101. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
102. Науменко С.О. Особливості діагностики музичних здібностей дошкільників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 10. С. 15-18.
103. Нестеренко В. В., Дробязко Л. О. Сутність та особливості пізнавальної активності дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта в умовах сучасного суспільства*. 2011. Вип. 3. С.178–183.
104. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 2. 910 с.
105. Новик І.М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка. 2016. 318 с.
106. Носенко Т.І. Інформаційні технології навчання: начальний посібник. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 184 с.
107. Носкова А.П. Особливості розвитку пізнавального потенціалу молодших школярів в умовах дистанційного навчання. *Магістерські студії : альманах*. 2021. Вип. 21. С. 181–184.

108. Організаційні форми навчання у початковій школі : посібник / О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко, А. Д. Цимбалару та ін. Київ : Педагогічна думка, 2017. 423 с.
109. Організація навчальної діяльності у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі : [посібник] / Ю.О. Жук, О.М. Соколюк, Н.П. Дементієвська, О.П. Пінчук / за ред. Ю.О. Жука. Київ : Педагогічна думка, 2012. 128 с.
110. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: [монографія] / за ред. проф. О.Є. Антонової. Житомир : б/в, 2017. 158 с.
111. Панченко Л. Ф. Теоретико-методологічні засади розвитку інформаційно-освітнього середовища університету : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.10. Луганськ, 2011. 508 с.
112. Паркер Р., Томсен Б. Діяльнісний підхід у школі. Біллунд : LEGO Fonder, 2019. 75 с.
113. Педагогіка мистецтва. Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для студентів спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація / Укл. : Скорик Т. В. Чернігів : НУЧК імені Т.Г.Шевченка, 2023. 56 с.
114. Педагогіка музичного сприймання: навчально-методичний посібник до курсу «Історія і методика вищої мистецької освіти» для студентів спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) другого (магістерського) рівня вищої освіти /уклад.: М.В.Білецька. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 226 с.
115. Педагогічна енциклопедія. В 4-х томах. Київ : Наукова думка, 1964. Т. 1. 831 с.
116. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

117. Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2006. № 2. С. 127–131.
118. Пельчер М. Переваги та недоліки застосування штучного інтелекту у сферах управління. Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання : *Міжнар. студ. наук-техн. конф.* С. 72–73.
119. Пехота О.М. Освітні технології: навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 256 с.
120. Підлісна С. Учбова діяльність як провідний чинник розвитку особистості молодшого школяра. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (64), Issue: 154. P. 80–83.
121. Пітоня А. Особливості пізнавального інтересу молодших школярів. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2024. №41(185). С. 262–267.
122. Погореленко А. Штучний інтелект: сутність, аналіз застосування, перспективи розвитку. *Вісник ХДУ Серія Економічні науки*. 2018. №32. С. 22–27.
123. Порядченко Л., Олексюк Т. Розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів. *Молодий вчений. Серія: Педагогічні науки*. 2021. №10 (98). С. 266–270.
124. Прищепа С. Види особистісної активності учнів та її структура. *Педагогічні науки: історія, теорія, інноваційні технології*. 2012. №8 (26). С. 189–195.
125. Прищепа С. Особистісна активність як основа життєдіяльності школяра. *Вісник Черкаського університету*. 2012. С. 69–74.
126. Прокопенко І. Ф. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. І. Ф. Прокопенка. 3-є вид., допов. і переробл. Харків : ХНПУ, 2018. 457 с.
127. Проць Д. Штучний інтелект та його вплив на волю і волевиявлення фізичної особи. *Правова система України в умовах європейської інтеграції*:

- погляд студентської молоді : IV Міжнар. студ. наук. конф. (15 травня 2020 року). С. 195–198.
128. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтко. Київ : Вища школа, 1982. 214 с.
129. Пшенична Р. Особливості розвитку пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку. *Магістерські студії. Альманах*. Херсон : ХДУ, 2022. Вип. 22. С. 226–229.
130. Радул В.В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) : [монографія]. Кіровоград : ІмексЛТД, 2011. 255 с.
131. Рахманов В.О. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх інженерів в умовах освітньо-інформаційного середовища технічного університету: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 418 с.
132. Ребенок В. М. Впровадження комп'ютерних технологій навчання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2015. Вип. 52. С. 194-199.
133. Рибалка В. В. О.К. Дусавицький : теорія розвитку особистості школяра в навчальній діяльності: до 80-річчя з дня народження. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 7. С. 1–13.
134. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., доп. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 216 с.
135. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
136. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: навч.-метод. посіб. Київ : б/в, 1997. 234 с.

137. Садовенко С. Методика формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку (на матеріалі українського фольклору). Автореферат дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 23 с.
138. Сапунова Л. А. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів у навчальному процесі. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 1. С. 205-210.
139. Сачава К. Д. Взаємозв'язок навчальної працелюбності та пізнавальної активності особистості. *Педагогіка*. 2012. № 3. С. 148–154.
140. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
141. Серьогіна І.Ю. Технологія побутової діяльності. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології). Кривий Ріг : КДПУ, 2020. 186 с.
142. Синьов В.М., Хохліна О.П. Категорія діяльності: сутність та використання у психолого-педагогічних дослідженнях. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. Випуск № 16. Том 1. С. 230–244.
143. Сисоєва С.О. Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2006. № 2. С. 127–131.
144. Сімко Р.Т., Шинкарьук В.А., Шинкарьук А.І. Психологічні особливості активності та діяльності людини. *Проблеми сучасної психології*. 2008. Том 1. С. 272–280.
145. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія та ін.: Підручник. Київ : Каравела, 2019. 464 с. Почуття. С. 219-243.
146. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. 1973. 840 с.

147. Слюсаренко Н.В., Кульбацька М.В. Організація суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії як умова формування особистості професіонала. *Педагогічні засади становлення суб'єктності в освітньому просторі: проблема, пошук, рішення: збірник наукових праць учасників IV Міжнар. науково-практ. конф.*; за ред. Р. К. Серьожнікової (м. Біробіджан, 28 жовтня 2015 р.). Біробіджан: ФДБОУ ВПО «ПДУ ім. Шолом Алейхема», 2015. С. 74-77.
148. Смолюк І. О. Розвиток педагогічних технологій у вищих закладах освіти України : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 1999. 35 с.
149. Собко С. Формування особистісної активності майбутніх учителів фізичного виховання у поза аудиторній діяльності: дис...канд. пед. наук: 13.00.07. Кіровоград, 2006. 255 с.
150. Сойма Н. Причини та наслідки формування дезадаптації у підлітків. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2010. Випуск 35. С. 175–176.
151. Солдатенко М. Теоретичні аспекти навчально-пізнавальної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2011. Вип. 20. С. 136–138.
152. Сопівник Р., Діра Н. Аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті виховання ціннісного ставлення до живої природи учнів середнього шкільного віку. *Педагогічний часопис Волині.* 2018. №4(11). С. 74–78.
153. Соціальний діалог у вимірах когнітивного спілкування : [монографія] / [О. М. Кочубейник, Н. О. Довгань, В. М. Духневич, О. В. Івачевська, І. В. Петренко, З. Ф. Сіверс, О. Г. Цукур] ; за наук. ред. О. М. Кочубейник; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2018. 232 с.

154. Степаніщева І. Умови розвитку пізнавальних інтересів старшокласників при вивченні французької мови. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2005. С. 107–111.
155. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
156. Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МПК ПУЕТ. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.
157. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський; [редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін.]. - Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1 : Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості; Духовний світ школяра; Методика виховання колективу. 1976. 653 с.
158. Тараканова А. Мистецька освіта та її значення у формуванні творчої особистості. *Проблеми освіти*. 2021. Вип. 2. С. 157-167.
159. Тверезовська Н.Т. Інформаційно-освітнє середовище навчання: історія виникнення, класифікація та функції. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2011. № 3. С. 190–196.
160. Терлецька Л. Формування навчально-пізнавальної активності учнів у контексті реалізації мети і завдань мистецької освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Педагогіка*. 2014. Вип. 9. С. 129–134.
161. Тесленко В. В. Формування творчої пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2015. № 1. С. 5–11.
162. Технологія побутової діяльності. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології) / Уклад. І. Серьогіна. Кривий Ріг : КДПУ, 2020. 186 с.

163. Тимченко Р., Іващенко А. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні технології» в контексті освітньої діяльності. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. 1(13). С. 345–358.
164. Тіхонова М.І. Індивідуально-психологічні фактори емоційної дезадаптації дітей молодшого шкільного віку. *Психологія*. 2003. Вип. 20. С. 180–190.
165. Ткаченко В.В. Понятійно-категоріальний апарат концепції особистісно орієнтованого навчання майбутніх соціологів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 1. С. 95–98.
166. Ткачук С., Коберник О. Основи теорії технологічної освіти : навчальний посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. 304 с.
167. Усатенко Т. Удосконалюємо себе, послуговуючись знаннями минулого. *Світ виховання*. 2004. № 2. С. 54–55.
168. Федорова М.А. Пізнавальна активність як складова формування моральних цінностей в учнів початкових класів. Нові технології навчання. Науково-методичний збірник / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ-Вінниця. 2011. № 69. С. 116–120.
169. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. Харків : Право, 2013. 432 с.
170. Філософія досягнення успіху Романовський О.Г., Михайличенко В.Є. Харків : НТУ «ХП», 2003. 696 с.
171. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
172. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

173. Фірсова О. Інформаційні технології як фактор соціальної трансформації суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013 № 9. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_9
174. Формування адаптаційного потенціалу особистості в умовах сучасних інновацій у закладах вищої освіти : метод. рек. до курсу : для асп. освітньо-наук. прогр. підготов. рівня «доктор філософії» спец. 053 «Психологія» / О. Д. Литвиненко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, ф-т психології та соц. роботи. Одеса : ОНУ, 2020. 20 с.
175. Форостюк Т. В. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів на уроках української мови засобами проблемних завдань і дидактичної гри. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 474–478.
176. Фрадинська А. П. Психологічні особливості розвитку особистості молодшого школяра. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2014. № 1. С. 125–128.
177. Халілова Ф.С. Інформаційні технології в професійній діяльності вчителя початкової школи. / Під редакцією Н.В. Апатової. Сімферополь, «ДОЛЯ», 2009. 240 с.
178. Хижна О. Художньо-педагогічна діяльність учителя початкової школи (теоретико-методологічний та методичний аспекти) : монографія. Київ : Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. 456 с.
179. Хоменко Т.В. Психолого-педагогічні проблеми розвитку пізнавальної активності. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2008. Вип. 41. С. 158–163.
180. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 11–15.
181. Цуй Хаожань. Методи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. *The 3rd International scientific and practical conference «Current trends in scientific*

- research development*» (October 17-19, 2024) BoScience Publisher, Boston, USA. 2024. С. 334–338.
182. Цуй Хаожань. Принципи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. *The 2nd International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations»* (October 4-6, 2024) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2024. С. 132–135.
183. Чепіль М. М., Дудник Н. З. Педагогічні технології. Київ: Академія. 2012. 224 с.
184. Чосік Л. Я. Дидактична організація навчального матеріалу підручника як засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів (на матеріалі математики): автореф. дис. канд. пед. наук: спец. К., 1995. 24 с.
185. Шакотько В.В. Комп'ютер у початковій школі: навч.-метод. Посібник. Київ : ТОВ Редакція «Комп'ютер», 2007. 128 с.
186. Шевнюк О. Принцип інтегральності та варіативності культурологічної освіти майбутнього вчителя. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. №3. С. 131–140.
187. Шевцова Г.Г. Молодший шкільний вік: традиції та інновації в дослідженнях. *Педагогічні науки: Зб. наук. праць*. Вип. LXVIII. 2015. С. 134–138.
188. Шевчук О. Роль школи в соціалізації особистості. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Випуск 53. С. 423–430.
189. Яблонко В.Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості: Навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 258 с.
190. Ямкова К. С. Сутність та різновиди соціальної активності учнівської молоді: теоретичний аспект [Електронний ресурс]. *Наук. вісн. Мелітон. держ. пед. ун-ту. Сер. : Пед. науки*. Режим доступу : <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/BAK7/7/48.pdf>

191. Яновський А. Інформаційно-освітнє середовище в умовах дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2019. Том 14, № 30, С. 310–315.
192. Ярченко Л. П. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів шляхом упровадження елементів інтерактивних технологій у навчально-виховний процес. *Початкове навчання та виховання*. 2015. №12. С. 2–4.
193. Яцина О.Ф. Психологічні аспекти активізації пізнавальної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 20. С. 195–198.
194. Cui Haoran. Cognitive activity as a personal quality of a student. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»*. 2024. № 9(27). С. 582–594.
195. Cui Haoran. Computer technologi in pedagogical practice: the essence of the concept. *The 11th International scientific and practical conference «Science and society: modern trends in a changing world» (October 1-3, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria*. 2024. P. 129–134.
196. Cui Haoran. Methods of formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies. *«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*. 2024. № 11(39). С. 386–396.
197. Cui Haoran. Scientific approaches to the formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies. *Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. 2024. № 10(38). С. 475–482.

198. Dewey J. Future of Community College Education. New York, NY: Bloomsbury, 2015.178 p.
199. Les meilleures pages **des** écrivains pédagogiques de Rabelais au XX siècle : extraits / avec un Avant-propos et des notes par Edmond Parissot et Félix Henry ; préface de Jules Payot. Paris : Librairie Armand Colin, 1908. 364 p.
200. Moshe Y. Vardi «The Consequences of Machine Intelligence». Atlantic, October 25, 2012. URL : <http://surl.li/gbntj>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета з виявлення у вчителів мистецтва готовності до формування пізнавальної активності молодших школярів засобами комп'ютерних технологій

У рамках написання дисертаційної роботи проводиться педагогічне дослідження, пов'язане з формуванням пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. Будь ласка, заповніть дані анкети. Дякуємо!

1. Ваша спеціальність (за дипломом) та назва загальноосвітньої установи, в якій Ви працюєте.

2. Чи маєте Ви професійний досвід роботи на персональному комп'ютері?

3. Які комп'ютерні технології, на Ваш погляд, можуть бути використані в процесі шкільної мистецької освіти? Яким чином?

4. На Ваш погляд, чи достатньо у Вас знань і вмінь у галузі комп'ютерних технологій, щоб використовувати їх на уроках мистецтва в загальноосвітній школі? Якщо ні, то чому?

5. Які музично-комп'ютерні програми Вам відомі; як їх можна використовувати в музично-педагогічній діяльності?

6. Які комп'ютерні програми Ви хотіли б освоїти?

7. Чи працювали Ви з електронними підручниками? Якими? Що Ви про них знаєте?

1. Як ти оцінюєш свій інтерес до мистецтва?
  - а. високий;
  - б. вищий за середній;
  - в. середній;
  - г. низький.
2. На яку оцінку ти б хотів вчитися з предмету «Мистецтво»?
  - а. на відмінно;
  - б. на добре;
  - в. на задовільно;
  - г. не знаю.
3. Чи любиш ти брати участь у різних видах діяльності на уроках мистецтва?
  - а. дуже люблю;
  - б. люблю;
  - в. не дуже люблю;
  - г. не люблю.
4. Як ти ставишся до предмета «Мистецтво»?
  - а. не виділяю цей предмет серед інших предметів;
  - б. подобається більше за інші предмети;
  - в. не цікавлюся цим предметом;
  - г. ставлення поки що не визначилося.
5. Мені подобається займатися на уроках мистецтва тому що...
  - а. я дізнаюся багато нового і мені дуже цікаво брати участь у різних видах діяльності, пов'язаних зі співом, малюванням, хореографічними рухами тощо;
  - б. Я хочу займатися музикою, образотворчим мистецтвом чи хореографією надалі професійно;
  - в. мені подобається вчитель мистецтва;
  - г. мені не цікаво.

6. Що спонукає тебе слухати музику, вчити й виконувати пісні, малювати, дізнаватися про мистецтво?

- а. натиск учителя та батьків;
- б. необхідність отримати оцінку;
- в. бажання знати більше, щоб досягти успіху в житті;
- г. інтерес до нового знання.

7. Чи вважаєш ти, що сучасна людина повинна володіти комп'ютерними технологіями?

- а. так;
- б. так, але мені це не потрібно;
- в. ні;
- г. не знаю.

8. Оціни своє ставлення до уроку «Мистецтво» як шкільного предмета.

- а. знання знадобляться в майбутній професійній діяльності;
- б. цікаво брати участь у різних видах діяльності;
- в. легко вивчається порівняно з іншими предметами;
- г. дуже люблю музику (образотворче мистецтво, хореографію).

9. На уроках необхідні комп'ютерні технології тому, що:

- а. знадобляться в подальшому житті;
- б. престижно, урок має бути сучасним;
- в. більше запам'ятовується навчальний матеріал;
- г. так захотів учитель.

10. Чи звертаєшся ти до вчителя мистецтва із запитанням щодо незрозумілої тобі теми?

- а. сам розбираюся;
- б. дуже рідко;
- в. часто;
- г. завжди.

11. Як, на твою думку, ти засвоїв останню тему?

- а. на відмінно;
- б. на задовільно;
- в. добре;
- г. погано.

12 Чи часто вчитель хвалить тебе на уроках мистецтва?

- а. не часто;
- б. дуже рідко;
- в. часто;
- г. завжди.

13. Як ти оцінюєш свою комп'ютерну грамотність?

- а. відмінна;
- б. хороша;
- в. слабка;
- г. нульова.

14. Хто тобі допомагає в освоєнні комп'ютера?

- а. вчителі, в тому числі вчитель мистецтва;
- б. батьки та друзі;
- в. ніхто;
- г. керівники гуртків.

15. Чи маєш ти вдома персональний комп'ютер, синтезатор?

- а. комп'ютер і синтезатор;
- б. комп'ютер;
- в. немає, але хотілося б придбати;
- г. немає потреби.

16. Для яких цілей ти найчастіше використовуєш комп'ютерні технології?

- а. ігри;
- б. підготовка до уроків;

в. робота з освітніми та пізнавальними дисками;

г. слухання музики та спів пісень.

17. Чи вважаєш ти, що комп'ютерні технології мають використовуватися на уроках мистецтва?

а. так;

б. так, але не зовсім обов'язково;

в. ні;

г. не знаю.

18. Учитися в школі мені:

а. цікаво;

б. не цікаво;

в. немає бажання;

г. не знаю.

19. Я ходжу до школи, тому що:

а. мені потрібні знання;

б. люблю спілкуватися з друзями;

в. це вимога батьків;

г. її відвідують усі.

20. Мої улюблені предмети це:

а. музика;

б. математика;

в. література;

г. інший предмет. Який? _____

21. Що ти найбільше любиш робити на уроках мистецтва?

а. співати пісні під акомпанемент фортепіано, слухати музику, малювати;

б. тільки співати;

в. дивитися і отримувати знання за допомогою мультимедіа технології;

г. нічого не люблю.

22. Чи вмієш ти самостійно слухати музику на комп'ютері, грати в музичні ігри, вмикати і співати пісні за допомогою програми караоке?

- а. повністю;
- б. здебільшого;
- в. більш-менш;
- г. частково

23. Ти часто береш участь у позаурочній діяльності з предмета «Мистецтво»?

- а. дуже часто;
- б. рідко;
- в. вважаю це для мене не цікавим, тому не беру участі;
- г. беру участь, бо змушує вчитель.

24. Чи часто ти звертаєшся до читання додаткової літератури з предмета «мистецтво»?

- а. дуже часто;
- б. рідко;
- в. у цьому немає потреби;
- г. звертаюся, бо змушує вчитель.

Додаток В

Тест на виявлення якості засвоєння знань умінь, навичок учнями початкових класів на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій

Інструкція до проведення тестів.

Тест призначається для визначення рівня засвоєння знань і створений для порівняння навчальних досягнень школярів із планованим до засвоєння наприкінці четвертого року обсягом знань, умінь, навичок на уроках мистецтва з використанням комп'ютерних технологій.

Завдання тестів розроблено у двох формах:

1. Закриті завдання (завдання з вибором відповідей, за яких випробовуваний обирає правильну відповідь з-поміж готових, що додаються в завданні тесту, як правило, 3-4 варіанти).

2. відкриті завдання (завдання, в яких випробовуваний сам формулює відповідь).

Час необхідний для виконання тесту 40 хвилин. Для встановлення шкали оцінювання даються коди відповідей закритих завдань (кожне завдання оцінюється в 1 бал) та інструкція з перевірки відкритих завдань.

Коди відповідей закритих завдань

№	1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
відповідь	в	Б	б	в	в	а	г	Б	в	а	г	г	в	в	в	г	б	б	б

Відповіді відкритих завдань

Переведення балів в оцінку здійснюється за такою схемою: «3» – 13–16 балів; «4» – 17–19 балів; «5» – 19 і вище балів.

Під час оцінювання підсумкової роботи слід обов'язково зазначити досягнуті учнем успіхи, а також недоліки та шляхи їх усунення.

Систему підрахунку й оцінювання тестів, а також правила їх виконання необхідно обговорити з учнями до виконання тестових завдань.

Технічні вимоги

Для проведення тестових завдань з необхідна наявність комп'ютерних технологій, тому що окремі питання включають в себе слухання музичних фрагментів і перегляд відеоматеріалів.

1. Скільки у світі існує нот?

- а. 5;
- б. багато;
- в. 7;
- г. 6

2. Який із голосів найвищий?

- а. Альт;
- б. Сопрано;
- в. Тенор;
- г. ніякий

3. Скільки ліній у нотному стані?

- а. 4;
- б. 5;
- в. 2;
- г. 6.

4. Що означає легато?

- а. уривчасто;
- б. швидко;
- в. плавно;
- г. помірно.

5. Що таке концерт?

а. твір для хору та оркестру;

б. твір для оркестру;

в. твір для оркестру та 1 або 2-х інструментів;

г. твір для оркестру.

6. Натюрморт це:

а. різновид живопису із зображенням зірваних фруктів, квітів, спійманої риби та здобичі мисливців;

б. жанр в образотворчому мистецтві, в якому предметом зображення є природа;

в. різновид українських великодніх яєць;

г. все вище перераховане.

7. Який відомий художник написав картину «Мона Ліза»?

а. Рафаель Санті;

б. Леонардо да Вінчі;

в. Микеланджело;

г. Донателло.

8. Що означає слово «форте»?

а. швидко;

б. голосно;

в. тихо;

г. дуже тихо.

9. Дерев'яно-духовий інструмент

а. альт;

б. віолончель;

в. флейта;

г. фортепіано.

10. Хто автор музичного твору «У печері гірського короля» з музики до драми «Пер Гюнт»?

- а. Е.Гріг;
- б. М. Лисенко;
- в. Л. Бетховен;
- г. Й.-С. Бах.

11. Визнач настрій музики музичного твору «Жарт» Й.С.Баха:

- а. героїчний;
- б. задушевний;
- в. сумний;
- г. жартівливий.

12. Піраміди Гізи знаходяться в:

- а. Мексиці;
- б. Бразилії;
- в. Непалі;
- г. Єгипті.

13. Хореографія це:

- а. мистецтво постановки танцю;
- б. мистецтво відображення навколишнього світу у вигляді різних образів;
- в. мистецтво художнього оздоблення, проектування та спорудження будівель;
- г. все вище перераховане.

14. Вступ до опери чи балету

- а. арія;
- б. речитатив;
- в. увертюра;
- г. хор.

15. До якого виду мистецтва відноситься жанр «Портрет»?

- а. музичного;
- б. образотворчого;
- в. хореографічного;
- г. архітектури.

16. Театр це:

- а. вид сценічного мистецтва, що відображає життя в сценічній дії;
- б. вид мистецтва, твори якого створюються за допомогою кінознімання реальних, спеціально інсценованих, або відтворених засобами анімації подій;
- в. вид кіномистецтва, твори якого складаються з низки зображень (фотографічних або створених на комп'ютері);
- г. ліплення, пластика, вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, тривимірну форму і виконуються із твердих чи пластичних матеріалів.

17. Де звучить арія?

- а. у балеті;
- б. в опері;
- в. у симфонії;
- г. у сюїті.

18. Струнно-смичковий інструмент

- а. гобой;
- б. контрабас;
- в. флейта;
- г. баян.

19. Що позначає слово «тембр»?

- а. висота звуку;
- б. забарвлення звуку;
- в. сила звуку;
- г. динаміка звуку.

20. Музичний спектакль, у якому всі герої не говорять, а танцюють?

- а. балет;
- б. опера;
- в. мюзикл;
- г. танець.

Відкриті завдання

- 22. Назви композитора, який написав оперу «Тарас Бульба».
- 23. Назви імена та прізвища 5-ти композиторів.
- 24. Назви 5 будь-яких творів образотворчого мистецтва та їхніх авторів.
- 25. Назви 5 інструментів симфонічного оркестру.
- 26. Назви українські музичні інструменти
- 27. Назви відомих тобі українських художників.

Додаток Г

Методика визначення сили волі молодших школярів у процесі формування їхньої пізнавальної активності на уроках мистецтва допомогою комп'ютерних технологій

Інструкція з проведення тестування

Тест складається з 20 тверджень. На кожне із них передбачено кілька альтернативних відповідей. Виберіть на кожне твердження найбільш підходящу з альтернативи. Дані свого вибору запишіть у бланк для відповідей (або на окремому аркуші).

Тест-питальник

1. Чи часто ти замислюєшся над тим, який вплив твої вчинки справляють на оточуючих?
а) дуже рідко; б) рідко; в) досить часто; г) дуже часто.
2. Чи трапляється тобв говорити людям щось таке, у що ти сам не віриш, але стверджуєш з упертості, наперекір іншим?
а) так; б) ні.
3. Які з перелічених нижче якостей ти найбільше цінуєш в людях?
а) наполегливість; б) широту мислення; в) уміння показати себе.
4. Чи можеш ти довго виконувати домашнє завдання?
а) так; б) ні.
5. Чи швидко ти забуваєш про неприємності, які трапляються з тобою?
а) так; б) ні.
6. Чи любиш ти аналізувати свої вчинки?
а) так; б) ні.
7. Перебуваючи серед людей, добре тобі відомих, ти:
а) намагаєшся дотримуватися правил поведінки, прийнятих у цьому колі;
б) прагнеш залишатися самим собою;

8. Приступаючи до виконання важкого завдання, чи намагаєшся ти не думати про проблеми, які на тебе чекають?

а) так; б) ні.

9. Яка з перелічених нижче характеристик тобі найбільше підходить?

а) мрійник; б) ледар; в) старанний у роботі; г) пунктуальний і акуратний; д) любить філософствувати; е) метушливий.

10. Під час обговорення того чи іншого питання ти:

а) завжди висловлюєш свою точку зору, навіть якщо вона відрізняється від думки більшості;

б) вважаєш, що в даній ситуації найкраще промовчати і не висловлювати свою точку зору;

в) зовні підтримуєш більшість, внутрішньо залишаючись при своїй думці:

г) приймаєш точку зору інших, відмовляючись від права мати власну думку;

11. Яке почуття у тебе викликає несподіваний виклик до дошки?

а) роздратування; б) тривогу; в) стурбованість; г) жодного почуття не викликає;

12. якщо в запалі суперечки людина, з якою ти сперечаєшся зривається і кричить на тебе, то ти:

а) відповідаєш йому тим самим; б) не звертаєш на це уваги; в) демонстративно ображаєшся; г) перериваєш з ним розмову, щоб заспокоїтися.

13. Якщо твою роботу забракували, то ти:

а) відчуваєш досаду; б) відчуваєш почуття сорому; в) гніваєшся.

14. Якщо ти раптом потрапляєш в халепу, то кого звинувачуєш в цьому насамперед?

а) самого себе; б) долю, невезіння; в) обставини.

15. Чи не здається тобі, що люди, які тебе оточують, недооцінюють твої здібності та знання?

а) так; б) ні.

16. Якщо друзі або колеги починають над тобою жартувати, то ти:

а) злишся на них; б) намагаєшся піти від них і триматися подалі;

в) сам включаєшся в гру і починаєш підігравати їм, жартуючи над собою;

г) робиш байдужий вигляд, але в душі обурюєшся.

17. Якщо ти дуже поспішаєш і раптом не знаходиш свою річ на звичному місці, то:

а) мовчки продовжуватимеш її пошук; б) підеш, залишивши потрібну річ удома.

18. Що найімовірніше виведе тебе із рівноваги?

а) довга черга в їдальні; б) штовханина в громадському транспорті;

в) необхідність приходити в одне й те саме місце кілька разів поспіль з одного й того самого питання.

19. Закінчивши з кимось суперечку, чи продовжуєш ти її вести подумки, наводячи дедалі нові аргументи на захист своєї точки зору?

а) так; б) ні.

20. Якщо для виконання домашньої роботи тобі випаде можливість вибрати собі помічника, то кому з наступних можливих кандидатів у помічники ти віддасиш перевагу:

а) старанній, але безініціативній людині; б) людині, яка знає справу, але сперечається і незговірлива; в) людині обдарованій, але ліній.

Оцінка результатів тестування

У таблиці, вміщеній нижче, зазначено, яку кількість балів у цій методиці може отримати випробовуваний за ту чи іншу обрану відповідь.

Оцінки за відповіді випробовуваного

	Варіант відповіді
--	-------------------

Номер твердження	а	б	в	г	д	е
1.	0	1	2	3		
2.	0	1				
3.	1	1				
4.	2	0				
5.	0	2				
6.	2	0				
7.	2	0				
8.	0	2				
9.	0	1	3	2	2	0
10.	2	0	0	0		
11.	0	1	2	0		
12.	0	2	1	3		
13.	2	1	0			
14.	2	0	0			
15.	0	2				
16.	0	1	2	0	0	
17.	2	0	1			
18.	1	0	2			
19.	0	2				
20.	0	1	2			

Якщо сума набраних балів 14 і менше, то цей учень вважається людиною зі слабкою волею.

За суми балів від 15 до 25 характер і воля учня вважаються досить твердими, а вчинки здебільшого реалістичними і зваженими.

За загальної суми балів від 26 до 38 характер учня та його воля вважаються дуже твердими, а його поведінка в більшості випадків – досить відповідальною. Проте, можлива небезпека захоплення силою волі з метою самовихваляння.

За суми балів, вищих за 38, воля і характер школяра вважаються близькими до ідеальних, але іноді виникає сумнів у тому, чи достатньо правильно й об'єктивно учень дав відповіді на запропоновані питання.

Додаток Д

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

201. Cui Haoran. Cognitive activity as a personal quality of a student. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). 2024. № 9(27). С. 582–594.
202. Cui Haoran. Scientific approaches to the formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2024. № 10(38). С. 475–482.
203. Cui Haoran. Methods of formation of cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of computer technologies. *«Наука і техніка сьогодні»* (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»). 2024. № 11(39). С. 386–396.

Опубліковані праці апробаційного характеру

204. Cui Haoran. Computer technology in pedagogical practice: the essence of the concept. *The 11th International scientific and practical conference «Science and society: modern trends in a changing world»* (October 1-3, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria. 2024. P. 129–134.
205. Цуй Хаожань. Методи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. *The 3rd International scientific and practical conference «Current trends in scientific research development»* (October 17-19, 2024) BoScience Publisher, Boston, USA. 2024. С. 334–338.

206. Цуй Хаожань. Принципи формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках мистецтва засобами комп'ютерних технологій. *The 2nd International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations»* (October 4-6, 2024) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2024. С. 132–135.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри музичного мистецтва Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Суми, 2020-2024 рр.) і були презентовані на наукових конференціях, зокрема, *міжнародних*: «Science and society: modern trends in a changing world» (Vienna, 2024); «Current trends in scientific research development» (Boston, 2024); «Science and technology: challenges, prospects and innovations» (Osaka, 2024).